

*Suomalainen sotilasidentiteetti yhteiskunnan muutoksessa toisen
maailmansodan jälkeen*

Antti Juhani Saarelainen

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Poliittinen historia
Pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2010

Sisällys

1. Johdanto.....	3
1.1 Ihannesotilaasta jatkäksi – sotilasidentiteetin kehitys toiseen maailmansotaan mennessä.....	5
1.2 Identiteetti ja identiteettiprojekti.....	10
1.3 Tutkimuskysymys, aikarajaus ja lähdeaineisto.....	13
2. Suomalaisen sotilaan kuva – koulittava lapsikansalainen vai puutteineen hyväksyty aikuinen?.....	17
2.1 Kansalaissotilaan luonne ja kasvatusta – kehitys ennen tarkastelujaksoa.....	18
2.2 Suomalaiselle sotilaalle ominaiseksi nähdyt piirteet ja niiden vaikutukset tarkastelujaksolla.....	21
2.3 Näkemys kurista ja johtamisesta.....	25
3. Puolueettomuuden uudet vaatimukset isänmaallisuudelle ja henkiselle maanpuolustukselle.....	30
3.1 Isänmaallisuus ja identiteetti ennen tarkastelujaksoa.....	30
3.2 Uudenlainen isänmaallisuus.....	33
3.3 Uudenlaisen isänmaallisuuden vaatimukset ja käytännön toimet.....	38
4. Nuoriso, identiteettiprojekti ja yhteiskunnan muutos.....	46
4.1 Käsitys nuorisosta ennen talvi- ja jatkosotaa ja niiden jälkeinen muutos.....	46
4.2 Kuva nuorison mielenlaadusta ja kyvykkyydestä.....	48
4.3 Nuorisoradikalismi, maanpuolustus ja isänmaa.....	53
5. Yhteenveto ja loppupäätelmät.....	61
Lähteet.....	67

1. Johdanto

Suomalainen sotilas on muodostunut monilta osin myyttiseksi hahmoksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Erityisesti Neuvostoliiton heikkeneminen ja lopullinen romahdus 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa antoi mahdollisuuden muistella toisen maailmansodan tapahtumia ja henkilöitä kansallisella ylpeydellä. ”Torjuntavoitto” on hypännyt käsitteenä aivan uudelle tasolle ja kaikkien tietoisuuteen.¹ Suomalaisten harrastama kirjallinen ”populäärihistoria” painottuu myös mitä suurimmassa määrin sotahistoriaan ja etenkin ”suurten” miesten kuten vaikkapa Adolf Ehnroothin tai Lauri Törnin elämänkertoihin.²

Virikkeenä tutkimusaiheen valinnalle minulla on ollut lisäksi pitkä kiinnostus sotahistoriaan kohtaan. Tällä tarkoitan sotahistoriaa ennen kaikkea laajana käsitteenä, enkä perinteisenä ”lippu ja nuoli” kirjoituksena. Erityisesti uudempi sotahistoria on tuonut mukanaan kiinnostuksen sotilaaseen henkilönä ja johdettavana yksilönä, jonka elämään vaikuttavat paljon myös ympäristön epäviralliset rakenteet. Myös sotilaselämän varsinaiseen konfliktiin liittymätön alue, kuten aika ennen sotaa ja sen jälkeen on tullut sotahistorian tutkimuspiiriin.³ Omassa tutkimuksessa keskityinkin erityisesti juuri näihin osa-alueisiin.

Graduni tarkoituksena on tutkia suomalaista sotilasidentiteettiä ja sen muutosta toisen maailmansodan jälkeen. Haluan paneutua erityisesti siihen miten uusi poliittinen tilanne ja sodan antamat opetukset mahdollisesti aiheuttivat paineita muuttaa tätä identiteettiä tai osia siitä. Samalla toivon, että tutkimukseni paljastaa jotain suomalaisten kokonaisuasenteesta omaa identiteettiään kohtaan sekä siitä minkälainen omakuvamme oikeastaan on.

-
- 1 Sulamaa, Kaarle: ”Himmetä ei muistot koskaan saa.” Veteraanien järjestäytyminen ja muutokset muistamisen mahdollisuuksissa. Teoksessa Kinnunen, Tiina; Kivimäki, Ville (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Minerva kustannus Oy, Helsinki 2006, 302-305.
 - 2 Tämän voi huomata vaikka katsomalla eri vuosien myydyimpien kirjojen listaa. Lista on saatavana Suomen Kustannusyhdistys ry:n internet-sivuilta osoitteessa <http://www.kustantajat.fi/tilastot/bestsellerit/default.aspx> (luettu 11.8.2010)
 - 3 Kinnunen, Tiina; Kivimäki Ville: Johdatus koettuun sotaan. Teoksessa Kinnunen, Tiina; Kivimäki, Ville (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Minerva kustannus Oy, Helsinki 2006, 16.

Mistä sitten mielenkiinto juuri sotilaiden identiteettiä kohtaan? Uteliaisuuteni nousee ennen kaikkea suomalaisessa kulttuurissa mielestäni yleisesti hyväksytyistä ”roolista”, siitä minkälainen suomalaisen sotilaan kuvitellaan olevan. Laajan pohjan tälle käsitykselle luo varmasti Väinö Linnan romaani *Tuntematon sotilas* ja sen henkilöahmot, joita pidetään jonkinlaisina suomalaisina arkkityyppeinä. Vaikka yksikään näistä hahmoista tuskin vastaa ”ihannesotilasta” puhtaassa mielessä, heidän muodostamansa yhteisö pystyy taisteluissa toimimaan suhteellisen tehokkaasti. Linnan fiktiivisessä kirjassaan luoma mielikuva rintamalla toimivasta joukosta on saanut laajan hyväksynnän ja tuen totuudenmukaisena kuvauksena kulttuurissamme.⁴ Käsityksiä tukee esimerkiksi Knut Pippingin sosiologinen tutkimus *Komppania pienoisyyhteiskuntana*. Kyseinen tutkimus jatkosodan aikaisesta sotilasyksiköstä antaa pitkälti saman kuvan kuin *Tuntematon sotilaskin*.⁵

Linnan luomien karikatyyrien ja niiden ”kansallisen omaksunnan” kautta päästään mielestäni erittäin mielenkiintoiseen aiheeseen, nimittäin suomalaiseen ”kansanluonteeseen”. Varmasti kaikki suomalaiset ovat kuulleet jonkinlaisia stereotyyppioita suomalaisista ryhmänä. Yleisin esimerkki on varmasti yleinen käsitys suomalaisista rujoina ja hiljaisina ihmisinä, jotka lämpenevät hitaasti vieraille asioille ja ihmisille. Näiden käsitysten alkuperästä on kuitenkin ainakin äkkiseltään vaikea sanoa mitään.

Kirjoituksissa ja käsityksissä suomalaisista sotilaista tietynlaiset kansalliset luonteenpiirteet tulevat esiin aivan erityisen selvästi. Nyt en tarkoita pelkästään *Tuntematonta sotilasta* ja sen luomaa kuvaa, vaan yleisesti kaikkea kuvausta aiheesta. Esimerkiksi nykyisin voimassa olevan Puolustusvoimain reservin johtajien oppaan mukaan suomalainen sotilas ”ei pidä holhoamisesta”, ”haluaa toimia itsenäisesti” ja ”käskettyä suoritustapaa hän arvostelee, mikäli se ei ole hänelle mieleinen”⁶. Se ovatko edellä mainitut kuvaukset tosia tai epätosia ei kuitenkaan mielestäni ole tärkeää. Pohdinnan arvoista sen sijaan on se miten kyseiset esimerkit ja yleensäkin vastaavat

4 Hyvänä esimerkkinä tästä on se, että *Tuntematonta sotilasta* käytetään suomalaisille sopivan johtamisen oppaana. Esimerkiksi: Harinen, Olli: Taistelu purolinjasta. Väinö Linnan sotilasjohtamisen oppitunti. Teoksessa Manninen, Kirsti; Lindgren, Göran: Tulikoe. Ihmisten johtaminen sodan ja rauhan aikana. Suomen Reserviupseeriliitto, Helsinki 2001, 83-94.

5 Pipping, Knut: *Komppania pienoisyyhteiskuntana*. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamaryksiköstä 1941-1944. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1978.

6 Puolustusvoimat: Reserviläisjohtajan opas. <<http://www.mil.fi/reservilainen/pdf/resjohtopas.pdf>> (luettu 9.1.2010), 25.

käsitykset ovat syntyneet, miten niitä uusinnetaan ja miten voivat säilyä pitkiäkin aikoja suhteellisen muuttumattomina. Tämä on graduni ydinaluetta.

Työni jakaantuu johdantoon ja kolmeen käsittelylukuun. Johdannossa käyn lävitse tutkimuskysymykseni, aiemman tutkimuksen annin ja keskeisesti käyttämäni teorit sekä käsitteet. Ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastelen kuvaa suomalaisesta sotilaasta puolustusvoimissa sekä kansallisen identiteetin että sotataidollisten tekijöiden valossa. Seuraavassa luvussa käsittelen puolestaan tarkemmin Suomen sodan jälkeen ottaman uuden poliittisen suunnan vaikutusta sotilaalliseen identiteettiin, isänmaallisuuteen ja henkiseen maanpuolustukseen. Viimeisessä käsittelyluvussa otan erilliseen tarkasteluun puolustukselle keskeisen ryhmän, eli nuorison. Tavoitteenani on katsoa, miten uudenlainen poliittinen ja henkinen ilmapiiri muuttivat käsityksiä nuoremman kansanosan kelpoisuudesta tai koulutustarpeesta. Yhteenvedossa pyrin löytämään jonkin punaisen langan tutkimukseeni ja osoittamaan tuloksieni mahdollisia vaikutuksia.

1.1 Ihannesotilaasta jätkäksi – sotilasidentiteetin kehitys toiseen maailmansotaan mennessä

Suomalaisesta sotilasidentiteetistä, kuten suomalaisuuden sodanjälkeisistä ideologisista taustoista yleensäkin, on tehty varsin vähän tutkimustyötä. Sotahistoriallisessa katsontakannassa huomio on pitkään keskittynyt joko suuriin poliittis-strategisiin ratkaisuihin, esimerkkinä vaikkapa Suomen yhteys Natsi-Saksaan tai taktisen tason taistelukuvauksiin ja historiikkeihin. Suomalaista kansallisen tason identiteettiä on sen sijaan tutkittu jonkin verran laajemmin, mutta tätä asiaa käsittelen seuraavassa alaluvussa.

Poikkeuksen pääosin tutkimattomaan alueeseen tekee Juha Mälkin väitöskirja *Herrat, jätkät ja sotataito – Kansalaissotilas- ja ammattiarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvuilla "talvisodan ihmeeksi"*. Tässä tutkimuksessa Mälkki kartoittaa Suomen nuoren tasavallan armeijan luomisprosessia lähtien liikkeelle alatason muistelma-aineistosta ja haastatteluista. Tavoitteena on selvittää, miten Suomen armeijan henkinen suorituskyky muodostui toiseen maailmansotaan mennessä, toisin sanoen miten tehokas

kansalaissoitilaista (reserviläisistä) koostuva armeija luotiin. Tässä kysymyksenasettelussa puolestaan törmätään siihen, miten sotilasidentiteettiä rakennettiin ja minkälaisia rooleja sotilasyhteisössä annettiin siinä toimineille yksilöille.⁷ Omalle tutkimukselleni Mälkin teos antaa tämän takia lähtötilanteen ja vertailukohtaan sodan jälkeisen tilanteen tarkasteluun. Sellaisena se on ensisijaisen tärkeä osa käsittelyäni.

Mälkin tutkimuksen keskeisellä sijalla ovat erilaiset vastakohtaparit. Tällaisena toimii muun muassa jako siviili- ja sotilasidentiteettiin. Molemmat näistä tosin ammentavat voimansa pitkälti kattokäsitteenä toimivasta kansallisesta identiteetistä. Lähtökohtana identiteettien erossa on suhde auktoriteettiin. Siviiliyhteiskunnassa auktoriteetteja on useita, kun taas sotilasympäristössä on yksi dominoiva auktoriteetti. Tämä seikka voi aiheuttaa asepalvelukseen astuvalle tunteen vapauden riistosta ja toisaalta haitata siviilien ymmärrystä sotilasympäristöstä. Sotilasidentiteettiin liittyy lisäksi oleellisena osana rauhan aikana tapahtuva mentaalinen valmistautuminen sotaan. Tässä sotilasidentiteetti linkittyy vahvasti kansalliseen identiteetin luomiseen (identiteettiin). Mälkin mukaan nuoren Suomen asevoimissa valkoisen puolen perintö pysyi tässä prosessissa vahvasti läsnä. Vihollinen sijaitti selväkin selvemmin idässä ja suomalaisen sotilaan oli oltava valmis tarttumaan aseisiin perivihollista vastaan. Sisällissodan perintönä maahan jäänyt hajanaisuus ja kurittomuus oli poistettava koulutuksen ja kasvatuksen avulla. Tässä työssä armeijalle oli annettu merkittävä rooli kansalaiskasvattajana.⁸

Toisena vastakohtana nousee esiin sotilasorganisaation jakautuminen oikeastaan kahteen erilliseen, mutta osittain päällekkäiseen, organisaatioon – viralliseen ja epäviralliseen. Näistä virallisen organisaation toiminta perustui ohjesääntöihin ja ennen sotaa määriteltyihin, virallisesti hyväksytyihin toimintatapoihin. Epävirallinen organisaatio puolestaan muodostui miesten henkilökohtaisen vuorovaikutuksen varaan. Suurta roolia näissä epävirallisissa suhteissa näyttelivät siviilimaailmassa omaksutut identiteetit. Epävirallinen ja virallinen organisaatio muodostivat Mälkin mukaan kokonaisuuden, jossa ”herrat” (upseeristo ja kantahenkilökunta) sekä ”jätät” (asepalvelukseen kutsutut kansalaiset) vaikuttivat toisiinsa tavalla, joka lopulta osoittautui toimivaksi sodan

7 Mälkki, Juha: Herrat, jätät ja sotataito. Kansalaissoitilas ja ammattiarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvuilla ”talvisodan ihmeeksi”. SKS, Helsinki 2008, 22-29.

8 Mälkki, 55-71.

oloissa.⁹

Osittain edelliseen liittyvänä, mutta tärkeänä kontribuutiona työlleni on Mälkin tutkimuksessaan käyttämä sotataidon¹⁰ käsitteellinen jaottelu vaikuttamisen logiikan suhteen. Vaikuttamisen logiikalla tarkoitetaan sitä, mitkä asiat sotilasorganisaatioissa nähtiin tärkeänä tulevan sodan kannalta ja joiden perusteelle koulutusta lähdettiin luomaan. Mälkki käyttää luokittelussaan seuraavanlaista taulukkoa:

Organisaation tarkastelun ulottuvuudet (vertikaalinen): 1.–2. = pintatasoja 3. = syvätasoa	Horizontaalinen polariteetti 	
1. Vaikuttamisen logiikka <ul style="list-style-type: none"> ● organisaation ulkoinen käytäntö 	Kulutus- ja -sodankäynti	Liikesota ja -sodankäynti
2. Johtajuuden käytäntö <ul style="list-style-type: none"> ● organisaation toiminnallisuutta ohjaava käytäntö 	Käsityskeskkeinen <ul style="list-style-type: none"> ● Käsijä välittävä 	Tehtävälähtöinen <ul style="list-style-type: none"> ● Toimeksiantoj a antava
3. Käsitys kurista <ul style="list-style-type: none"> ● oletus organisaatioon kuuluvien henkilöiden toiminnallisuutta ohjaavan kurin käsityksestä 	Annettu kuri <ul style="list-style-type: none"> ● Mekaanisesti tuotettu 	Itse muodostettu kuri <ul style="list-style-type: none"> ● Individuaaliseksi tuotettu

(Lähde: Mälkki, 130-131)

Kuviossa on kyseessä viitekehys, jossa kokonaisajatuksena on siirtyminen tasoittain syvemmälle sotataidollisiin käsityksiin ja toimintatapoihin. Käsiteparien polariteettien tarkastelussa taas esiintyy se ajatus, että esimerkiksi vasemmassa laidassa olevat kulutus- ja -sodankäynti, käsityskeskisyys ja mekaaninen kurikäsitys perustuvat toisiaan täydentäen linjakkaasti samanlaisiin lähtökohtiin. Kyseinen laita edustaa lähinnä 1800-luvulta periytyvää käsitystä sodankäynnistä ja siihen soveltuvasta organisaatiosta. Tällainen ajattelutapa joutui suuriin ongelmiin viimeistään toisen maailmansodan aikana, jolloin joukoilta, niiden johtajilta ja yksittäisiltä miehiltä vaadittiin yhä kasvavissa määrin nopeita liikkeitä ja itsenäisiä päätöksiä. Tähän oli syynä ennen

⁹ Mälkki, 341-345.

¹⁰ Suomalainen sana ”sotataito” antaa kyseisestä käsitteestä ehkä liian käytännönläheisen kuvan, esimerkiksi englannin termi on ”Art of War”. Sotataito sisältää myös olennaisesti teoreettista pohdintaa. Se on siis sodankäynnin tiedettä. Mälkki, 130.

kaikkea teknologinen kehitys, joka mahdollisti motorisoidut ja suuren tulivoiman omaavat armeijat. Polariteettien oikea laita puolestaan edustaa länsimaisen sodankäynnin modernia ideaalia, jossa pienet ja liikkuvat, itsenäisesti toimivat sekä hyvän sisäisen kurikäsityksen omaavat yksiköt toimivat ja reagoivat nopeasti muuttuvalla taistelukentällä. Suurelta osin nämä ideaalit eivät tänäkään päivänä ole toteutuneet, mutta niiden (osittainen) hallinta on tuonut ison osan 1900-luvun suurista sotilaallisista voitoista.¹¹

Ensimmäinen maailmansota oli monilta osin vahvistanut kulutussotaan kuuluvia ja sitä tukevia lainalaisuuksia. Näin oli erityisesti käynyt läntisten voittajavaltujen keskuudessa. Vaikka oli nähtävissä, että sodankäynti oli jo itse sodankin aikana muuttumassa, voittajavallat jäivät ikään kuin sotataidollisesti paikalleen. Teknologia (eli suuri tulivoima) muodosti näiden ajattelussa ylivoimaisen esteen strategisille hyökkäysoperaatioille. Tämä näkyi esimerkiksi ranskalaisten massiivisen Maginot-linjan rakentamisessa Ranskan-Saksan rajalle. Mälkin mukaan nämä jäykkiä puolustuksellisia linjoja painottavat katsontakannat siirtyivät myös Suomeen. Ennen kaikkea ajatusten tuojina olivat sotakorkeakoulutuksensa Ranskassa ja muissa voittajavalloissa saaneet jääkäriupseerit. Näin ollen kulutussotaa painottava mentaliteetti juurtui suomalaiseen sotataidolliseen ajatteluun ennen talvisotaa. Itse sodassa tämä mentaliteetti toimi suurelta osin, tosin ennen kaikkea puna-armeijan strategisen tason hidasliikkeisyyden ansiosta, poikkeuksena on ehkäpä vuoden 1944 läpimurto Karjalan kannaksella. Suomessa kulutussotaan valmistautuminen liittyi myös kiinteästi ainoana vihollisena nähdyn Neuvostoliiton oletettuun toimintaan. Näin ollen kyseessä oli lisäksi jonkinlainen linkki kansalliseen identiteetin rakentamiseen.¹²

Kulutussodankäyntiä tukeva johtajuuden käytäntö perustui linjajohtamiseen, jossa ylemmän johtoportaan käskyt virtasivat kultakin johtamistasolta alaspäin. Ensisijaista oli näiden käskyjen tinkimätön täyttäminen, jolloin huomio keskittyi johtajiin jättäen alaisen toissijaiseksi toimijaksi. Tällainen logiikka edellytti odottavaa, passiivista ja osittain myös alistettua toiminnallisuutta, jonka nähtiin mahdollistavan joukkojen liikuttelun shakkinappuloiden tapaan. Käskytykskeskeiselle logiikalle vastakohtana pidetylle tehtävälähtöiselle johtamiselle puolestaan nähdään ominaiseksi suuren

11 Mälkki, 129-134. Suuria liikesodankäynnin voittoja ovat esimerkiksi saksalaisten toisen maailmansodan ”salamasota” ja israelilaisten voitot vuosina 1967 ja 1973.

12 Mälkki, 138-149.

toimintavapauden antaminen organisaation alatasoille. Ideana on, että ennustamattomissa ja nopeissa tilanteissa esimiesten on annettava paikallisille alaisilleen liikkumavaraa kunkin tehtävän suorittamisessa. Toiminnan fokuksessa ei tällöin enää ole ihminen ja hänen alistuva tottelemisensa, vaan tehtävä ja sen täyttäminen. Mälkin mukaan Suomen armeijassa vakiintui viimeistään 1930-luvun aikana näistä kahdesta enemmän kulutussodankäyntiin sopiva, suurten osastojen tarkan ohjailun logiikka, joka ei antanut pienille yksiköille paljoa liikkumavaraa. Sodan rutiinittomuuteen haluttiin näin vastaus hallittavilla rutiineilla. Tähän tavoitteeseen liittyi oleellisesti myös asevelvollisen kansalaisen sosiaalistaminen kansalaissotilaaksi, jolloin siviili-identiteetin tuli väistyä sotilaskoulutuksen ja -kasvatuksen tieltä. Eristetty ja eristäytyvä byrokraattisen jäykkä sotilasmiljöö nähtiin soveltuvan parhaiten tähän tehtävään.¹³

Sotilasorganisaation ”syväulottuvuus” liittyy kuriin, sen olemukseen sekä muotoon. Mekaaninen (kasarmimainen) kuri liittyy kiinteästi jälleen kulutussodankäynnin vaatimuksiin massan kontrolloimisesta ja esimiehen autoritaarisesta valta-asemasta. Tällä järjestyksen pakonomaisella tuottamisella oli tarkoitus torjua sotaan inherentisti liittyvä kaaos. Edelliselle vastakohtana nähdään taas itse tuotettu kuri. Tällä tarkoitetaan sitä, että (pien)ryhmä muodostaa omaa toimintaansa säätelevän kurin individuaalisesti. Yksilöt ja ryhmät saavat tällöin mahdollisuuden tuottaa virallisen organisaation sisällä itsensä näköistä toiminnallisuutta ilman, että sitä pidetään kurittomuutena tai liiallisena omatoimisuutena. Suomessa kansalaissotilaan luominen liittyi kiinteästi mekaanisen kurin opettamiseen asevelvollisille. Ammattisotilaiden mielessä ei juuri ollut antaa yksilöille mahdollisuuksia tuottaa omaa toiminnallisuutta. Runsaat sulkeiset sekä erinäiset tarkastukset ja katselmukset olivat olennainen osa varusmieskoulutusta, jolla tätä kuria ja ennen kaikkea sen ulkoista olemusta pyrittiin iskostamaan kansalaissotilaiden päähän.¹⁴

Miten sitten kansalaissotilaan luonti onnistui käytännössä? Mälkin mukaan hyvin perinteisiä sotilaskoulutusmalleja (edellä olleen taulukon polariteettia kuvaava vasen reuna) rauhan aikana noudattaneet metodit joutuivat sodan aikana uudelleenmäärittelyn kohteiksi. Mekaanisesta kurista ja siihen liittyvästä käskytykskeskeisestä johtamisesta

13 Mälkki, 134; 148-165.

14 Mälkki, 166-190.

muodostui siviilistä aseisiin astuneille kansalaissotilaille jonkinlainen sotilaselämän äärimmäisyyden osoitus. Tämä ymmärrys puolestaan antoi mahdollisuuden siviili-identiteettiin soveltuvalla kurikäsityksellä. Sodan kaaos ja suuret mittasuhteet pakottivat myös ammattisotilaat keskittymään muihin asioihin, kuten parhaan vaikutuksen tuottamiseen, jolloin soveltamiseen avautui tilaa aivan eri tavalla kuin rauhan ajan varusmiespalveluksessa. Ihannesotilaan vastakohtana nähty ”jermu”, jonka karikatyyrinä voi pitää *Tuntemattoman sotilaan* Rokkaa, saattoi näyttää sotaosaamistaan, vaikka samalla avoimesti halveksui armeijan organisatorisia piirteitä. Asevoimien alatasen sallima toimintalogiikka ei siis välttämättä ollenkaan muistuttanut ohjesääntöjen ja virallisen organisaation vaatimia sääntöjä. Toimintaa voisi kutsua monella tasolla ”sotasavotaksi”. Tästä huolimatta, tai oikeastaan juuri siksi, Suomen armeijan sisäinen suorituskyky saattoi muodostua hyvin toimivaksi.¹⁵

Omalle tarkastelujaksolleni Mälkin selvittämä kansalaissotilaan luominen ja sen perustalla olleet ajatusmallit antavat erinomaisen lähtökohdan. Tarkoitukseni on selvittää sitä, miten kansalaissotilasta luotiin sodan jälkeisessä olosuhteessa ja mitä muutoksia oli tapahtunut. Jo pelkästään sotataidon vääjäämätön kehitys toista maailmansotaa seuranneina vuosikymmeninä on varmasti pakottanut tässä suhteessa uudelleenarviointeihin.

1.2 Identiteetti ja identiteettiprojekti

Tutkimukselleni ensiarvoisen tärkeä käsite on identiteetti. Alun perin sen merkitys voi tuntua itsestään selvältä, mutta aivan kuin moni muukin yhteiskunnallinen käsite, on myös identiteetti jokseenkin väljä merkityskokonaisuus.

Usein katsotaan, että identiteetillä tarkoitetaan yksilön tai ryhmän käsitystä itsestään erillisenä, muista erottuvana kokonaisuutena. Jorma Anttila on väitöskirjassaan kuvannut kansallista identiteettiä, mihin mielestäni sotilaallinen kiinteästi liittyy, yksilölliset suhteet ylittävänä, yleisesti jaetuksi oletettuna merkitysmuodostelmana.¹⁶ Tämä määrittely on mielestäni osuva myös omaan tarkoitukseeni.

¹⁵ Mälkki, 334-345.

¹⁶ Anttila, Jorma: Kansallinen identiteetti ja suomalaisiksi samaistuminen. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos, Helsinki 2007, 8.

Edellä mainitusta lähtökohdasta ajatellen suomalainen sotilasidentiteetti merkitsee suomalaisten sotilaiden käsitystä itsestään erillisenä ryhmänä, subjektina, jolla on itseymmärrys siitä minkälainen suomalainen sotilas on (tai minkälainen hänen pitäisi olla). Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että kaikilla olisi samanlaiset käsitykset identiteetistään. Identiteetin käsitettä purkavassa kirjallisuudessa todetaan, että identiteetti on aina sidottu toimintaan ja kielenkäyttöön. Eri tilanteissa ihmisen identiteetti voi rakentua erilaiseksi.¹⁷ Onkin ajateltavissa, että suomalaiset sotilaat, nimenomaan sotilaina toimiessaan, usein erottavat itsensä muista, kuten esimerkiksi siviileistä tai muuta kansalaisuutta edustavista sotilaista. He siis jakavat tietyn yhteisen merkitysmuodostelman nimenomaisesti yhdessä tilanteessa, eli armeijayhteydessä.

Koska tutkimukseni käsittelee suomalaisten sotilaiden identiteettiä, on se vahvasti liitoksissa koko suomalaisen identiteetin kehitykseen. Anttilan mukaan kansallinen identiteetti rakennettiin valtiolliseksi itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä. Tämä rakentaminen perustui pitkälti ”idän uhkaan” ja jopa aggressiivisuuteen entistä emämaata kohtaan. Suojeluskunnista ja militarismista tuli uuden isänmaallisuuden ilmentymiä.¹⁸ Mälkin mukaan kuitenkin samalla sotilaallinen identiteetti jäi jollain tavalla vastakohtaiseksi siviili-identiteettiin nähden. Sotilaallisuus ja siihen sisältyvä militaristinen voitontahto pyrittiin iskostamaan kansaan, joka ei sitä välttämättä omannut.¹⁹

Vilho Harle ja Harri Moisio ovat teoksessaan *Missä on Suomi? – Kansallisen identiteettipolitiikan historia* kutsuneet suomalaisen identiteetin kehitystä identiteettiprojektiksi. Tässä projektissa Suomea on sijoitettu ihmisten mentaalilla kartalla johonkin suuntaan. Samalla on tarvittu vastakohta, joku ”toinen”, mitä vastaan ja mistä poispäin identiteettiä on rakennettu. Harlen ja Moisioin mukaan suomalaisessa identiteettiprojektissa tuo toinen on ainakin 1900-luvulla ollut lähes yksinomaisesti Venäjä tai Neuvostoliitto. Samalla Suomea on pyritty sijoittamaan vastakkaiseen läntiseen viiteryhmään.²⁰

17 Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi – Suoninen, Eero: Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere 1999, 75.

18 Anttila, 147-148.

19 Mälkki, 54.

20 Harle, Vilho – Moisio, Sami: *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia*. Vastapaino, Tampere 2000, 55-68.

Harlen ja Moision näkemystä on, hyvin perustein, kritisoitu liian yksioikoiseksi ja yhtä asiaa ylipainottavaksi.²¹ Ottamatta kantaa siihen miten totuudenmukainen näkemys Venäjistä ja venäläisyydestä suomalaista identiteettiä määrittävänä uhkakuvana on kokonaisuutena, on varmaankin myönnettävä, että itsenäisyyden alun ajan armeijassa uhkakuva oli erittäin tärkeä. Sotaa muita kuin itäistä naapuria vastaan ei pidetty kovin todennäköisenä.²² Suomalaisen sotilaan vihollinen oli siis jo alusta pitäen selvillä. Onkin mielestäni luonnollista olettaa, että ainakin talvi- ja jatkosotaa edeltäneessä tilassa Harlen ja Moision näkemys suomalaisesta identiteettiprojektista venäläisyyttä vastustavana ja sitä vastaan projisoivana ilmiönä oli olemassa. Erityisesti sotilasidentiteettiä muovaavana tekijänä katsontakantaa ei voida jättää tutkimatta. Tutkimuksessani tätä voisi kutsua sotilaalliseksi identiteettiprojektiksi.

Sotilasidentiteetti ei kuitenkaan syntynyt tyhjiössä suomalaisen kokonaisidentiteetin sisällä. Kuten edellä jo mainitsin Juha Mälkki on tutkimuksessaan väittänyt sotilas- ja siviili-identiteetin usein olevan vastakohtaisessa suhteessa. Sotilasidentiteetti oli useilla tavoilla irrallinen ja vieras suhteessa siviilimaailmaan. Tästä seurasi törmäyksiä ja uudelleenasetointia sekä ammattisotilaiden että kansalaisten taholta.²³ Tällainen vastakohtaisuus on mielenkiintoinen lähtökohta sotilaallisen identiteettiprojektin tutkimukseen.

Sodan päättyminen vuonna 1945 asetti suomalaisen yhteiskunnan monilta osin uudenlaiseen tilanteeseen. Monet ennen niin tärkeät instituutiot, kuten vaikkapa lottajärjestö ja suojeluskunnat, tuli lakkauttaa, kommunistien toiminta täytyi sallia ja armeija piti nopeasti saattaa rauhan tilaan. Pariisin rauhanteko 1947 ja sitä seurannut YYA-sopimus Neuvostoliiton kanssa asettivatkin Suomen uuteen tilanteeseen. Vihollinen ei, ainakaan virallisesti, saanut enää tulla idästä.²⁴

Harle ja Moisio ovat esittäneet, että sodat Neuvostoliittoa vastaan veivät identiteettiprojektin tietynlaiseen päätökseen. Itsenäisyys lunastettiin menestyksekkäällä

21 Muiden muassa teoriaa on kritisoinut voimakkaasti Mikko Majander. Majander, Mikko: Irti inhasta idästä. Kosmopolis 1/2001.

22 Arimo, R: Suomen puolustus suunnitelmat 1918-1939. III osa, Jääkärien aika 1925-1939. Sotatieteen laitoksen julkaisu, Helsinki 1987, 2-20.

23 Mälkki, 341-342.

24 Visuri, Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa. Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1945-1961. WSOY, Juva 1994, 45-71.

puolustustaistelulla. Neuvostoystävällinen (ainakin näennäisesti sellainen) YYA-henki oli tämän takia mahdollinen.²⁵ Tällainen katsontakanta on kuitenkin mielestäni, ainakin sotilasidentiteettiä ajatellen, osittain puutteellinen. Sodan jälkeinen tilanne oli niin erilainen, että uudennaisia perusteita ajattelulle oli lähes pakko syntyä. Miten esimerkiksi perusteltiin isänmaallisuus tai tahto puolustaa maata, jos aikaisemmin molemmat olivat perustuneet Neuvostoliiton tai Venäjän uhkaan?

Identiteettipoliittinen konteksti omalle tutkimukselleni on juuri tämä – tilanne sodan jälkeen ja sitä seuranneet oletettavat muutokset. Neuvostoliittoon ja sen vastaiseen projisointiin ei voitu mitenkään enää tukeutua samoissa määrin kuin ”ensimmäisen tasavallan” aikana. Oletettavasti uusia identiteetin luomiseen ja vahvistamiseen liittyviä käytäntöjä oli synnyttävä. Tavoitteeni on tutkia sitä, mitä oli tapahtunut sotilaalliselle identiteettiprojektille toista kymmentä vuotta sodan jälkeen.

1.3 Tutkimuskysymys, aikarajaus ja lähdeaineisto

Kuten edeltä käy ilmi keskityn työssäni suomalaisen sotilaan identiteetin tutkimiseen toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa. Tarkoitukseni on kartoittaa niitä ajatuskulkuja ja tahtotiloja, joita Puolustusvoimissa ja sen ympärillä nähtiin sotilaallisen identiteetin ja yleisestikin ”henkisen” maanpuolustuksen suorituskyvyn suhteen. Tähän sisältyvät muun muassa kysymykset siitä minkälaisina suomalaisia (miehiä) pidettiin yleensä luonteeltaan ja käsityksiltään sekä miten nämä käsitykset vaikuttivat käytäntöön. Tärkeänä taustajuonteena tässä tarkastelussa on sotien jälkeisinä vuosikymmeninä tapahtunut (ulko)poliittinen ja yhteiskunnallinen muutos, jossa Suomea määriteltiin jossain mielessä uudelleen. Tämän asian vaikutus sotilasidentiteetin luomiseen on keskeinen tarkasteluni kohde. Olen tiivistänyt kysymykseni kolmeen erilliseen, mutta toisiinsa yhteydessä olevaan kysymykseen:

25 Harle – Moision, 143-152.

1. Mihin suuntaan suomalaisen sotilaan identiteettiä lähdettiin muovaamaan sotien jälkeen? Muuttuiko käsitys sotilaallisesta johtajuudesta ja kurista osana sotilasidentiteettiä sotakokemusten perusteella? Entä muuttivatko sodasta saadut ja sen jälkeiset kokemukset kuvaa suomalaisesta ”kansalaissotilaasta”?
2. Miten ulkopoliittisen todellisuuden muutos ja virallisen puolueettomuusasetteen omaksuminen muuttivat käsitystä maanpuolustushengestä, isänmaallisuudesta ja sotilaan identiteetin perustasta?
3. Miten puolustuslaitoksessa suhtauduttiin nuoreen sukupolveen, joka oli kasvanut lähes koko ikänsä sotien jälkeisessä yhteiskunnassa? Miten yhteiskunnan mullistukset, kuten vaikkapa kaupungistuminen tai elintason nousu ja niitä seuranneet arvopohjan muutokset vaikuttivat suhtautumiseen? Pyrkikö siis myös puolustuslaitos muuttamaan yhteiskunnan ja nuorten ajatusmaailman mukana?

Kaikkien kysymysten kohdalla nojaan voimakkaasti Juha Mälkin tutkimustuloksiin koskien vastaavia asioita 1920- ja 30-luvuilla, joihin vertaan omia tuloksiani. Myös Harlen ja Moision esittämä identiteettiprojektin jatkuminen ja sen kriittinen pohdinta kulkee rinnalla tarkastelussani.

Aikajaksoksi tutkimukselleni olen rajannut vuodet 1960-65. Valintani perustuu moniin tuohon ajanjaksoon sijoittuviin muutoksiin. Ensinnäkin hyvinvointivaltiota ryhdyttiin juuri luomaan toden teolla 50- ja 60-lukujen taitteessa. Taloudelliseen kasvuun perustuvasta yhteiskuntapolitiikasta tuli tällöin johtoaate, johon sisältyi tuloja tasaava sosiaalivakuutusjärjestelmä kasvua edistävänä tekijänä.²⁶ Samalla yhteiskunta muuttui ratkaisevasti myös elinkeinorakenteensa osalta, kun väestöä alkoi siirtyä yhä suuremmissa määrin maalta kaupunkiin.²⁷ Näiden rakenteellisten tekijöiden voisi olettaa vaikuttavan myös yksittäisten ihmisten identiteettiin kyseisenä ajankohtana.

Puolustuspolitiikassa ja puolustusvoimissa itsessään tapahtui myös muutoksia.

26 Hellsten, Katri: Vaivaishoidosta hyvinvointivaltion kriisiin. Hyvinvointivaltiokehitys ja sosiaaliturvajärjestelmän muotoutuminen Suomessa. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos, Helsinki 1993, 356-359.

27 Meinander, Henrik: Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle. Schildts, Helsinki 1999, 283; 367-368.

Noottikriisi loppuvuonna 1961 antoi lopullisen sysäyksen puolustusvalmiuden materiaaliselle kehittämiselle. Yleisesti voidaan sanoa, että 1960-luvun alkuun mennessä Puolustusvoimissa vallinnut sodan jälkeinen pula-aikamentaliteetti oli jäänyt taakse. Esimerkiksi mieskohtainen varustus saatiin tyydyttävälle tasolle, eikä varusmiesten tarvinnut enää liikkua risaisissa vaatteissa. Toiminnan voidaan sanoa kokonaisuudessaan vakiintuneen ja hävityn sodan aiheuttaman painolastin jääneen takalalle.²⁸ Katson, että tarkastelujaksoni viidentoista vuoden ajallinen etäisyys sotaan mahdollistaa mahdollisten muutosten vakiintumisen ja sitä kautta helpomman johtopäätösten tekemisen.

Mielenkiintoisen valitsemastani ajankohdasta tekee myös tuolloin varusmieheksi astuneet ikäluokat. Kyseiset nuoret eivät välttämättä enää muistaneet sota-aikaa, nuorimmat heistä eivät edes olleet syntyneet vielä silloin. On siksi kiinnostavaa katsoa, miten nämä rauhan aikana kasvaneet sukupolvet ovat suhtautuneet maanpuolustukseen ja miten heihin itseensä on suhtauduttu. Tästä päästään myös kysymykseen heidän identiteettinsä rakentumisesta ja siitä, millä tavoin sitä pyrittiin muovaamaan maanpuolustuksen tarpeisiin. Keinot eivät varmaankaan voineet olla olleet samoja kuin 1930-luvulla.

Toinen tärkeä rajausta tutkimuksessani on sukupuoli. Selvittäessäni suomalaisen sotilaan kuvaa 1960-luvulla on selvää, että kirjoittajat puhuvat lähes vain ja ainoastaan miehistä. Toinen puoli kansasta jää tavallaan tällöin käsittelyn ulkopuolelle. Tutkimaani materiaalia olisi toki mahdollista lähestyä myös sukupuolen tutkimuksen näkökulmasta, esimerkiksi tutkimalla miten kuva miehuudesta sotilasympäristössä rakentui suhteessa yhteiskunnan valtasuhteisiin. Olihan kyseessä ”miesten koulu”.²⁹ Omassa tutkimuksessani pysyttelen kuitenkin suhteellisen tiukasti puolustusvoimien jo luotujen, olemassa olevien rakenteiden sisällä. Tutkimuskysymykseni rajaavat näin sukupuolinäkökulman suurelta osin käsittelyni ulkopuolelle.

28 Juottonen, Jorma: Määrärahat. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti – Karjalainen, Mikko – Elfvengren, Eero (toim.): Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2006, 238-245.

29 Sukupuolihistorian tutkimuksesta sotilasympäristössä antaa hyvän kuvan esimerkiksi Anders Ahlbäckin artikkeli. Ahlbäck, Anders: Mitä miehen on kestettävä. Kokemuksia suomalaisesta sotilaskoulutuksesta 1920- ja 1930-luvuilta sukupuolihistorian valossa (suomentanut Ville Kivimäki). Teoksessa Kinnunen, Tiina; Kivimäki, Ville (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Minerva kustannus Oy, Helsinki 2006, 107-124.

Lähdeaineistona tässä työssä käytän lähinnä puolustusvoimien piirissä julkaistua lehtimateriaalia. Lisänä käytän julkaistuja ohjesääntöjä tutkimusjaksolta. Tuen materiaalia tutkimuskirjallisuudella ja erityisesti tärkeimmistä kirjoittajista julkaistuilla elämänerkroilla. Materiaali sopii aiheeseeni kohtalaisen hyvin, koska lehdet käsittelevät ajankohtaisia asioita maanpuolustuksen näkökulmasta. Suurin osa kirjoituksista on kantahenkilökunnan ja aktiivireserviläisten kirjoittamia, joten näkökulmani painottuu tässä suhteessa nimenomaisesti siihen, miten maanpuolustuksen parissa työskentelevät näkivät tilanteen. Tutkimuskysymysteni kannalta tämä tarkoittaa sitä, että tarkastelen sotilasidentiteetin rakentumista leimallisesti sen (tietoisten ja ei-tietoisten) ”rakentajien” kannalta. Tutkimustuloksissa tämä seikka on luonnollisesti otettava huomioon – pystyn selittämään ainoastaan sitä mihin suuntaan asioita tahdottiin vietävän tai miten ne nähtiin tietyn ryhmän piirissä. On samalla kuitenkin sanomattakin selvää, että rauhan säilyminen esti todellisen sotilasidentiteetin ”ytimen” paljastumisen, kuten kävi 1920- ja 30-luvuilla rakennetulle identiteetille. Tietyllä tapaa identiteetin kestävyys ja maanpuolustushenki jäivät kaikkien onneksi testaamatta.

Käyttämäni lehdet ovat varsin laaja leikkaus puolustusvoimain ympärillä julkaistusta materiaalista. *Sotilasaikakauslehti* on Upseeriliiton julkaisu ja siten se edustaa ennen kaikkea ylemmän kantahenkilökunnan mielipiteitä. *Tiede ja ase* jatkaa pitkälti tällä samalla linjalla, mutta se on Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisuna enemmän sotatieteellinen lehti ja on siten vieläkin virallisemmän oloinen. *Ruotuväki* (julkaistu vuodesta 1963 eteenpäin) on taasen puolustusvoimien virallinen uutislehti, jossa ajankohtaisia asioita käsitellään nopealukuisten ja lyhyiden artikkelien avulla. Lehti keskittyy myös suuressa määrin varusmiesten asioihin. Materiaalissani *Kylkirauta* edustaa ammattiupseeriksi opiskelevien kadettien kantoja. *Reservin upseeri*³⁰ näkee maailman puolestaan reserviläisen päällystön kautta. *Peitsi* pyrkii taasen olemaan jonkinlainen maanpuolustukseen ja isänmaan etuun keskittyvä yleisjulkaisu. Kaikissa käyttämissäni lehdissä on suomalaisuutta koskeviin mielipiteisiin ja näkemyksiin liittyviä artikkeleja, joita ensisijaisesti käytän lähteinäni.

30 Lehti nimeltään *Reservin aliupseeri* (tunnetaan nykyisin *Reserviläisenä*) omaisi keskeisiltä osiltaan saman sisällön *Reservin upseerin* kanssa.

2. Suomalaisen sotilaan kuva – koulittava lapsikansalainen vai puutteineen hyväksyty aikuinen?

Minkälainen sitten oli suomalaisen sotilaan kuva tutkimusjaksolla ja mitä luonteenpiirteitä hänen persoonaansa liitettiin? On mielenkiintoista pohtia sitä, miten näiden piirteiden nähtiin vaikuttavan käytännössä toimintaan, koulutukseen ja kurinpitoon. Samalla voidaan kysyä oliko tarkoituksena kasvattaa erillinen sotilasidentiteetti kansalliseen identiteettiin nojaten, kuten tapahtui ennen toista maailmansotaa. Vertailukohtana voidaan käyttää 1920- ja 30-luvuilla tapahtunutta kansallisen identiteetin voimaperäistä ja tarkoituksellista koulintaa.

Toisena tarkastelutasona asiassa on Juha Mälkin tutkimuksessaan käyttämä sotataidon vaikuttamisen logiikan käsitteellinen jaottelu, jota on käsitelty enemmän johdannossa. Jaottelussa keskeisellä sijalla on ”uuden” (1900-luvulla syntyneen) ja ”vanhan” (pääasiassa 1800-luvulta periytyvän) sotataidollisen näkemyksen vastakkaisuus etenkin kurin ja käskyttämisen suhteen. Erityisesti on mielenkiintoista pohtia, miten sodankäynnin kehitys ja myös itse sodista saadut kokemukset muuttivat käsitystä suomalaiselle sotilaalle kuuluvasta kurista, johtamisesta ja käskyttämisestä verrattuna sota edeltäneeseen aikaan. Mekaaniset kurikäsitteet olivat varmasti voimissaan, kuten ne ovat osittain vielä tänäkin päivänä, mutta kehitystäkään ei varmasti voinut jättää huomiotta. Myös sodan aikana joukoissa tapahtunut sotilasorganisaation käytännöllinen soveltaminen, ”jermuilu”, ja sen mahdollinen huomioon ottaminen tutkimusajanjaksolla on kiinnostava tutkimuskohde.

Edellä esitettyjä kysymyksiä on mielekästä lähteä purkamaan kolmessa osassa. Ensimmäiseksi on selvitettävä vertailukohta, eli sen miten sotilasidentiteetti nähtiin 1920- ja 30-luvuilla ja miten sitä rakennettiin tiettyjen periaatteiden mukaisesti. Tämän jälkeen on mahdollista katsoa, minkälaisena suomalainen sotilas nähtiin tarkastelujaksolla 1960-65 verrattuna aikaisempaan. Lopuksi voidaan sitten paneutua ajankohdalle ominaiseen käsitykseen suomalaisen identiteetin vaatimasta kurista ja johtamisesta.

2.1 Kansalaisotilaan luonne ja kasvatus – kehitys ennen tarkastelujaksoa

Suomen nuorena tasavallana heti itsenäistymisen jälkeen 1920- ja 30-luvuilla oli suuri tarve kasvattaa ”oikeanlaisia” kansalaisia. Tämä liittyi kiinteästi kansallisen tason identiteettiin. Sen tärkeimpänä tehtävänä oli luoda ero rajojen ulkopuolella eläneisiin kansoihin ja valtioihin ja etenkin itäiseen naapurimaahan. Tähän liittyi selkeä uhkakuvaretoriikka, jossa ”ryssävihasta” tehtiin melkein kansallinen velvollisuus. Vuoden 1918 sodassa hajonnutta kansaa pyrittiin tällä retoriikalla yhdistämään yhden ideologian alle. Esitettiin jopa, että Suomi toimisi lännen eteen työnnettynä linnakkeena bolsevismia ja itää vastaan.³¹

Kansalaisotilaan kasvattaminen ja kouluttaminen oli ennen sotia läheisessä yhteydessä kansalliseen identiteettiin. Valtio nähtiin organisaationa yksikkönä, jonka puolustaminen aseina oli kansalaisvelvollisuus. Mahdollisesta vihollisesta ei ollut epäselvyyttä. Armeijan tehtävänä oli iskostaa tuleviin kansalaisotilaisiin maanpuolustustahto, joka perustui maan yhtenäiskulttuurin arvoihin ja niiden omaksumiseen. Yhtenäiskulttuuri tarkoitti tässä tapauksessa valkoisen Suomen hyväksymää arvopohjaa. Totaalisena kokemuksena toimiva asepalvelus toimi tässä koulutuksessa keskeisenä indoktrinaation välineenä.³²

Kansalaisotilaan identiteetin nähtiin muodostuvan edellä mainitun kansallisen identiteettiin valossa. Näkökulma tässä oli korostetusti uutta luova. Toisin sanoen suomalaisen siviilistä tuodulla luonteella ei ollut paljon väliä, kun tarkoitus oli rakentaa uudelle valtiolle sopiva sotilas. Tämän sotilaan hyveet kaivettiin myyttis-romanttisesta historiakäsityksestä. Suomalainen sotilas nähtiin ystävällisenä ja esivallalle kuuliaisena, mutta samalla runebergiläisenä sankarina, jolle halukkuus kuolla isänmaan puolesta oli sisäänrakennettu ominaisuus. Usein nuoret asevelvolliset olivat tällaisista kansallisromanttisista piirteistä kuitenkin tietämättömiä, jolloin asiaa jouduttiin iskostamaan opetuksen avulla.³³

31 Harle – Moisio, 82-86.

32 Mälkki, 59-66. Totaalisuus näkyi muun muassa siinä, että kotilomia ei juuri asepalvelusaikana myönnetty. Varusmies saattoi päästä käymään kotonaan ehkä vain kerran koko palvelusaikana.

33 Mälkki, 66-68.

Sotilaan (identiteetin) kasvattamiseen liittyi myös kiinteästi kurinalaistamisen opetussuunnitelma. Tämän perustalla toimi kaksi rinnakkain vaikuttavaa näkemystä. Ensinnäkin vuoden 1918 sota oli osoittanut voittajapuolen johtajille, että Suomen kansa oli päässyt kurittomaan tilaan. Väite ei koskenut pelkästään punaista puolta, vaan myös suojeluskuntien toimintaa pidettiin yleisesti kurittomana ja epäsotilaallisena. Kuninkaiden ja tsaarien oli aikaisemmin omalla arvovallallaan onnistunut pitää rahvas nöyränä, mutta nyt tähän oli etsittävä uusia keinoja. Toiseksi myös (mahdolliseen) tulevaan kulutussotaan valmistautuminen vaati mekaanisen kurikäsityksen omaksuneita sotilaita. Heidän tuli pystyä mukisematta toteuttamaan ylemmän linjajohdon käskyt. Yksilöllistä ongelmanratkaisua ja alaisen laajaa liikkumavaraa tehtävän suorittamisen rajoissa ei tässä ajatustavassa hyväksytty. Sodassa nämä käsitykset ja säännöt joutuivat kuitenkin soveltamisen kohteiksi. Kansalaisotilaan toimintalogiikka perustui tuolloin enemmänkin siviilimaailmasta opittuihin käytäntöihin, joita sitten sovellettiin sotilasympäristön asettamissa rajoissa. Yksilöllistä liikkumavaraa sotilasorganisaation sisällä alkoikin löytyä, kun rauhan ajan jäykät käytännöt ja ohjeet eivät enää voineet toimia täydellä teholla.³⁴

Mitä sitten tapahtui Suomen käymien sotien jälkeen? Tutkimuksessa käyttämäni Vilho Harlen ja Sami Moision tulkinnan mukaan kansallinen identiteettiprojekti saavutti sodassa tietynlaisen päätepisteen. Suomen valtio sai tulikasteessa hyväksynnän paitsi omilta kansalaisiltaan myös itäiseltä naapuriltaan Neuvostoliitolta, josta tuli nyt eräänlainen liittolainen.³⁵ Entistä vihollista koskevia asenteita ei kuitenkaan muutettu yhdessä yössä, eikä epäluuloista entistä vihollista kohtaan päästy todellakaan helposti eroon.³⁶

Poliittinen tilanne muuttui luonnollisesti sodan jälkeen dramaattisesti. Näkyvät ja maanpuolustukselle tärkeät Suojeluskunnat ja Lottajärjestö lakkautettiin sekä kommunistien toiminta sallittiin. Monet valkoisen Suomen tukipilarit joutuivat väistymään yhteiskunnalliselta kartalta. Sisä- ja ulkopoliittisen uudelleenaseoinnin tulos oli niin perustavanlaatuinen, että sotaa seurannutta aikakautta on kutsuttu ”toiseksi tasavallaksi” erotuksena sotaa edeltäneestä ”ensimmäisestä tasavallasta”. Näin siitä huolimatta, että Suomen lait ja valtiomuoto säilyivät pitkälti muuttumattomina koko

34 Mälkki, 72; 196-204.

35 Harle – Moision, 151-152.

36 Visuri 1994, 71.

poliittisen murroksen ajan.³⁷

Puolustusvoimissa jatkuvuus onnistuttiin mullistuksista huolimatta säilyttämään suurelta osin. Sodankäynyt upseeristo sai, normaaleja rauhanajan supistuksia ja muutamia erityistapauksia lukuun ottamatta, jatkaa tehtävässään. Muun muassa jääkäriupseerien vahva asema puolustusvoimien ylimmässä johdossa säilyi, eikä esimerkiksi kommunistien onnistunut kaapata valtaa puolustuslaitoksessa. Puolustuksen materiaallinen ja taloudellinen perusta sen sijaan heikkenivät huomattavasti. Myös kansan keskuudessa sodan aiheuttama väsymys ja tappiomieliala käänisivät mielipiteitä kielteiseksi puolustusvoimia kohtaan.³⁸

Sotilaallisten uhkakuvien ja suunnitelmien osalta puolustusvoimat joutuivat sodan kokemusten ja maailmanlaajuisen kehityksen takia muutoksen eteen. Operatiivisia joukkoyksiköitä pienennettiin kooltaan siirtymällä divisioonarakenteesta prikaateihin³⁹. Samalla ryhdyttiin rakentamaan alueellista puolustusta, jossa maa jaettiin itsenäiseen toimintaan kykeneviin sotilaslääneihin. Pitkään asemasotaan valmistautumisesta luovuttiin, jolloin puolustuksen tavoitteeksi nousi syvyydessä tapahtuva liikkuva puolustus.⁴⁰

Kokonaisuutena lähtötilanne tarkastelujaksolleni on mielenkiintoinen. Poliittinen tilanne ei enää sallinut entisenlaista vahvaa kansallisen identiteetin rakennusta valkoisen Suomen ideologioiden, kuten esimerkiksi ryssävihan, varaan. Toisaalta tämä ei ”voitetun” itsenäisyyden jälkeen ollut enää välttämättä tarpeellista, sillä kansallinen identiteettiprojekti oli tietyssä määrin vakautettu ja viety loppuun. Myös suhtautuminen maanpuolustukseen ylipäätään muuttui selvästi kielteisemmäksi. Samalla kuitenkin puolustusvoimat jatkoivat pitkälti entisellä henkilöstöllä, vaikkakin uhkakuvat ja sotasuunnitelmat muuttuivat. Voidaan kysyä miltä sitten suomalainen sotilas näytti näiden mullistusten jälkeen. Oliko hän yhä muokattava lapsi vai annettiin hänelle

37 Meinander, 250; Jussila, Osmo – Hentilä, Seppo – Nevakivi, Jukka: Suomen poliittinen historia 1809-1999 (3. uudistettu painos). WSOY, Helsinki 2000, 222.

38 Visuri 1994, 62-66, 225-228.

39 Divisioonan koko on yleensä vähintään 10 000 miestä, kun prikaati on kooltaan noin puolet tästä tai vähemmän.

40 Tynkkynen, Vesa: Puolustusjärjestelyt. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti – Karjalainen, Mikko – Elfvingren, Eero (toim.): Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2006, 440; 461-463.

enemmän liikkumavaraa? Entä miten kävi näkemykselle tiukasta linjajohtamisesta ja sen vaatimasta kurikäytännöstä?

2.2 Suomalaiselle sotilaalle ominaiseksi nähdyt piirteet ja niiden vaikutukset tarkastelujaksolla

Minkälainen sitten oli suomalaisen miehen ja sotilaan kuva tutkimusjaksolla? On mielenkiintoista katsoa, miten ja millaisena suomalainen nähtiin kansanluonteensa valossa. Oliko olemassa kenties jonkinlainen yhtenäinen käsitys suomalaisesta perusluonteesta vai olivatko mielipiteet hajautuneita? Mitkä olivat mahdollisesti näiden käsitysten syntymisen syyt ja miten ne vertautuvat Juha Mälkin tutkimuksen antamiin tuloksiin ennen toista maailmansotaa vallalla olleista näkemyksistä. Tavoitteena tällaisessa tarkastelussa on saada jonkinlainen kuva siitä, miltä perustalta sotilasidentiteettiä oikeastaan lähdettiin rakentamaan puolustusvoimissa toisen maailmansodan jälkeen. Koko vyyhtiä on helpointa lähteä purkamaan tutkimusmateriaalin antamien esimerkkien kautta.

Arvioidessaan Suomen kansan soveltuvuutta sissisotaan yleisesikuntamajuri Savunen näki *Tiede ja Ase* -lehdessä vuonna 1960 suomalaisen kansanluonteen olevan ”kompleksialtis” sisältäen ”sisäisen jännitystilan, joka ilmenee sulkeutuneisuutena ja estoina”. Hänen mielestään nämä suomalaisille luonteenomaiset kompleksit purkautuvat aika ajoin, mutta tosin yleensä (tietenkin) humalassa. Hillitymmin purkautuminen tapahtuu Savusen mukaan purnauksen muodossa, joka ei kuitenkaan ole pahaksi, koska se on terapeutista. Muita mainittuja suomalaisen luonteen ominaisuuksia ovat epäluuloisuus suhteessa uuteen, kunnianarkuus (jota ei kuitenkaan tule sekoittaa vaatimattomuuteen), itsepäisyys, yksilöllisyys, raskasliikkeisyys ja hitaus, uskollisuus, luotettavuus ja huumorintaju. Loppupäätelmänä on, että ominaisuuksiensa takia suomalaiset sopivat sissisotaan vain varauksin, koska esimerkiksi koordinoitua maanalaista toimintaa on suomalaisten yksilökeskeisyyden ja itsekkyyden takia vaikea järjestää.⁴¹ Savunen ei kuitenkaan artikkelissaan kerro, mistä hän on käsityksensä kansanluonteesta saanut, mikä on jossain määrin omituista ottaen huomioon *Tiede ja Ase* -lehden statuksen nimenomaan sotatieteellisenä julkaisuna. Annetut näkemykset

41 Savunen A.: Sissisota, sen edellytykset ja mahdollisuudet. *Tiede ja Ase* N:o 18 (1960). Suomen sotatieteellinen seura, Oy Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1960, 115-120.

jäävät vain ikään kuin leijumaan ilmaan jonkinlaisena yleisenä ymmärryksenä, joka on kaikille luonnollisesti itsestään selvää.

Toisen esimerkin sotilaiden näkemästä suomalaisesta kansanluonteesta antaa silloinen eversti, mutta jo vuonna 1965 puolustusvoimain komentajaksi nimitetty, Yrjö Keinonen⁴² kirjoituksessaan *Sotilasaikakauslehdessä* helmikuussa 1963. Artikkelin varsinainen tarkoitus on selvittää kurin merkitystä sodan ja rauhan olosuhteissa. Tähän liittyen Keinosen mielestä suomalaisten omaleimaisen kansanluonteen ymmärtäminen on kuitenkin välttämätöntä sotilasjohtamiselle. Keinonen läjättää tämän jälkeen lukijan eteen litanian adjektiiveja, joissa kylläkään ei ole mitään yllättävää verrattuna vaikkapa edellä käsiteltyyn Savusen artikkeliin. Suomalainen on näet Keinosen mukaan kompleksialtis, epäluuloinen, omanarvontuntoinen, kunnianarka, itsenäinen, itsekäs, hidas, käytännöllinen, huumorintajuinen ja hartaasti omaksumilleen aatteille antautuva. Muutamaa viimeistä attribuuttia lukuun ottamatta kuvaus siis on täysin identtinen Savusen artikkelin kanssa. Perusteluna Keinosen kirjaamille piirteille on se, että niitä ”väitetään yleisesti havaitun”.⁴³

Keinosen mukaan suomalaisen luonteen erityispiirteet tekevät suomalaisesta miehestä omaleimaisen sotilaan ja alaisen. Alemmuuden ja kyvyttömyyden tunteen synnyttämä kompleksi on syynä niin usein suomalaisiin yhdistettyyn purnaamiseen. Aiheettomat moitteet jäävät suomalaisille helposti ”hampaankoloon” ja epäluuloisuus aiheuttaa sen, että johtajan tarkoitusperiä epäillään jatkuvasti. Kokonaisuutena johtajan on tämän takia erittäin vaikea hankkia luotetun ihmisen asemaa, mutta samalla se on todella helppo menettää. Lisäksi, koska suomalainen on Keinosen mukaan itsenäinen ja

42 Mannerheim-ristin ritari Yrjö Keinonen toimi myöhemmin puolustusvoimain komentajana elokuusta 1965 lähtien. Presidentti Kekkonen nimitti hänet komentajaksi suoraan kenraalimajurin arvosta, mikä herätti aikanaan suuren kohun ja aiheutti epäluuloja puolustusvoimien sisällä. Lopulta hän joutui eroamaan virastaan ennenaikaisesti toukokuussa 1969. Syynä tähän olivat Keinosen poliittiset yhteydet, ristiriidat muun upseeriston kanssa sekä epäillyt väärinkäytökset Puolustusvoimien resurssien käytöstä henkilökohtaisiin tarkoituksiin. Viimeksi mainitusta syystä hänet myös tuomittiin virkavelvollisuuden rikkomisesta päiväsakkoihin. Keinosen menestyksellinen ura ja ilmeinen poliittinen painoarvo puolustusvoimissa ja sen ulkopuolella tekevät hänen artikkelistaan joka tapauksessa työlleni oivan lähteen. Airio, Pentti: Yrjö Keinonen. Puolustusvoimain komentaja. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2007, 265-279; Visuri, Pekka: Puolustuspolitiikka sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti – Karjalainen, Mikko – Elfvengren, Eero (toim.): Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2006, 38-40.

43 Keinonen Y.: Sotilaallisesta kurista sodan ja rauhan aikana. Sotilasaikakauslehti N:o 2 helmikuu 1963. Upseeriliitto, Helsinki 1963, 66.

oikeudenmukaisuutta vaativa tyyppi, hänelle eivät sovi tiukat ja epätasa-arvoiset rajoitukset. Sääntöjen on oltava samat kaikille sotilasarvoille. Tämä myös tarkoittaa sitä, että suomalaisille pitää perustella tekemisen ja tehtävien mielekkyys.⁴⁴

Johtajana suomalainen on luonteensa takia Keinosen mielestä osin puutteellinen. Itsehillinnän puute ja sisäinen epätasapainoisuus johtaa usein rähinöintiin, jolla voi olla pitkään muistettavia seurauksia joukon keskuudessa. Epäluuloisuus toimii myös toiseen suuntaan ja estää johtajan luottamuksen syntymistä alaisiin. Johtajan suuri itsenäisyys taas estää usein näkemästä alaisten henkilökohtaisia tarpeita, vaan heitä saatetaan kohdella käsiteltävänä massana. Perusteellisuus ja tunnontarkkuus puolestaan riittää oma-aloitteisuuden kehittymisen mahdollisuuksia alaisten keskuudessa. Myös henkilökohtainen innostuneisuus ja alaisten rohkaisu jäävät suomalaisjohtajan tekemisissä usein puolivillaiseen asemaan.⁴⁵

Hieman yllättäen Keinonen pohtii artikkelinsa lopussa myös jonkin verran suomalaisen yhdyskuntarakenteen vaikutusta näille ”yleisesti havaituille” ominaisuuksille. Erikoiseksi tämän tekee se, että kirjoittajana hän on materiaalissani ainoa, joka ylipäätään pohtii suomalaisen ominaisluonteen syntymisen syitä tai menneisyydestä kumpuavia lähtökohtia. Keinosen mukaan suurinta roolia suomalaisten (henkisten) ominaisuuksien kehityksessä näyttelevät ennen kaikkea historialliset syyt. Maaorjuuden puuttumisen suomalaisen yhteiskunnan kehityksestä hän näkee keskeiseksi tekijäksi kansan itsenäisen mielenlaadun takana. Tämän takia myös ”nöyräniskainen alistuminen” ja ”mateleva totteleminen” ovat suomalaisille vieraita käytösmuotoja. Samoista syistä juontavat juurensa myös vapaudenrakkaus ja esivallan kunnioitus.⁴⁶

Huomattavaa on, että vaikka useat suomalaisille annetut luonteenpiirteet ovat negatiivisävytteisiä, niin molemmat esimerkkikirjoittajat pitävät suomalaista sotilasta loppujen lopuksi hyvänä, jollei jopa erinomaisena taistelijana. Lisäksi tulee panna merkille, että edellä luetellut kirjoitukset eivät suinkaan ole yksittäistapauksia suomalaisten kansanluonteen kuvauksissaan. Valitut otokset toimivat itse asiassa vain kuvauksien jäävuoren huippuna. Tarkastellussa aineistossa näkemys suomalaisen

44 Keinonen, 66-67.

45 Keinonen, 67.

46 Keinonen, 67-68.

(miehen) luonteesta on jostakin syystä todella yhteneväinen, ja nämä käsitykset ulottuvat aina epävirallisista kirjoituksista ohjesääntötasolle. Luonteenpiirteitä kuvaillaan kirjoituksissa jopa täysin samoin sanankääntein.⁴⁷ Voidaan todeta, että kirjoittajien asemassa olevilla henkilöillä⁴⁸ oli merkittävän yhtenäinen käsitys suomalaisesta yleisidentiteetistä ja kansanluonteesta. Toisin sanoen puolustusvoimien sisällä oli mitä ilmeisemmin, tietty ja yleisesti hyväksytty kuva asiasta.

Mistä tällainen yhtenäinen käsitys sitten juontaa juurensa? Monikaan kirjoittajista ei halua tai koe tarpeelliseksi paneutua asiaan. Varmasti moni heistä on arkipäivässä ja työssään voinut törmätä suomalaisten ”kansanluonteeseen” ja siten kuvaukset voisivat yleistyksissään olla osittain ”tottakin”. Varmasti useat allekirjoittaisivat monet edellä mainitut kuvaukset tänäkin päivänä. Edellä mainitut stereotypiat varmasti erottavat suomalaista identiteettiä – sanotaanko vaikkapa italialaisista. Kuvauksien suuri yhtenäisyys kuitenkin pistää pohtimaan asiaa kriittisesti. Voisivatko käsitykset kenties tulla kansalliselta tasolta, jossa ne on luotu jotain tarkoitusta varten? Tässä kohtaa Harlen ja Moision väitteet kansallisesta identiteettiprojektista ja sen päättymisestä heti sodan jälkeen näyttäisivät käyvän ainakin osittain toteen. Voisi nimittäin ajatella, että suomalaisiin kansana liitetyt piirteet jollain tavalla yhtenäistyivät identiteettiprojektin päättyessä. Enää ei tarvinnut ”kouluttaa” kansaa tiettyyn identiteettiin, se oli jo omaksunut sen. Tietenkään monet edellä mainituista ominaisuuksista eivät kuuluneet ihannekansalaiselle. Tässä varmasti kulttuurin tuotteilla ja sotakokemuksilla oli oma roolinsa, jotka löivät prosessiin oman leimansa. Joka tapauksessa omaksuttu kuva oli varsin yhtenevä ja se tuki varmasti kansallista yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Miten sitten tarkastelujakso 1960-65 ja sen näkemykset vertautuvat ennen toista maailmansotaa vallinneeseen ajatusmaailmaan? Juha Mälkin mukaan ennen sotaa kansalaissotilaan identiteettiä luotiin ja rakennettiin voimakkaasti ”valkoisen” yhteiskunnan arvojen pohjalle. Käsittelemissäni kirjoituksissa henkinen

47 Asiaa käsitellään hyvin samantyyppisin sanankääntein muun muassa seuraavissa kirjoituksissa (aikaisempien kirjoituksessa mainittujen esimerkkien lisäksi): Nuutilainen, O. – Saessalo, L. (toim.): Nykyajan reservin upseeri ja aliupseeri. Oy Länsi-Savo 1961, 11-17; Massa, Yrjö: Puolustuslaitoksemme hengen kasvatuksesta. Sotilasaikakauslehti N:o 4 huhtikuu 1962. Upseeriliitto, Helsinki 1962. 163-164; Sinerma, Matti: Moraalin sotilaallinen merkitys. Sotilasaikakauslehti N:o 6 kesäkuu 1963. Upseeriliitto, Helsinki 1963, 244-245; Mielonen, Erkki: Sotilaskuri ja johtajuus. Ruotuväki N:o 16-17, 3.10.1963, 3; Kuusela, Kalevi: Varusmiestemme palvelusaktiivisuudesta erään kenttätutkimuksen valossa. Sotilasaikakauslehti N:o 1 tammikuu 1962. Upseeriliitto, Helsinki 1962, 27.

48 Suurin osa mainitsemiäni lähteiden kirjoittajista on upseereita, mutta eivät toki kaikki.

”kouluttaminen” on yhä läsnä, mutta ei tietenkään samoja ”ensimmäisen tasavallan” arvoja noudattaen. Sotilaskoulutuksen tärkeänä tehtävänä nähtiin esimerkiksi ”kasvattaa isänmaallisesti ajattelevia, maanpuolustustahtoa omaavia, sosiaaliseen yhteistyöhön sopeutuvia, suvaitsevaisia, korkeaa siveellistä tasoa edustavia ja henkisesti kypsiä sotilaita ja kansalaisia”.⁴⁹ *Sotilasaikakauslehd*en sivuilla painotettiin lisäksi puolustusvoimien velvollisuutta ”henkisen selkärangan” kasvattamisessa⁵⁰ sekä ”henkisen lujouden kivijalan” rakentamisessa⁵¹. Puolustusvoimien rooli kansalaissotilaan kasvattajana oli siis yhä läsnä.

Joissain asioissa oli kuitenkin myös tapahtunut muutosta. Kuten edellä on mainittu tietynlaisen suomalaisuuden henkisen ”ytimen” hyväksyntä oli laajaa. Myöskään kansakunnan myyttistä menneisyyttä tai suomalaisen sotilaan haluttua tulevaisuutta ei tarvinnut enää voimakkaasti korostaa, kuten ennen sotaa oli tapahtunut⁵². Tässä mielessä hypoteesi identiteettiprojektin valmistumisesta saa jälleen tukea. Käsitys suomalaisuudesta oli pitkälle vakiintunut, jolloin sotilaskasvatuksessa voitiin keskittyä kansallisen identiteetin luomisen sijaan sen lujittamiseen.

2.3 Näkemys kurista ja johtamisesta

Miten sitten muuttunut kuva sodankäynnistä ja toisaalta vahvistunut kuva suomalaisesta identiteetistä vaikutti käsityksiin kurista ja johtamisesta? Sodan antamalla kokemuksilla oli tässä varmasti oma osansa näyteltävänä. Ennen talvisotaa vakiintunut ajattelu kulutussodasta sekä siihen liittyvistä mekaanisen kurin ja käskytykskeskeisen johtamisen käytännöistä joutui uudelleen määrittelyn kohteeksi jo sota-aikana.⁵³ Mielenkiintoista on katsoa, miten nämä muutospaineet näkyivät ja missä määrin ne otettiin huomioon ajatustapojen muutoksissa.

Ensimmäinen esimerkkinä asiasta on jo edellisestä alaluvusta tutuksi tullut Yrjö Keinonen ja hänen kirjoituksensa *Sotilasaikakauslehdessä* sotilaallisen kurin olemuksesta vuodelta 1963. Sen lisäksi, että Keinonen määrittelee kirjoituksessaan

49 Massa, 158.

50 Sinerma, 245.

51 Riuttala, N.: Parempi, yhtä hyvä vai huonompi kuin ennen. Varusmiestemme saavutusten tarkastelua. *Sotilasaikakauslehti* N:o 3 maaliskuu 1962. Upseeriliitto, Helsinki 1962, 114.

52 Mälkki, 66-69.

53 Mälkki. 196-200.

suomalaisen identiteetin yleisluonnetta, hän ottaa kantaa kuriin, sen luomiseen ja ylläpitoon. Kuri on Keinosen katsonnassa väline, joka mahdollistaa sotajoukon taktiset liikkeet. Kurin päämääränä on saada yksilöt uhraamaan itsensä kokonaisuuden edun vuoksi, pitämään paikkansa taisteluryhmyksessä, suorittamaan heille annetut tehtävät, toteuttamaan aluksi järjettömiltä kuulostavia käskyjä sekä toimimaan oma-aloitteisesti johtajan tahdon mukaan. Kurin luomisessa ja ylläpidossa on huomioitava, että ihmisessä kamppailevat kriisitilanteessa vastakkain animaallinen itsesuojeluvaisto ja henkisellä tasolla korkeammalla sijaitseva velvollisuudentunnon tarve. Näiden suhteessa edellä käsitellyt kansalliset luonteenpiirteet ovat ratkaisevassa asemassa. Johtajan tärkeimpänä tehtävänä tässä rakennelmassa on ”ratkoa joukkopsykologista jännitystä”. Aito johtaja johtaa ideaalitapauksessa alaistensa keskinäiseen kiintymykseen pohjautuvaa joukkoa. Vastakohtana ideaalille on ulkopuolisenä näyttäytyvä johtaja, joka johtaa uhkailun, lupailun ja pelottelun keinoin. Lopputuloksena on silloin joukon huono sisäinen henki.⁵⁴

Kurin luonne on Keinosen mukaan sellainen, ettei sitä voi oikein opettaa vaan siihen täytyy ”kasvaa”. Melkeinpä välttämättömyys on se, että (suomalainen) kuri syntyy joukon sisältä päin, eikä perustu ulkopuoliseen rangaistuksen uhkaan. Suomalaiset vaativat myös kansanluonteensa vuoksi tehokasta käskyjen taustalla olevien faktojen tiedottamista ja perusteluja sekä mahdollisten moitteiden antamista yksilöllisesti. Kohtelun tulee olla myös oikeudenmukaista ja tasa-arvoista. Yhteenvetona Keinonen toteaa, että hyvä joukon henki on kurin paras perusta. Ulkoiset muodot ovat toissijaisia. Kokonaisuutena tällöin toteutuu ihannetilanne, jossa ”käskeminen ja totteleminen ovat luottamuksellista yhteistoimintaa”.⁵⁵

Toinen hyvä esimerkki asiasta on Erkki Mielosen⁵⁶ sotilaskuria ja johtamista käsittelevä kirjoitus *Ruotuväessä* syksyllä 1963. Mielenkiintoisen kirjoituksesta tekee aiheensa ohella se, että kirjoittaja ei ole upseeri, vaan siviilitutkija.⁵⁷ Esimerkkinä kirjoitus antaa siis ehkä hieman toisenlaista näkökulmaa kysymystä koskien.

Mielosen mukaan kuri omaa jo sanana suomen kielessä negatiivisen kaiun. Se

54 Keinonen, 65.

55 Keinonen, 68-70.

56 Mielonen profiloituu ainakin akateemisten julkaisujensa puolesta 1960-luvun johtajuuden tutkijaksi. Helsingin Helka-kirjastojen kokoelmaluettelo ja tietokanta <<http://www.helsinki.fi/helka>> (luettu 11.8.2010).

57 Mielonen.

yhdistetään helposti kuritukseen ja pakkokeinoihin. Pakottaminen on kuitenkin ainoastaan kurin toinen puoli. Tehokkaampi ja sitä kautta paras kuri nousee siihen alistuvien suostunnan ja hyväksynnän kautta. Suomalaista luonnetta Mielonen määrittelee kurin kannalta edellisen alaluvun kuvausten kanssa yhtenevästi. Hänen mukaansa suomalaisia sanotaan usein jermuiksi ja pinnareiksi, mutta kuitenkin rauhalliseksi ja tasapainoiseksi. Mielonen mainitsee myös liudan muitakin piirteitä, jotka ovat tiukasti linjassa muiden käsittelemieni kirjoittajien kanssa.⁵⁸

Kurin suhteen suomalainen luonne vaatii Mielosen mielestä suppea-alaista, laajaa yksilöllistä vapautta antavaa kuria, jota kuitenkin valvotaan sitten tiukasti. Käskyjen on oltava asiallisia toimintaohjeita, joista puuttuvat jyrkät kiellot ja uhkailut. Asiallisesti annetut perustelut eivät ole heikkoutta ilmaisevaa selittelyä vaan tärkeää alaisten informointiin kuuluva osatekijä. Suomalaisille on lisäksi tärkeä voida purkautua johtajalleen rauhallisissa merkeissä. Johtajaksi asetetulla henkilöllä täytyy täten olla selkärankaa kuunnella mahdollisia alhaalta päin tulevia tyytymättömyyden osoituksia (eli siis purnausta).⁵⁹

Kokonaisuutena käsittelemäni lehtikirjoitukset sisältävät hämmästyttävän vähän keskinäistä ristiriitaisuutta. Esimerkkikirjoittajien lisäksi myös muut asiaan kantaa ottaneet ovat muun muassa sitä mieltä, että käskyjä on perusteltava ja että kunnollinen johtaja ei luo kuria pakkokeinoin ja uhkailuin, vaan ennen kaikkea oikeudenmukaisella ja alaiset huomioon ottavalla käytöksellä.⁶⁰ Erityisen mielenkiintoista on purnauksen, siis eräänlaisen kritiikin esittämisen hyväksyminen. Sitä pidetään jopa hyvänä sekä terapeuttisena käytäntönä purkaa sisäisiä patoutumia.⁶¹ Kokonaisuutena siis suhtautuminen kuriin näyttäisi noudattavan suhteellisen ”pehmeää” lähestymistapaa, jossa ihminen otetaan huomioon ja hyväksytään puutteineen. Siirtymä on siis selvästi pois päin mekaanisen kurin ihanteesta kohti itse tuotettua kuria.

Sisäisesti kirjoituksissa sen sijaan on joitakin kummallisuuksia. Kirjoittajat esimerkiksi painottavat yleensä kurin perinteistä tehtävää taktisten manööverien, kokonaisuuden

58 Mielonen.

59 Mielonen.

60 Käsitteilyssä olleiden esimerkkien lisäksi asiasta kertovat: Massa, 164-66; Sinerma, 147; Simonen, Reino: Pelkoilmiö taistelussa. Sotilasaikakauslehti N:o 6-7 kesä-heinäkuu 1965. Upseeriliitto, Helsinki 1965, 318.

61 Mielonen; Savunen, 115; Massa, 164.

puolesta uhrautumisen ja järjettömiltä kuulostavien käskyjen tinkimättömän noudattamisen mahdollistajana. Samalla kuitenkin edellä mainittuja ”pehmeitä” lähestymistapoja painotetaan kurin luomisessa ja ylläpidossa.⁶² Osin nämä lähestymistavat eivät toki ole ristiriidassa toistensa kanssa, mutta vaikkapa käskyjen perustelun vaatimus suhteutettuna kaikkien käskyjen (siis hölmöjenkin sellaisten) tinkimättömään noudattamiseen kuulostaa jossain mielessä vaikealta.

Vastaus ongelmaan saattaa piillä puolustusvoimien virallisesti vielä ylläpitämissä käsityksissä. Muun muassa eräs ohjesääntö kuvaa kuria tavalla, joka noudattaa vielä varsin perinteistä linjaa:

*Taistelukentällä kurin olemus, toimiminen johtajan käskyjen mukaan, on ehdoton ja välttämätön. Saatujen käskyjen tinkimätön täyttäminen, annettujen käskyjen tiukka valvonta ja reilu suhtautuminen esimiehiin ja alaisiin takaa oikean kurin.*⁶³

Virallinen taso on ehkä näin ollen pakottanut kirjoittajat jonkinlaisten reunaehtojen sisälle. Suuresti poikkeavia mielipiteitä saattoi olla vaikea esittää hierarkkisessa asevoimaorganisaatiossa, joten sanomisia täytyi pehmentää. Näin ainakin, mikäli esitti uudenlaisia ajatuksia.

Miten sitten näkemykset kurista ja johtamisesta vertautuvat pohjatilanteeseen ennen Suomen käymiä talvi- ja jatkosotaa? Kuten olen aikaisemmin maininnut, ennen sotaa vallinnut kuri- ja johtamiskäsitys perustui pitkälti mekaanisen kulutusodankäynnin tarpeisiin, jolloin painotettiin tiukkaa linjaperusteista johtamista ja käskytysmentaliteettia, jossa alaiset nähtiin yksilöimättömänä massana. Tätä varten oli luotava ja koulutettava oikeanlainen sotilaskansalainen. Osin nämä käsitykset olivat vanhentuneita ja sopimattomia kansalaissotilaista koostuvalle armeijalle. Sodassa näitä reunaehtoja kuitenkin sovellettiin laajalti, jolloin saavutettiin kelvollinen tulos.⁶⁴

Sodan kokemukset ja yleinen sotataidollinen kehitys ovat selvästikin vaikuttaneet

62 Keinonen, 64-70.

63 Nuutilainen – Saressalo, 16.

64 Mälkki. 196-204.

käsitlemieni kirjoitusten sävyyn. Varmasti vaikutuksensa on ollut myös sodan jälkeen julkaistussa sotilaspsykologisessa tutkimuksessa, jossa epäviralliset käytänteet ja kurin olemus otettiin laajalti tarkasteluun.⁶⁵ Erityisen hyvin vaikutus ilmenee purnauksen, siis erään ”jermun” perusominaisuuden hyväksymisessä. Yleensäkin muutos on tapahtunut siinä, että eräät suomalaisen identiteetin perusominaisuudet ovat tulleet yleisesti omaksutuiksi tosiasioiksi. ”Uutta” sotilasta ei enää yritetä luoda, vaan kurissa keskitytään keskitytään enemmän siviilikansalaisen perusominaisuuksien hyväksikäyttöön. Suomalaisen käsittelyssä nähdään näin ollen selvästi ”oikeanlaiset” menetelmät, jotka tuovat hyvän lopputuloksen. Nämä puolestaan perustuvat kattona toimivaan kansalliseen (siviili)identiteettiin ja sen laajaan hyväksyntään.

Sotataidollisesti siirtymistä kulutussodankäynnin logiikasta kohti liikkuvaa sodankäyntiä ja sen vaatimaan tehtäväperusteiseen johtamiseen löytyy puolestaan aikakauden kannanotoista vähemmän. Oma-aloitteisuuden rohkaisua käsitellään parhaimmillaankin sivujuonteenomaisesti.⁶⁶ Tällöinkin kirjoittajat tuntuvat katsovan, että sotilaskurin muutoksella kohden suomalaiselle identiteetille sopivaa suuntaa saadaan aikaan parannusta myös tässä suhteessa. Kokonaisuutena sanottuna siirtyminen kohden modernia sodankäynnin logiikkaa on vielä tarkastelujaksolla vaiheessa. Kaikesta vanhasta ei tahdota luopua, mikä sinällään ei ole ihmeellistä. Olihan vielä keskitasonkin upseeristo 60-luvulla sodankäynnyttä sukupolvea ja saanut siten oppinsa nuoren tasavallan aikana.

65 Pipping, 21-28.

66 Keinonen, 67.

3. Puolueettomuuden uudet vaatimukset isänmaallisuudelle ja henkiselle maanpuolustukselle

3.1 Isänmaallisuus ja identiteetti ennen tarkastelujaksoa

Itsenäisyyden ensimmäiset vuosikymmenet Suomen poliittinen järjestelmä pohjautui pitkälle vuoden 1918 sodan lopputulokseen. Valkoiset olivat voittajia, joten porvarilliset puolueet olivat johtoasemassa maan hallituksia muodostettaessa. Kommunistien toiminta oli pitkälti kiellettyä ja oikeistoradikaalit pyrkivät vaikeuttamaan myös sosiaalidemokraattien toimintaa. Suomen armeija ja Suojeluskunnat jatkoivat valkoisen puolen perinteitä voimakkaasti muun muassa avoimella kommunismin vastustamisella. Armeijan rooli nähtiin tärkeänä yhteiskunnan muovaamisessa ja nuorten kouluttajana.⁶⁷

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen poliittinen tilanne koki radikaalin muutoksen. Sisäpolitiikassa muun muassa kommunistit saivat toimintavapauden, Suojeluskunnat lakkautettiin ja ylipäätään äärinationalistinen toiminta käytännössä kiellettiin. Ulkopoliitiikassa jouduttiin ottamaan täysin uusi kurssi, joka perustui Neuvostoliiton ulko- ja puolustuspoliittisten tavoitteiden hyväksymiseen Suomen suunnalla. Perustaksi tulevaisuudelle tulivat hyvät ja luottamukselliset suhteet suureen itänaapuriin. Tämä Paasikiven-Kekkonen linja säilyi johtavana aatteena suomalaisessa ulkopoliitiikassa aina 1990-luvun alkuun ja Neuvostoliiton hajoamiseen saakka.

Puolustusvoimissa alkoi sodan jälkeen niukkuuden aika. Valtion erittäin tiukka taloustilanne 1940- ja 1950-luvuilla karsi muun muassa uudet materiaalihankinnat minimiin. 1960-luvulle tultaessa hankittiin jonkin verran uutta kalustoa paikkamaan pahimpia puutteita. Määrärahat eivät kuitenkaan koskaan kasvaneet lähellekään samoja suhteita kuin vaikkapa naapurin toisella puolueettomalla maalla Ruotsilla. Puolustusmenojen osuus Suomen bruttokansantuotteesta säilyi esimerkiksi varsin vaatimattomana. Tämä aiheutti sen, että toisen maailmansodan aikainen kalusto säilytti pitkään vahvan aseman puolustusvoimien varustautumisessa. Mahdollisessa sotatilanteessa Suomen puolustuskyky, etenkin materiaalin suhteen, oli erittäin

⁶⁷ Mälkki, 59-69.

kiistanalainen.⁶⁸

Puolustusvoimat säästyivät suurelta osin sotaa seuranneilta poliittisilta puhdistuksilta. Kommunistit eivät missään vaiheessa saaneet puolustusvoimissa valta-asemaa, kuten vaikkapa valtiollisessa poliisissa Valpossa. Joitakin upseereita kylläkin pakotettiin eroamaan ja erityisesti asekatkennän paljastuttua jälkeen moni joutui hakemaan töitä muualta. Puolustusvoimien organisaation runko säilyi kaikesta huolimatta sodassa kannuksensa hankkineiden miesten hallussa.⁶⁹ Voisi sanoa, että ainakin henkilöstömielessä puolustusvoimat olivat jonkinlainen ”vanhan linnake”.

Maanpuolustushenki ja isänmaallisuus oli ennen sotaa perustunut pitkälle valkoisen Suomen perinteeseen. Katsannossa vuoden 1918 sota oli vapaussota, jossa Suomi hankki itsenäisyytensä Venäjän ikeestä. Itsenäisyyden suurimmaksi uhaksi nähtiin myös itsenäistymisen jälkeen Venäjä tai Neuvostoliitto. Etenkin radikaalipiireissä kyti lisäksi avoin ryssäviha. Nuoren kansakunnan asevelvollisarmeijan sotilaille painotettiin selkeää viholliskuvaa, joka ei antanut sijaa jossittelulle.⁷⁰ Myös käytännössä sotilaallinen varautuminen ja suunnitelmat keskittyivät Neuvostoliiton aiheuttamaan uhkaan Suomen itärajalta.⁷¹

Tavoitteena sotienvälisenä aikana oli luoda yhteiskuntaan selkeä yhtenäiskulttuuri ja kansalaisidentiteetti, jossa patrioottinen mieli ja isänmaan tärkeys olivat korostetusti esillä. Koulut ja puolustuslaitos olivat tässä työssä tärkeässä asemassa. Vuoden 1918 tapahtumat olivat osoittaneet kansakunnan kurittomuuden ja sivistymättömyyden, jota tuli lähteä korjaamaan. Ylhäältä käsin tuleva ohjaus panosti toimivien ja yhdenmukaisesti toimivien alamaisten luomiseen. Kansalaisten kasvatus vastasi juuri itsenäistyneessä Suomessa lapsen opettamista tavoille.⁷² Erään katsontakannan mukaan nimenomaan asevelvollisuusjärjestelmä loi tiiviin yhteyden valtion ja kansalaisten välille. Yhtenäistä kansakuntaa rakennettiin demokraattisella asevelvollisarmeijalla.⁷³

68 Visuri 1994, 169-177, 232-233; Juottonen, 143-145.

69 Visuri 1994, 62-65; Koskinen, Hannu: Puolustusvoimat ja Liittoutuneiden valvontakomissio.

Teoksessa Syrjö, Veli-Matti – Karjalainen, Mikko – Elfvengren, Eero (toim.): Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2.

Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2006, 57-58.

70 Mälkki, 66.

71 Arimo, 2-20.

72 Mälkki, 66-74.

73 Laitinen, Kari – Nokkala, Arto: Suomalaisen asevelvollisuuden kaari ja haasteet. Puolustusministeriö

Sotia edeltävän kansalaisten kasvattamisen tavoitteena oli yhtenäinen kansallinen identiteetti. Tämä identiteettiprojektiksi kutsuttu kehitys oli toki vanhempaa kuin Suomen valtiollinen itsenäisyys, mutta vasta vuodesta 1918 lähtien se saavutti avoimimmat muotonsa. Identiteettiprojektin lopullisena päämääränä oli sijoittaa Suomi läntisten kansojen joukkoon. Vastapuolena tässä oli itäinen viiteryhmä. Venäläisvastaisuus sopi tällaisen identiteetin luomistyöhön enemmän kuin hyvin.⁷⁴

Talvisotaan johtanut kehitys ja sen lopullinen syttyminen marraskuun lopulla 1939 toteutti ja teki täydelliseksi monella tapaa 1920- ja 1930-lukujen identiteettiprojektin. Neuvostoliiton vaatimukset ja hyökkäys osoitti, että oletukset Neuvostoliiton ja Venäjän vihollisuudesta olivat olleet totta. Mahdollinen suostuminen Neuvostoliiton esittämiin vaatimuksiin ennen sotaa ei myöskään ollut mahdollista vaarantamatta kansallista identiteettiä. Itse taistelu nähtiin useasti sivistyksen kamppailuna idän barbariaa vastaan. Venäjävastaisuuteen perustuva isänmaallinen kasvatus, luonnollisesti käytännön yhteiskunnan kehityksen ohella⁷⁵, antoi perustan ”talvisodan hengelle”, joka yhtenäisti kansan sodan kurimuksessa.⁷⁶

Entä sitten sotien jälkeen? Sodissa itsenäisyys säilyi, mutta samalla monet identiteettiprojektin osaset vanhentuivat tai tulivat poliittisesti sietämättömiksi. Etenkin venäläisvastaisuus ei enää voinut olla muodissa. Varmasti osittain identiteettiprojekti ”valmistui”, eikä vastaavaa kansakunnan kouluttamista enää tarvittu. Tämä mahdollisti asiaa tutkineiden Harlen ja Moision mukaan muun muassa YYA -sopimukseen myöntymisen ilman kansallisen identiteetin vakavaa vaarantumista.⁷⁷

Eräs asia kuitenkin säilyi suhteellisen muuttumattomana sodista. Nimittäin Suomen asevelvollisjärjestelmä perustui yhä samoille periaatteille kuin aiemminkin. Miespuolinen ikäluokka kutsuttiin kokonaisuudessaan suorittamaan demokraattista velvollisuuttaan. Puolustusvoimien tehtävänä nähtiin yhä olevan sekä fyysisestä että psyykkisestä maanpuolustuskunnosta huolehtiminen.⁷⁸

2005, <http://www.defmin.fi/files/336/2381_394_Laitinen-Nokkala.pdf>, 58-62.

74 Harle – Moision, 82-83.

75 Viitataan tällä erityisesti 1930-luvulla alkaneeseen punamultayhteistyöhön ja vuodelta 1918 periytyvän punaisen kansanosan integroimiseen valtiolliseen elämään. Jussila – Hentilä – Nevakivi, 183-185.

76 Harle – Moision, 87-88; 144-150.

77 Harle – Moision, 151-152.

78 Laitinen – Nokkala, 63-65.

Mikäli sodan jälkeen suuret ulkopoliittiset linjanmuutokset tulivat mahdollisiksi, niin mitä sitten tapahtui isänmaallisuudelle ”alatasolla”? Puolustusvoimissa oli etenkin ollut voimakas perinne luoda isänmaallista maanpuolustushenkeä itäisen uhkakuvan varaan. Tämän takia nimenomaan puolustusvoimien piirin tutkiminen asian suhteen on varmasti hedelmällistä. Kysymys on mielenkiintoinen ottaen huomioon, että henkilöstö ei ollut suurimmalta osin vaihtunut. Mihin siis isänmaallisuuden nähtiin pohjautuvan, kun entinen vihollispainotus ei ollut enää mahdollinen? Entä mitkä olivat käytännön toimenpiteet asiassa ottaen huomioon puolustusvoimien tehtävän maanpuolustuksessa myös psyykkisellä tasolla?

3.2 Uudenlainen isänmaallisuus

Suomen omaksuma ulkopoliittinen puolueettomuus ja siihen liittyvä retoriikka ei voinut olla vaikuttamatta siihen miten isänmaallisuus nähtiin myös puolustusvoimien piirissä. Tutkimassani materiaalissa asia on erityisen suurennuslasin alla, etenkin vuoden 1961 noottikriisin jälkeen. Noottikriisi nosti itsenäisen puolustuksen tärkeyttä esiin monella tapaa. Puolustusvoimille ohjattiin muun muassa jonkin verran enemmän määrärahoja ja uuden puolustusmateriaalin hankintaohjelmia käynnistettiin. Ulkopoliittinen kriisi nosti esille myös henkisen maanpuolustuksen pohdinnan. Etenkin upseeristo pohti isänmaallisuutta ja sen suhdetta puolueettomuuteen. Keskiössä oli kysymys siitä minkälaisia vaatimuksia henkiselle maanpuolustukselle ympäröivä (ulkopoliittinen) todellisuus asetti. Tähän liittyi kiinteästi kysymys siitä, mihin isänmaallisuuden tuli oikeastaan pohjata.

Aktiivisesti isänmaallisuuden ja henkisen maanpuolustuksen ongelmaa pohti 1960-luvun alussa kirjoituksissaan tuleva puolustusvoimain komentaja Jaakko Valtanen. Valtanen selvensi koko suomalaisen maanpuolustusajattelun pohjaa kirjoituksessaan *Ruotuväkeen* kesällä 1964. Kirjoitus oli otsikoitu laajasti nimellä ”Maanpuolustusajattelumme”. Artikkelissa Valtanen selventää maanpuolustuksen luonnetta, edellytyksiä ja tehtäviä. Tarkastelun hän suoritti nimenomaan maanpuolustuksen henkiseltä kannalta, tärkeimpänä tehtävänä oli selvittää, mitkä tekijät muodostavat kansan puolustustahdon.⁷⁹

⁷⁹ Valtanen, Jaakko: Maanpuolustusajattelumme. Ruotuväki 4.6.1964.

Valtasan mukaan maanpuolustuksen edellytykset jakaantuvat aineellisiin edellytyksiin ja henkiseen puolustustahtoon. Näitä molempia tarvitaan, mutta henkinen tahto on näistä ehdottomasti tärkeämpi ainesosa. Puolustustahto puolestaan jakaantuu kolmeen tekijään. Ensimmäisenä tekijänä puolustustahdon syntymiseen 1960-luvun maailmassa ovat sosiaaliset parannukset yhteiskunnassa. Mahdollisuus työntekoon ja sosiaalisesti turvattuun elämään luovat tunteen siitä, että maata ylipäätään kannattaa puolustaa. Toisena tekijänä Valtasen katsonnassa on puolueettomuuteen pyrkivä ulkopoliittikka ja sen vaatima alueellisen koskemattomuuden velvoite. Näin ollen kun ihmiset omaksuvat puolueettomuusajattelun, takaa se myös puolustustahdon. Kolmantena tekijänä Valtanen pitää suomalaisia arvoja ja perusoikeuksia. Mahdollisuus omaan mielipiteeseen, puhe ja kirjoitusvapaus ovat esimerkiksi tällaisia perusoikeuksia. Suomalaiset arvot puolestaan perustuvat muun muassa luontoon, historiaan tai vaikkapa urheilumenestykseen. Tästä muodostuu kansallinen omanarvontunne. Se ei saa kuitenkaan olla ”nurkkapatrioottista omahyväisyyttä”, vaan ihmisten tulee ”ymmärtää asemamme kansainvälisen vuorovaikutuksen alueella”. Tällöin kansallinen itsetietoisuus on ”inspiraatio kansainväliseen vastuuseen, yhteisymmärrykseen ja yhteistyöhön”. Tässä on Valtasen mukaan oikeanlainen pohja isänmaallisuudelle.⁸⁰

Valtasan mielestä puolustustahdon luomista varten kansalaisten mielenlaatua on kasvatettava. Tässä tärkeässä roolissa ovat kodit ja koulut. Valtiollisen koneiston pääasiallisena tehtävänä on tiedotuksen avulla saada puolueettomuuspyrkimykset hyväksytyiksi.⁸¹ Valtion tulee siis erityisesti panostaa puolueettomuusajattelun tiedottamiseen ja siihen, että ihmiset myös henkilökohtaisesti hyväksyisivät Suomen ulkopoliittisen linjan.

Perustaa Valtasen mielipiteille löytyy hänen aikaisemmista kirjoituksistaan. Jo vuonna 1961 hän käsitteli *Sotilasaikakauslehdessä* maanpuolustuksen yhteyttä nuorisoon ja yhteiskuntaan yleensä. Kirjoituksessa toistuvat pitkälle samat teesit kuin edellä mainitussa vuoden 1964 artikkelissa. Valtanen kuitenkin avaa varhaisemmassa kirjoituksessaan näkemyksiään puolueettomuuden vaatimuksesta hiukan enemmän. Hänen mukaansa kansainvälinen kilpavarustelu pakottaa monia puolentalintaan. Tämän takia sotien jälkeen kansan on vallannut liiallinen ”muunmaanmielisyys”, joka Valtasen

80 Valtanen 1964.

81 Valtanen 1964.

mukaan johtuu osaltaan 1930-luvun isänmaallisuudesta. Se perustui ”pelonsekaiseen vihaan” ja vihollisen osoittamiseen. Tälle nykyinen tilanne on jonkinlainen jatkumo, jossa tiettyä valtiota pelätään tai vihataan samalla, kun toista kunnioitetaan liikaa. Valtasen mielestä oikeanlainen isänmaallisuus vaatii myös kansalaisilta puolueettomuutta. Vihollista ei saa etsiä, koska pelko ja viha eivät luo rauhaa. Suomalaisilla on kansana tässä suhteessa paljon opittavaa.⁸²

Henkinen maanpuolustus herätti mielenkiintoa myös muissa kirjoittajissa. Kenttävasti Yrjö Massa otti omassa kirjoituksessaan *Sotilasaikakauslehdessä* vuonna 1964 esille ajan vaatiman totaalisen maanpuolustuksen velvoitteen. Mahdollisessa kriisitilanteessa sekä henkinen, sotilaallinen, poliittinen että taloudellinen sfääri on asetettava maanpuolustuksen palvelukseen. Henkisen sektorin tehtävänä on valmistautua rauhan aikana tähän luomalla maanpuolustustahtoa jokaiseen kansalaiseen, jotta kaikki voimavarat voitaisiin tarpeen tulleen koota yhteen.⁸³

Henkisen maanpuolustuksen edellytykseksi Massa näkee sen, että maassa on jotain puolustettavaa. Ihmisillä on oltava ruokaa, vaatteita, asuinpaikka ja töitä. Näissä ilmenevien puutteiden poisto on siksi mitä tärkeintä maanpuolustustyötä. Tähän liittyy myös ”yhteiskunnallinen vanhurskaus”, joka tarkoittaa muun muassa palkkojen oikeanlaista porrastusta eri ammattiryhmien välillä sekä suhteellisen pieniä palkkaeroja. Henkisen maanpuolustuksen aatteellinen sisältö on puolestaan isänmaallisuus. Se ei kuitenkaan saa olla samaa kuin ennen sotia ollut ”yltiöpäinen nationalismi”, joka painotti omia hyveitä ja aliarvioi sekä halveksui muita. Utopistinen idealismi ja propaganda on muutenkin 1960-luvun maailmassa karissut, joten isänmaallisuuden ytimeksi jää ainoastaan realismi. Järvet, metsät, kansa, historia, kulttuuri ja elämäntyylit ovat asioita, josta suomalainen voi olla ylpeä asettumatta kuitenkaan ketään vastaan.⁸⁴

Totalisen maanpuolustuksen käsitettä käytti omassa artikkelissaan helmikuussa 1965 *Sotilasaikakauslehdessä* myös filosofian lisensiaatti Kyösti Julku. Henkisen maanpuolustuksen tärkeys on totaalisen sodan aikakaudella erityisen tärkeää.

82 Valtanen, Jaakko: Maanpuolustus ja nuoriso. *Sotilasaikakauslehti* N:o 2 helmikuu 1961. Upseeriliitto, Helsinki 1961, 52-54.

83 Massa, Yrjö: Totaalinen maanpuolustus. *Sotilasaikakauslehti* N:o 9 syyskuu 1964. Upseeriliitto, Helsinki 1964, 362-370.

84 Massa 1964.

Käsitteiden määrittely on Julkun mukaan kuitenkin ollut epämääräistä. Erityisesti ei ole tarkkaan pohdittu sitä, mitä patriotismi tai isänmaallisuus oikeastaan ovat. Asiaa käsitelleessään Julku viittaa valtiotieteen tohtori Antti Eskolan käyttämään jaotteluun, jossa isänmaallisuus jaetaan kahteen ääripäähän – totalistiseen ja pluralistiseen. Totalistisessa käsityksessä isänmaa on perus- ja itseisarvo sinänsä, kun taas pluralistisessa käsityksessä isänmaa on välinearvo muiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Näiden käsityksien tuloksena syntyy rakkaus omaan yhteisöön ja maahan, eli isänmaallisuus. Tällainen jaottelu on luonnollisesti kärjistys ja isänmaan arvo vaihtelee ajassa samalla, kun totalistiset ja pluralistiset arvot saavat erilaisia painotuksia.⁸⁵

Suomen historiassa itsenäisyysajattelu on Julkun mukaan nuorta. Ennen sotia ja niiden aikana isänmaa korotettiin arvojen joukossa korkealle. Muut arvotekijät saivat palvella sitä. Isänmaa oli itsenäisyyden alkuvuosikymmenten ajan itseisarvo ja totalistinen näkökulma hallitsi siis ajattelua. 1960-luvulla olot ovat vakiintuneet. Vanhat isänmaallisuuteen liittyvät asennetekijät ja fraasit ovat samalla jääneet elämään, mikä käy joskus nuorelle polvelle rasittavaksi. Pluralistinen näkemys isänmaasta olisikin 1960-luvulle sopivampaa. Ajankohdan ja erityisesti nuorten ihailema modernismi ja vanhan täydellinen hylkääminen ei sekään kuitenkaan ole kovin järkevää. Modernisteilta puuttuu ”realiteettien taju ja pitkäjänteisyys”, heidän muodinmukaisuutensa ei saa eikä voi korvata rationaalista ajattelua. Modernistien ja pasifistien haihattelun varaan ei rakenneta maailmanrauhaa. Isänmaan olemassaolo ja sen turvaaminen itse asiassa mahdollistaa erilaiset henkilökohtaiset arvokäsitykset.⁸⁶

Edellä mainittujen kirjoittajien kannat ovat pitkälti yhtenäisiä. Heidän käsityksiään tukevat myös muut tutkimusmateriaalia kirjoittaneet.⁸⁷ Yhteisesti jaettu käsitys on, että ennen sotia vallinnut isänmaallisuus ei ollut sopivaa. Se osoitteli vihollisia ja perustui vääränlaiseen ylemmydentuntoon toisia kohtaan. Kirjoittajat eivät mainitse suoraan Venäjää tai Neuvostoliittoa, mutta on selvää, että he tarkoittavat nimenomaan vihollisen näkemistä itärajan toisella puolella. Tässä suhteessa materiaalin kirjoittajat ovat

85 Julku, Kyösti: Patriotismin ongelma. Sotilasaikakauslehti N:o 2 helmikuu 1965. Upseeriliitto, Helsinki 1965, 53-61.

86 Julku.

87 Edellä viitattujen lisäksi sotaa edeltänyt isänmaallisuus tuomitaan esimerkiksi seuraavissa kirjoituksissa: Palomäki, Erkki K.: Kasvatuksesta maanpuolustukseen. Sotilasaikakauslehti N:o 12 joulukuu 1963. Upseeriliitto, Helsinki 1963, 331-334; Ravila, Paavo: Puhe itsenäisyyspäivänä Helsingin Messuhallissa. Reservin Upseeri N:o 1 tammikuu 1965. Oy Weilin-Göös Ab, Helsinki 1965, 14, 34; Reservin Upseeri N:o 4 huhtikuu 1965 ”Toimintamme aatepohja”, 126-128.

samoilla linjoilla noin 40 vuotta myöhemmin oman kirjansa julkaisseiden Harlen ja Moision kanssa – Kansallista identiteettiä on rakennettu liikaa venäläisten toiseuden varaan.

Toinen useimmissa aihetta käsittelevissä kirjoituksissa eteen tuleva asia on realismin painotus. Haihattelevien ideologioiden aika on auttamatta ohitse. Isänmaallisuuden tulee perustua konkreettisiin asioihin, kuten vaikkapa hyvinvointiin ja tasa-arvoon. Isänmaallisuudella tulee olla käytännön sisältö, josta fraasit on karsittu pois. Myös isänmaahan liittyvä arvopohja on oltava käytännönläheinen ja kansalliset ylpeydenaiheet on haettava sisäisistä asioista.⁸⁸ Reserviupseeriliiton periaateohjelma vuodelta 1965 summasi asian lyhyesti toteamalla isänmaallisuuden perustan olevan ”kaikkia suomalaisia yhdistävä kiintymys omaan maahan ja kansallisiin elämänmuotoihin, vastuuntunto ja halu yhteiskuntamme kehittämiseen”⁸⁹.

Kolmas uudenlaiseen isänmaallisuuteen liittyvä painotus materiaalissa oli aikakauden ulkopoliittisen doktriinin, eli puolueettomuuden vaikutus. Kuten Valtasen esimerkistä käy ilmi, puolueettomuus nähtiin uuden isänmaallisuuden ja maanpuolustushalun käyttövoimana. Upseerit myös yleisesti perustelivat koko puolustuslaitoksen olemassaoloa puolueettomuuspyrkimysten perustalta. Vahva kansallinen armeija oli tarpeellinen, jotta maa voisi uskottavasti jäädä suurvaltojen ristiriitojen ulkopuolelle. Pienen, puolueettoman maan ei kerta kaikkiaan ollut mahdollista ryhtyä yksipuoliseen aseidenriisuntaan ilman poliittisen aseman huomattavaa heikkenemistä tai lopullista häviötä maailman kartalta. Näkemys oli mitä ilmeisimmin saanut inspiraationsa pitkälti kansainvälisen politiikan niin sanotun realistisen koulukunnan⁹⁰ opeista, jotka olivat vallitsevia valtiotieteissä 1960-luvulla.

88 Tekstissä mainittujen kirjoittajien lisäksi lisäksi ideologioiden väistymisestä käytännön ja järkiperäisyyden tieltä kirjoitetaan muun muassa seuraavissa kirjoituksissa: Palomäki; Rantala, Onni: Suomalaisen yhteiskunnan kehityspiirteitä. Kylkirauta 2/1963. Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1963, 11-14; Ravila; Ruohonen, Pentti: Nuori upseeri ja kerhotoiminta. Reservin upseeri N:o 8-9 elokuusta 1963. Oy Weilin-Göös Ab, Helsinki 1963, 232-233.

89 Reservin upseeri N:o 2 helmikuu 1965 ”Reserviupseeriliiton periaateohjelma” (Julkaistu vuosikokouksessa 28.2.1965), 69.

90 Vahvasti yksinkertaistettuna realistisen koulukunnan mukaan valtiot elävät anarkistisessa tilassa, jossa ennen kaikkea sotilaallisesti vahvimmalla on suurimmat mahdollisuudet toimia. Aseista ja armeijoista luopuva valtio joutuu tässä maailmassa nopeasti jyrätyksi ja muiden vallan alle. Dunne, Tim – Schmidt, Brian C.: Realism. Teoksessa Baylis, John – Smith, Steve: The Globalization of World Politics. An introduction to international relations (Second Edition). Oxford University Press, Oxford 2001, 141-149.

3.3 Uudenlaisen isänmaallisuuden vaatimukset ja käytännön toimet

Edellä käy ilmi, että maanpuolustuksen pohjaksi kaivattiin uudenlaista asennetta. Koska entinen isänmaallisuus oli liian intomielistä, vihollista hakevaa ja tahrautunutta, sen tilalle tarvittiin puolueettomuutta ja käytännön hyötyjä painottavaa isänmaahenkeä. Miten sitten kirjoittajat näkivät tämän uudentyyppisen isänmaallisuuden vaikuttavan käytännössä? Mitä asioita täytyi muuttaa, jotta uudenlaiset painotukset tulisivat elävissä elämässä esiin? Mitä vaadittiin yhteiskunnalta, kansalaisilta ja maan johdolta?

Kuten edellä on todettu, useimpien upseerin asemassa olevien kirjoittajien mielestä puolueettomuus antoi perusteen koko puolustusvoimille ja ylipäätään maanpuolustukselle. Alueellinen koskemattomuus yksinkertaisesti vaati aseellisia joukkoja. Puolueettomuusasenteen saaminen kaikkien ihmisten tietoisuuteen oli siksi erityisen tärkeää. Aikaisemmat, enemmän ideologiset perusteet olivat vanhentuneet. Useat kirjoittajat näkivät, että tällainen puolustuksen perusteiden ymmärrys oli ihmisiltä hukassa. He katsoivat, että yhteiskunnassa ei ollut selvää, miksi puolustusvoimia ylipäätään tarvittiin. Puolueettomuus oli perusteluna kätevä, koska se oli myös valtiojohdon hyväksymä ja ajama aate.

Yksi laaja keskustelu, johon asia liittyi, oli 1960-luvun alussa esiin tullut upseeripula. Nuoria ei hakeutunut enää Kadettikouluun riittävässä määrin, jotta puolustusvoimien tarpeet olisivat tulleet täytetyiksi. *Sotilasaikakauslehd*en sivuilla alkoi vilkas keskustelu siitä, miten tilanne tulisi korjata. Keskusteluun liittyi selkeänä juonteena uudenlainen ideologinen ympäristö ja sen asettamat vaatimukset.

Eräs keskustelijoista asiassa oli majuri Jokisalo, joka julkaisi artikkelin asiaan liittyen syksyllä 1961. Hänen mukaansa upseerin upseerivajaukseen on kolme pääsyytä: maailmankatsomus ja ideologia, ammatin arvostus ja taloudelliset syyt. Näistä ensimmäinen ja toinen syy liittyvät kiinteästi isänmaallisuuteen ja maanpuolustushenkeen. Jokisalon mukaan ajankohdan aikaisempaa materiaalisempi asenne sekä ihanteellisuuden ja aatteellisuuden erilainen suuntautuminen nykypolven kohdalla aiheuttaa vieroksuntaa upseerin ammattia kohtaan. Maanpuolustushenki ei esimerkiksi ole lisääntynyt oppikouluun menevien keskuudessa ja monet ovat

välinpitämättömiä koko maanpuolustuksesta. Tämän takia valistustyön asiassa on oltava pitkäaikaista ja kaikille yhteiskunnan tasoille ulottuvaa.⁹¹

Keskustelua jatkoi yliluutnantti Huuskonen kesällä 1962. Hänen mukaansa raskaat sodat ja niiden aiheuttama sotaväsymys ovat vaatineet veronsa. Nykyään sotilaan virkaa ei arvosteta kuten ennen. Ammatin tarkoitus ja velvoitus olivat aikaisemmin selvempiä, kun vihollinenkin oli tiedossa. Elämä on kuitenkin rauhoittunut itsenäisyyden alkuvuosikymmenistä, joten uusia perusteita tarvitaan. Tällainen peruste on puolueettomuus, jonka turvaaminen vaatii sotaväkeä. Ihmiset olisi saatava vain vakuuttuneeksi asiasta. Koska Suomen kansa ”tunnetusti uskoo” auktoriteetteihin, tulisi korkeiden poliitikkojen vierailta tämän takia joukkoyksiköiden luona useammin.⁹²

Kadettikouluun hakeneiden vähyys oli kuitenkin vain yksi osa maanpuolustustahdossa nähtyä ongelmaa. Uudenlaisen poliittisen tilanteen nähtiin vaikuttavan koko kansan tahtotilaan. Esimerkiksi everstiluutnantti Savilahti pohti kesällä 1963, miten suomalaisten puolustustahtoa saataisiin lujitettua. Hänen mukaansa suomalaisella maanpuolustustahdolla on vuosisataiset perinteet ja jo Kalevalassa esiintyy viitteitä tästä. Perusta nykyiselle puolustustahdolle löytyy kuitenkin yhteiskunnallisesta muutoksesta. Kehitys kulkee kaikilla aloilla entistä nopeammin ja uudet yhteiskunnalliset tekijät on otettava huomioon. Nykyisessä tilanteessa puolueettomuus, YYA-sopimus ja ulkopolitiikan tärkeys ovat tekijöitä joihin maanpuolustustahdon tulisi perustua. Menneisyydelle ja sotavuosille on myös annettava niiden ansaitsema kunnioitus. Jotta asia saataisiin selvitettyä, kaikkien yhteiskunnan alojen, kuten valtiovallan, kodin ja koulun, kirkon sekä kansalaisjärjestöjen, on osallistuttava koulutustoimintaan. Puolustusvoimien rooli tässä on toimia maanpuolustustahdon ensisijaisena lujittajana. Henkilökunnan tulee nähdä itsensä ”suhdetoimintamiehinä”, jotka levittävät sanomaa maanpuolustuksen tärkeydestä ja korjaavat virhekäsityksiä muun muassa hävityistä sodista (kyseessä oli torjuntavoitto). Erityisesti tulee kiinnittää huomiota siihen, että armeijaa tarvitaan myös rauhan aikana. Sen rooli vertautuu tässä palokuntiin.⁹³

91 Jokisalo, P.: Puolustuslaitoksen upseerivajaus ja sen poistamiseen tähtääviä toimenpiteitä. Sotilasaikakauslehti N:o 10 marraskuu 1961. Upseeriliitto, Helsinki 1961, 441-451.

92 Huuskonen, Eino: Upseeripulasta. Sotilasaikakauslehti N:o 7-8 heinä-elokuu 1962. Upseeriliitto, Helsinki 1962, 345-346.

93 Savilahti, Jaakko: Ajatuksia suomalaisesta maanpuolustustahdosta sekä viitteitä puolustustahdon lujittamiseksi. Sotilasaikakauslehti N:o 7 heinäkuu 1963. Upseeriliitto, Helsinki 1963, 282-289.

Edellä mainittujen esimerkkikirjoittajien mielipiteissä ilmeni voimakas halu panostaa valistus- ja koulutustoimintaan. Sama halu tuli esille myös muiden asiaa kommentoineiden artikkeleissa. Kansaa tuli siis opettaa tavoille. Asenne oli mitä ilmeisimmin laajasti hyväksytty, sillä maan ylin johto otti asian omakseen. Tätä varten perustettiin vuoden 1960 alussa niin sanottu henkisen maanpuolustuksen komitea johtajanaan professori Kai von Fieandt. Komitean tehtävänä oli ennen kaikkea kartoittaa ihmisten asenteita maanpuolustusta kohtaan ja antaa suosituksia siitä, miten valistus- ja koulutustoimintaa tulisi kehittää. Von Fieandin mukaan kyseessä ei kuitenkaan ollut propaganda tai mielipiteen muokkaus pakkokeinoin, vaan ”käsityksen kehittämistä yhteisen vastuun tosiasioista”⁹⁴. Toimintaansa varten komitea asetti toimi- ja suunnittelukuntia, joilla oli omat erikoisalansa, kuten esimerkiksi nuorison mielipiteiden kartoittaminen.

Henkisen maanpuolustuksen komitean ja sen asettaman henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan tekemää työtä on luonnehdittu ainutlaatuiseksi Suomen historiassa. Se oli julkisen vallan elin, joka pyrki muotoilemaan kollektiivista identiteettiä valtiollisen tason määrittelyistä lähtien. Tuloksena toiminnasta oli isänmaallisuuskäsitys, joka sopi tarkasti yhteen toisen tasavallan poliittisen viitekehyksen kanssa. Hieman yksinkertaistaen suomalaisuuden arvopohja siis kirjattiin ohjelmaksi, jonka tavoitteena oli yhtenäistää kansan käsitys itsestään. Käsityksen tuli luonnollisesti olla yhteensopiva poliittisen johdon kokemien ulkopoliittisten realiteettien kanssa. Tätä yhdenmukaisuutta edistävää käsitystä pyrittiin edistämään kaikessa retoriikassa ja vuorovaikutussuhteissa, jotka koskivat jollain tapaa isänmaallisuutta tai maanpuolustusta.⁹⁵

Henkisen maanpuolustuksen komitea toimi käytännössä paitsi perustamalla toimi- ja suunnittelukuntia myös antamalla toimeksiantoja tutkijoille. Ilmeisenä tavoitteena, ainakin aluksi, oli kartoittaa kansalaisten asenteita ja suhdetta isänmaallisuuteen ja maanpuolustukseen. Komitean toimeksiannosta valtiotieteen tohtori Antti Eskola valmisti raportin ”Yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevat arvostukset”. Työ julkaistiin muun muassa *Tiede ja Ase* -lehdessä 1962. Raporttia varten Eskola oli

94 Fieandt, Kai von: Henkinen puolustusvalmius. Reservin Upseeri N:o 2 helmikuu 1961. Oy Weilin & Göös Ab, Helsinki, 50.

95 Suomi, Juhani – Suominen Pertti: Jaakko Valtanen. Tammenlehväkenraali. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2008, 88.

tehnyt kvantitatiivisen tutkimuksen suomalaisten asenteista ”isänmaallisuuteen, maanpuolustukseen, puolustusvoimiin ja henkilökohtaiseen puolustusvalmiuteen”. Raportin lopuksi Eskola kokosi loppupäätelmiään ja suosituksiaan asiaa koskien.⁹⁶

Eskolan tutkimuksessa oli selvinnyt, että suomalaisten puolue-erot maanpuolustukseen asennoitumisen suhteen ovat selviä. Oikeisto on selvästi myöntämielisempää asialle kuin vasemmisto. Sama koski myös puolustusvoimien arvostusta. Osa kansasta (eli vasemmisto) epäili puolustusvoimien arvopohjaa ja puolueettomuutta. Eskolan mielestä kansalaiskasvatuksen suurena ongelmana oli selvästi tutkimuksessa havaittu ilmiö: Se vahvistaa jo positiivisesti suhtautuvien uskoa, mutta heikentää samalla toisen ryhmän osallistumishalua. Jollain tavalla koko kansa olisi saatava vakuutettua maanpuolustuksen arvosta.⁹⁷

Mikä sitten olisi ratkaisu? Eskolan mukaan maanpuolustuksen ja isänmaallisuuden tunneperäistä, vanhoihin arvoihin perustuvaa henkeä on vähennettävä. Kommentissa on havaittavissa selvää kritiikkiä ajankohdan vallitsevia asenteita kohtaan. Eskolan mielestä vain muuttamalla isänmaallisuuden arvopohjaa voidaan maanpuolustusta vieroksuvia ihmisiä voittaa myönteiselle kannalle. Maanpuolustuksesta tulisi näin enemmän koko kansan asia. Lisäksi Eskola muistuttaa tutkimuksissa todetun, että tunneperäinen ja ideologinen henki eivät edes välttämättä toimi tosipaikassa. Tällaiselle perustalle rakennettu henkinen maanpuolustushalu ei tutkimusten mukaan takaa taistelumotivaatiota tai henkistä maanpuolustuskykyä.⁹⁸

Kansan kouluttamisen ja valistamisen sekä niihin liittyvän henkisen maanpuolustuksen komitean perustamisen taustalla oli selvästikin halu yhtenäistää kansan ajattelua maanpuolustuskysymystä koskien. Puolueettomuuden iskostaminen koko kansakuntaan oli tässä tärkeällä sijalla. Kaikki oli saatava ajattelemaan samoin Suomen ulkopoliittisesta linjasta.

Vaatimus yhdenmukaisuuteen käy selville useammasta kirjoituksesta. Yleinen näkemys oli, että puolueettomuusajatteluun pohjautuva maanpuolustus- ja isänmaahenkisyys

96 Eskola, Antti: Yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevat arvostukset. Tiede ja Ase N:o 20 (1962). Oy Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1962, 5-90.

97 Eskola, 77-85.

98 Eskola, 80-85.

tulee olla kokonaan politiikan yläpuolella. Asiassa erimielisyys ei ole vaihtoehto, vaan kaikki on saatava ajattelemaan samoin.⁹⁹ Esimerkiksi *Tiede ja Ase* -lehdessä kapteeni Koho selvitti maanpuolustuksen suhdetoiminnan tarkoituksena olevan ”saavuttaa koko kansan suopeus maanpuolustusjärjestelyjä kohtaan”¹⁰⁰. Kai von Fieandtin mukaan taas laaja maanpuolustuksen tukeminen on kypsyneen sivistysvaltion mitta. Tästä välittämättä yksittäiset puolueet pyrkivät hänen mukaansa Suomessa monopolisoimaan asiaa itselleen.¹⁰¹ Helsingin yliopiston kansleri Paavo Ravila puolestaan tiivisti näkökannan itsenäisyyspäivän juhlapuheessaan vuonna 1963 toteamalla Suomen olevan ”puoluekiistojen luvattu maa”. Joistakin asioista tulee kuitenkin olla yksimielisiä. Näihin kuuluu ennen kaikkea puolueettomuusasenne ja maanpuolustus. Edellisiin kiinteästi liittyvä isänmaallisuus ei saa jäädä joidenkin ryhmien etuoikeudeksi.¹⁰²

Yhdenmukaisuuden vaatimus puolueettomuusasenteessa ulottui aivan yksittäisiin ihmisiin saakka. Reserviupseeriliiton periaateohjelma vuodelta 1965 korosti asiaa seuraavin sanakääntein:

*Liitto korostaa jokaisen upseerin asennoitumisen ja toiminnan sekä rauhan että sodan aikana määräytyvän Suomen laillisten valtiosopimusten ja maan omaksunan puolueettomuuspolitiikan mukaisesti.*¹⁰³

Ohjelmassa tehtiin selväksi, mihin maanpuolustustahdon tuli jatkossa pohjautua. Kunnollinen kansalainen omaksui mukisematta ulkopoliittisen linjan. Toki asiassa on varmasti mukana myös perinteistä vaatimusta sotilaiden sekaantumattomuudesta politiikkaan ja poliitikkojen päätöksiin. Tällainen rajanveto on kuitenkin huomattavan vaikeaa, kun puhutaan reserviläisarmeijasta. Useat reservin upseerit olivat aktiivisia, johtotehtävissä toimivia yhteiskunnan vallankäyttäjiä ja keskustelijoita¹⁰⁴, jolloin

99 Mainittu vaatimus maanpuolustuskysymysten kuulumisesta politiikan yläpuolelle on materiaalissani todella yleinen. Muutamia tekstin ulkopuolelle jääneitä esimerkkejä yhdenmukaisuusvaatimuksista: Ilmola, P.: Maanpuolustustyö varsinaisen puolustushallinnon ulkopuolella. Reservin Upseeri N:o 4 huhtikuu 1963. Oy Weilin-Göös Ab, Helsinki 1963, 78-79; Katainen V.K.: Maanpuolustushenki ja sen juurruttaminen nuorisoon. Reservin Upseeri N:o 6-7 kesä-heinäkuu 1963. Oy Weilin-Göös Ab, Helsinki 1963, 212-214.

100 Koho, L.: Miten maanpuolustuksellista suhdetoimintaa olisi maassamme hoidettava rauhan aikana. *Tiede ja Ase* N:o 19 (1961). Oy Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1961, 32-72.

101 Von Fieandt.

102 Ravila.

103 Reservin upseeri N:o 2 helmikuu 1965 ”Reserviupseeriliiton periaateohjelma” (Julkaistu vuosikokouksessa 28.2.1965), 69.

104 Tutkimuksissa on todettu, että reservin upseerit sijoittuvat yhteiskunnassa keskimääräistä paremmin

vaatimus tietyn poliittisen linjan noudattamisesta toi mukaan mielenkiintoisen jännitteen. Kysymys on tällöin siitä onko varusmiespalveluksen suorittanut kansalainen ensin siviili vai reserviläinen ja mikä oli näiden roolien keskinäinen suhde. Osaltaan tässä ristiriidassa varmasti näkyy asevelvollisuuden yhä jatkunut keskeinen asema valtion ja kansalaisten keskinäisen suhteen vahvistamisessa¹⁰⁵.

Harle ja Moisio katsovat, että suomalaistyyppinen identiteetin rakentuminen kansallisvaltion varaan, sen ystäviin ja vihollisiin, ei ole 2000-luvulle sopivaa. Monien identiteettien globaalissa maailmassa ihmisten tulee saada kuulua moniin rinnakkaisiin viiteryhmiin. Identiteetin tulee olla kulttuurillista, ei poliittista. Kansallisvaltio identiteettipoliittisena käsitteenä on siksi purettava.¹⁰⁶ Kuten edeltä on käynyt selväksi 1960-luvulla materiaalini kirjoittajat jakavat Harlen ja Moisioin käsityksen monista identiteeteistä ja kaikkia kokoavan ideologian puutteesta.¹⁰⁷ Erona tosin on, että materiaalini kirjoittajat tekivät omat päätelmänsä yli 45 vuotta sitten. Sen sijaan kansallisvaltion identiteetin hajottamista kirjoittajat eivät halua. He pikemminkin haluavat koottua, ylhäältä päin tulevaa koulutus- ja valistustoimintaa. Kansallisvaltion kehikko on heille yhä tärkein ja sen hajaantumista vastaan tulee taistella. Tämä näkyy erityisesti voimakkaana yhdenmukaisuuden vaatimuksena. Maanpuolustuksen ja isänmaallisuuden tulee olla kaiken politiikan yläpuolella.

Mistä sitten vaatimukset henkisen maanpuolustuksen, isänmaallisuuden ja puolueettomuuden kouluttamisesta kansalle oikein kumpusivat? Tyhjentävää vastausta ei ole helppo antaa, mutta osasyynä ovat varmasti olleet puolustusvoimien suhteellisen alhaiset määrärahat. Aikakauden käsitys totaalaisesta sodasta sisälsi valtavia suurvalta-armeijoita, ydinaseita ja massiivisia määriä sotamateriaalia.¹⁰⁸ Suomella ei ollut mahdollisuutta ja/tai poliittista halua panostaa massiivisesti rahaa puolustukseen, kuten vaikkapa Ruotsi teki. Sen sijaan totaalisen sodan vaatimaa henkistä puolta voitiin selvittää jo pienen asiantuntijajoukon avulla. Mahdollisten valistus- ja

mitä tulee ammattiasemaan, palkkatasoon ja myöhempään eläköitymisikään. Puolustusministeriö: Asevelvollisuusjärjestelmän yhteiskunnallisia vaikutuksia.

<http://www.defmin.fi/files/1053/Asevelvollisuusjarjestelman_yhteiskunnallisia_vaikutuksia.pdf>

(luettu 19.8.2010), 18-19.

105 Laitinen – Nokkala, 63.

106 Harle – Moisio, 288-289.

107 Esimerkiksi seuraavissa kirjoituksissa asia on mainittu selvästi: Valtanen 1961; Kuusela; Massa 1962, 157-158.

108 Visuri 1994, 148-151.

koulutustoimintaa koskevien suositusten täytäntöönpano ei sekään varmasti ollut järin kallista verrattuna suuriin kalustohankintoihin, joita puolustusvoimien materiaalisien laatutason nostaminen olisi vaatinut. Panostus henkiseen maanpuolustukseen antoi kuitenkin ulospäin sen kuvan, että jotain tehtiin.

Toinen mahdollinen syy oli suomalaisen poliittisen linjan vakiintuminen. Vaikka Urho Kekkonen saavuttikin noottikriisin jälkeen vahvan aseman Suomen ulkopoliitiikan johtajana, ei hän sitä ennen voinut olla täysin varma tulevaisuuden asemastaan.¹⁰⁹ Noottikriisin aiheuttama shokki on selvästi nähtävissä muun muassa edellä käsiteltyjen kirjoittajien kannanotoissa. Suomalainen isänmaallisuus ja maanpuolustushenki oli hajaantunut liikaa. *Peitsen* pääkirjoitus pian noottikriisin jälkeen ilmaisi asian ytimekkäästi toteamalla, että ulkopoliittinen kriisi oli suurelta osin suomalaisten omaa syytä, sillä puoluekiistat olivat ylittäneet ”sopivaisuuden rajat”.¹¹⁰ Voimat täytyi siksi kerätä yhteisen aatteen taakse. Tuon aatteen kiistaton johtaja oli Kekkonen.

Tietyllä tavoin yhdenmukaisuutta vaatineet upseerit, yhteiskunnalliset merkkihenkilöt ja järjestöt pelasivat suoraan vallitsevan poliittisen johdon pussiin. Koko uusi isänmaallisuus pohjautui Paasikiven-Kekkonen linjaan eikä toisinpäin. Poliittisesta valinnasta haluttiin tehdä epäpoliittinen tosiasia. Vallitsevaa linjaa vastaan nouseminen tuli varmasti astetta vaikeammaksi, koska sitä ryhdyttiin pitämään epäisänmaallisena. Mielenkiintoista erityisesti ammattiupseeriston estottomassa suomalaisen puolueettomuuden ihailussa oli se, että nostaessaan ulkopoliitiikan etualalle uusi linjaus samalla vähätteli, ja jopa laiminlöi, puolustusvoimia ja niiden kehittämistä¹¹¹. Poliittinen johto ei halunnutkaan toteuttaa aseellista puolueettomuutta Ruotsin tapaan, kuten upseeristo olisi varmasti alunperin halunnut.

Laajemmin ajateltuna kyse voi olla myös jonkinlaisesta identiteetin rakentamisen tai pikemminkin identiteettiprojektin osittaisesta kriisistä. Harle ja Moisio väittävät, että aiemmin isänmaallisuus ja kansallinen identiteetti rakentui vahvasti valkoisen Suomen perinteelle, jossa rajalinjat ja olemassaolon uhkaajat olivat selvillä. Talvisodan syytyminen ja itsenäisyyden säilyttäminen siinä vahvisti tätä identiteettipoliittista pohjaa

109 Jussila – Hentilä – Nevakivi, 267-271.

110 Peitsi N:o 12 (joulukuu) 1961 ”Asemamme” (pääkirjoitus). Maanpuolustuslehden kustannusosakeyhtiö, Helsinki 1961, 5.

111 Visuri 1994, 230-238.

entisestään. Suomalainen identiteetti-projekti tuli sotien aikana päätökseensä ja lähes koko kansa yhdistyi yhtenäisen kansallisen identiteetin taakse.¹¹² Edellä esitetyistä esimerkeistä käy hyvin ilmi, että materiaalini jokseenkin tukee tätä väittämää.

Tilanne oli 1960-luvulle tultaessa kuitenkin muuttunut. Aikuisikään tuli ensimmäinen sukupolvi, joka ei ollut päässyt osalliseksi tästä ”ensimmäisen tasavallan” identiteetti-projektista. Luonnollisesti heidän käsityksensä saattoivat poiketa vanhempien ikäluokkien ajatustavoista huomattavastikin. Myös ulkopolitiikassa noudatettiin, varmasti suurelta osin olosuhteiden pakosta, realistista ajattelutapaa, jossa entiselle periviholliselle tehtiin pitkälle meneviä myönnytyksiä. Harlen ja Moision mukaan tämä johti Suomen identiteettipoliittisesti jonkinlaiselle harmaalle vyöhykkeelle.¹¹³

Voidaan katsoa, että tämä harmaa vyöhyke näkyy materiaalissani uuden isänmaallisuuden pohjan hakemisena. Puolueettomuus oli käsitteenä yleisesti hyväksytty periaate Suomessa, joten se sopi johtavaksi aatteeksi uudenlaisen kansallisen identiteetin perustana. Puolustusvoimille tällaisen uuden identiteetin löytäminen oli tärkeää, jotta se voisi toteuttaa tehtävänsä maanpuolustuksen fyysisenä ja psyykkisenä kaitsijana. Tapahtuiko muutosta todella, vai oliko uuden suunnan hakeminen vain retoriikkaa onkin sitten toinen kysymys. Huoli identiteetin perustasta oli joka tapauksessa olemassa. Erityisenä ongelmana tässä suhteessa nähtiin tulevat maanpuolustajat, eli nuoret.

112 Harle – Moision, 136-150.

113 Harle – Moision, 173.

4. Nuoriso, identiteetti-projekti ja yhteiskunnan muutos

Kuva suomalaisesta kansanluonteesta oli sotilaiden piirissä, ainakin virallisesti, yhtenäinen. Myös näkemys isänmaallisuudesta vakiintui 1960-luvulla. Seuraavaksi on mielenkiintoista tarkentaa katsantoa siihen miten asepalvelukseen osallistuvat nuoret nähtiin ryhmänä. Miten yhteiskunnan muutos sotien jälkeen näkyi tässä? Kaupungistuminen ja teollistuminen muuttivat nuorta polvea varmasti fyysisesti ja henkisesti, mutta muuttuiko sotilaiden maailmankuva samaan tahtiin? Vertailukohtana tässä on sotaa edeltänyt tilanne.

On varmasti hedelmällistä katsoa, sitä miten nuorisoon, eli sotien aikana syntyneisiin ja suurten ikäluokkien ensimmäiset vuosiluokkiin, suhtauduttiin maanpuolustusasioissa. Mikä oli nuorison uudenlaisen yhteiskunnallisen aktiivisuuden vaikutus siihen, miten heidät nähtiin puolustusvoimain piirissä. Värítettikö näkemystä kenties armeijaan yleisesti yhdistetty toimintatapojen jäykkyys ja vanhoillisuus vai pyrittiinkö uudistumaan jollain tavoin? Miten tilanne vertautui sotaa edeltäneeseen aikaan?

4.1 Käsitys nuorisosta ennen talvi- ja jatkosotaa ja niiden jälkeinen muutos

Varusmiespalvelukseen astuva nuoriso oli itsenäisyyden alkuvuosina kovin erillään armeijan maailmasta. Asepalvelus ei ollut vielä vakiintunut kansalliseksi instituutioksi ja siksi se nähtiin usein vieraana suomalaiselle elämänmuodolle. Esimerkiksi kutsunnat nähtiin itsenäisyyden alkuaikana usein jäykkänä ja outona tapahtumana, joka oli siviilielämään tottuneille nuorille jonkinasteinen kulttuurishokki. Kuitenkin jo 1930-luvulle tultaessa järjestelmä muuttui jo huomattavan paljon tutummaksi ja vierauden tunne suureksi osaksi poistui. Tässä vaikutti ilman muuta kansallisen identiteetti-projektin iskostuminen kansaan ja sen laaja hyväksyntä. Armeija oli itsenäisen kansakunnan tärkeä palanen ja sellaisena osa jokaisen nuoren miehen elämänkiertoa.¹¹⁴

114 Mälkki, 100-103.

Koulutuksessa 1920- ja 30-luvuilla armeijan pääasiallinen tehtävä, käytännön sotilastaitojen lisäksi, oli iskostaa sotilaskansalaisen hyveet usein kurittomaksi nähdylle kansalaisille. Siviili- ja sotilasidentiteettiä erotettiin tällöin hyvinkin voimallisesti. Ihanteellisen sotilaskansalaisen tuli olla jonkinlainen käskyjä totteleva robotti, joka soveltuisi hyvin kulutussodankäynnin kuvaan. Asepalvelukseen astuvien nuorten siviilikokemusten hyväksikäyttöä, luonnetta tai oma-aloitteisuutta ei tällöin useimmiten nähty suinkaan voimavarana vaan jonkinlaisena esteenä hyvän sotilaan rakentamisessa.¹¹⁵

Sodan päätyttyä puolustusvoimien koulutusta ryhdyttiin asettamaan rauhan ajan uomiin. Sodan antamia opetuksia pyrittiin sisällyttämään käytännön koulutustyöhön mahdollisimman paljon ja muun muassa sissikoulutusta lisättiin tämän takia huomattavasti. Tavoite oli selvästi siirtyä käyttämään hyväksi havaittuja käytäntöjä sotimisen teorian sijaan.¹¹⁶

Mikäli käytännön koulutus muuttui kohden tositilanteessa hyväksi havaittuja käytänteitä, niin mitä sitten tapahtui sotilaskansalaisen ”luomistyölle”, jota armeija oli niin kovasti tehnyt ennen sotaa. Ennen kaikkea tämä kosketti varusmiespalvelukseen astuvaa nuorisoa. Vaikuttivatko sodan ajan käytännön kokemukset tähän, ennen niin tärkeään, tehtävään? Muutosvastarintaa esiintyi varmasti, minkä todistaa jo esimerkiksi Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* aluksi saama negatiivinen vastaanotto etenkin kansallisromanttisesti isänmaasta ajattelevien ja vanhemman upseeripolvien piirissä.¹¹⁷ Toisaalta reserviläisarmeijan suhteellisen onnistunut toiminta sodassa selvästi myös vahvasti kuvaa tietynlaisesta suomalaisesta luonteesta ja siitä minkälainen oli oikea tapa käsitellä suomalaista sotilasta. Jäljelle jää kysymys siitä, miten nämä asiat yhdistyivät puolustusvoimain piirissä vallinneesta käsityksestä nuorisosta. On mielenkiintoista pyrkiä katsomaan, mitä puutteita tai etuja nuorissa nähtiin. Tämä antaa myös kuvaa siitä, mihin koulutuksessa ja samalla nuorison kasvattamisessa haluttiin panostaa.

115 Mälkki, 178-191.

116 Sundbäck, Esa: Koulutus. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti – Karjalainen, Mikko – Elfvengren, Eero (toim.): Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2006, 134-138.

117 Lindstedt, Risto: Väinö Linna. Kansakunnan puhemies. Werner Söderström osakeyhtiö, Helsinki 2004, 49-51.

4.2 Kuva nuorison mielenlaadusta ja kyvykkyydestä

Sodanjälkeiset poliittis-yhteiskunnalliset muutokset Suomessa eivät voineet olla vaikuttamatta nuorisoon. Myös puolustusvoimissa huomattiin tämä kehitys. Monilla tahoilla ryhdyttiin pohtimaan sitä, mikä oli muuttunut ja mitkä olivat vaikutukset nuoriin asevelvollisiin. Tällä oli puolestaan oma vaikutuksensa siihen, miten nuoriin oli koulutuksessa suhtauduttava, mitä keinoja tuli käyttää ja mitä välttää. Puolustusvoimien nuori ja nouseva upseeristo käytti paljon aikaa ja resursseja kysymyksen pohtimiseen.¹¹⁸

Ennen kuin päätelmiä mahdollisista uusista koulutussuunnista voitiin tehdä, oli määriteltävä, mikä oli ”uuden” 1960-luvun nuorison kuva. Lähdemateriaalissani useat kirjoittajat ottavat asiaan kantaa. Esille nousee myös ydinkysymys siitä, onko ”nykyajan” (1960-luvun) nuoriso parempaa vai huonompaa kuin entinen, sotaa edeltävä porukka. Voiko heidän olettaa pystyvän puolustamaan Suomea yhtä tehokkaasti kuin aikaisemmat sukupolvet olivat kyenneet? Tämä kysymys on varmasti ajaton, pohditaanhan tänäkin päivänä kiivaasti sitä riittääkö nykynuorison fyysinen kunto puolustusvoimien tarpeisiin. Vertailu tehdään yleisesti edellisiin ja edellisen sodan käyneisiin sukupolviin.

Nuorison ominaisuuksia ja kyvykkyyttä pohti 1960-luvun alussa erityisesti tuolloin kapteenin ja majurin arvossa toiminut, jo edellisessä luvussa mainittu, Jaakko Valtanen. Valtanen oli yhteiskunnallisesti harvinaisen toimielias upseeri. Hän kirjoitti runsaasti asiantuntija-artikkeleja erilaisiin lehtiin ja toimi muun muassa henkisen maanpuolustuksen komitean sihteerinä. Hänen johtopäätelmänsä olivat tärkeässä roolissa, kun puolustusvoimain suhdetta muuhun yhteiskuntaan lähdettiin pohtimaan. Erityisessä keskiössä Valtasen kirjoituksissa olivat nuoret asevelvolliset ja heidän parempi ymmärtämisensä. Valtasen laaja-alaiset tiedot yhteiskunnasta olivat myöhemmin tärkeitä tekijöitä hänen valinnassaan puolustusvoimain komentajaksi vuonna 1985.¹¹⁹

Valtasen suuri aktiivisuus ilmenee muun muassa siinä, että hän on kirjoittanut artikkeleja useisiin aineistona käyttämiini lehtiin. Valtanen myös käsittelee nuorten

118 Airio, 188-191; Suomi – Suominen, 95-100.

119 Suomi – Suominen, 200-206.

asemaa useista näkökulmista. Hänen vaikutuksensa sekä henkisen maanpuolustuksen komitean, että puolustusvoimien asenteiden muuttumiseen yleensä on kiistämätön.¹²⁰ Siksi on kiinnostavaa tarkastella Valtasen kirjoituksia tarkemmin ja peilata muiden aiheesta kirjoittaneiden näkemyksiä hänen kirjoituksiinsa. Tätä kautta on mahdollista saada jonkinlaista kuvaa puolustusvoimain piirissä mahdollisesti velloneista ristiriidoista ja erimielisyyksistä. Mielessä on hyvä pitää, että Valtasen linja oli lopulta se, joka suurimmaksi osaksi toteutui.

Helmikuussa 1961 Valtanen kirjoitti *Sotilasaikakauslehteen* artikkelin ”Maanpuolustus ja nuoriso”, jossa hän käsittelee laajalti nuorison asemaa maanpuolustuksessa ja muutosta, mihin myös vanhempien ikäpolvien on sopeuduttava. Valtanen kritisoi samalla epäsuorasti vanhempia sukupolvia, jotka omista lähtökohdistaan katsoen kritisoivat nuoria haluttomuudesta arvostaa itsenäisyyttä. Tässä on nähtävissä selvä tölväisy myös puolustusvoimien ylempää johtoa kohtaan. Valtasen mukaan ei ole todellakaan merkityksetöntä maanpuolustukselle, mitä nuoriso ajattelee. Tämän takia asiaan on paneuduttava ja otettava muuttuneet olosuhteet huomioon.¹²¹

Pohjana nuorison muutokselle Valtanen näkee muuttuneen yhteiskunnan. Parissa kymmenessä vuodessa Suomi oli siirtynyt maatalousyhteiskunnasta, jossa ainoat vaikutteet tulivat kotoa, koulusta ja kirkosta, moderniin kaupunkilaisyhteiskuntaan. 1960-luvun nuoret ovat tietopuolisesti kehittyneempiä ja kypsempiä kuin edeltävät sukupolvet ovat olleet. Valtasen mukaan nykyajan käsitykset, ihanteet ja uskomukset ovat moninaiset ja muuttuvat. Esimerkiksi isänmaallisuus on tällöin vain yksi ihanne muiden joukossa. Johtopäätelmänä tästä kaikesta Valtanen toteaa, että ”nykypolven nuori ihminen asennoituu elämään ja yhteiskuntaan toisin kuin hänen vanhempansa 20-40 vuotta sitten”. Näin ollen isänmaallisuus ja maanpuolustuksen ideologinen perusta on myös osittain määriteltävä sisällöllisesti uudelleen.¹²² Valtasen katsannossa kyse on luonnollisesta asiasta, jota vastaan ei pidäkään taistella. Asia on otettava huomioon faktana.

Ratkaisuna nuorison uudenaikaisiin tarpeisiin Valtanen näkee monialaisen koulutus- ja

120 Suomi – Suominen, 100-111.

121 Valtanen 1961, 49-50.

122 Valtanen 1961, 50-52.

valistustyön. Maanpuolustuksen perustelu ei saa tässä opetuksessa perustua vahvaan ideologiseen uskoon, kuten ennen sotia, vaan maan puolustamisen konkreettiset hyötynäkökohdat on tuotava selvästi esiin. Tällaisia ovat muun muassa rauha, vapaus ja taloudellinen hyvinvointi ja niiden turvaaminen. Nuorison koulutusta varten yhteiskuntatiedon, kansalais- ja puolueettomuuskasvatuksen opetusta on lisättävä. Näin luodaan maanpuolustukseen (oikeanlainen) tahtotila, jota ilman kaikki aineelliset resurssit ovat hyödyttömiä.¹²³

Kuten edellä on mainittu Valtanen toimi aktiivisesti henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnassa, jonka sihteerinä hän oli. Lisäksi hän muun muassa johti puhetta erillisessä toimikunnassa, jonka tarkoituksena oli nimenomaan kartoittaa nuorison piirissä ilmenevien mielipiteiden merkitysvyyttä. Tässä ominaisuudessa Valtasta haastateltiin puolustusvoimien *Ruotuväki* -lehteen joulukuussa 1964. Haastattelun eräässä osiossa Valtasta pyydettiin antamaan tilanteenarvostelu nuorisosta.¹²⁴

Kuten lähes neljä vuotta aikaisemmin *Sotilasajakauslehdessä* sivuilla, Valtanen nostaa jälleen nuorten ihmisten aatemaailman perustaksi nopean yhteiskunnallisen muutoksen. Työn ja ammatin hankkiminen on vaikeutunut samaan aikaan, kun kilpailu koulutusmahdollisuuksista ja työpaikoista on koventunut. Tämä elämänympäristön muutos ja sopeutumisvaikeudet siihen ovat nostaneet esiin kasvaneen ”sisäisen” turvattomuuden tunteen, joka toimii yhdessä maailmanlaajuisen ydinsodan uhan aiheuttaman ”ulkoisen” turvattomuuden tunteen kanssa. Toiminnan perusmotiiviksi nousee tällöin tahto tyydyttää turvattomuuden kokemuksia. Kyseinen halu ilmenee käytännössä pyrkimyksenä päästä nopeasti ”elämään käsiksi” hankkimalla työ, ansiot ja perhe aikaisessa vaiheessa. Turvattomuuden tunteesta seuraa myös nuorison myönteinen suhtautuminen yhteiskunnan sosiaaliseen työhön ja rauhanliikkeeseen.¹²⁵

Valtanen tarjoaa haastattelussa myös toisenlaisen näkökulman. Hänen mielestään nuoriso on 1960-luvulla paljon kehittyneempää kuin ennen. He ovat fyysisesti vahvempia, henkisesti kehittyneitä, voimakkaita mielipiteissään ja aktiivisia yhteiskunnallisissa asioissa. Nuoriso on tämän takia valmiimpaa vastuunottoon, jota

123 Valtanen 1961, 52-55.

124 *Ruotuväki* 21.12.1964, 4-5.

125 *Ruotuväki* 21.12.1964, 4-5.

kuitenkaan yhteiskunta ei ole heille valmis myöntämään. Näin ollen nuoret kokevat tyydyttämätöntä osallistumisen tarvetta, joka purkautuu monesti välinpitämättömyytenä kansallisia perusarvoja, kuten maanpuolustusta, kohtaan.¹²⁶

Puolustusvoimien piirissä myös muut kirjoittajat kuin Jaakko Valtanen ottivat kantaa nuorison ominaispiirteisiin. Esimerkiksi everstiluutnantti Niilo Riuttala kirjoitti maaliskuussa 1962 *Sotilasaikakauslehteen* artikkelin, jossa hän tarkasteli osittain kvantitatiivisella otteella omia havaintojaan nuorista varusmiehistä, jotka olivat palvelleet hänen koulutuspataljoonassaan. Riuttala otsikoi kirjoituksensa jämakästi ”Parempi, yhtä hyvä vai huonompi kuin ennen”. Otsikko tekee selväksi artikkelin tarkoituksen, eli eri ikäpolvien vertailun.¹²⁷

Riuttalan mukaan nuorison henkinen ”lahjakkuus” on jonkin verran kasvanut aikaisempaan verrattuna. Hänen mukaansa tämä johtuu parantuneista koulutusoloista, tiedotusvälineiden leviämisestä, lisääntyneestä kanssakäynnistä ihmisten välillä sekä aktiivisemmasta järjestötoiminnasta. Fyysinen terveys ja kunto ovat myös hyvällä tasolla, vaikkakin kunto on hieman laskemaan päin. Nuoret ovat myös yleisesti ottaen kansalaiskelpoisia, tarkoittaen sitä, että rikollisuus ei ole lisääntynyt.¹²⁸

Sen sijaan heikommalla tasolla entiseen verrattuna ovat Riuttalan mukaan henkisen puolen asiat. Nuoriso tietää vähän historiasta, kansalaisen oikeuksista ja velvollisuuksista sekä yleisesti ”kansalaistiedoista”. Yleisesti ottaen ”henkisen lujouden kivijalka” on nuorella polvella puutteellinen. Syyksi tähän Riuttala näkee sen, että koti, koulu ja järjestöt eivät rakenna henkisen puolen kyvykkyyttä niin voimakkaasti kuin aikaisemmin. Puutteellinen ”lujuus” johtaa siihen, että siirtymää puolustusvoimien vaatimaan ”yksilölliseen yhdenmukaisuuteen” siviilimaailman ”yhdenmukaisesta yksilöllisyydestä” ei pystytä tekemään. Tämä puolestaan aiheuttaa sen, että nuoriso ei kykene omaksumaan sotilaallisen kurin ehdottomuutta. Riuttalan näkemyksen mukaan nuorisolle on tehtävä ehdottoman selkeäksi nykyisen elämänmuodon säilyttämisen tärkeys ja sen vaatimukset. Henkisen perustan rakentaminen maanpuolustukselle on otettava tavoitteeksi koko yhteiskunnassa.¹²⁹

126 Ruotuväki 21.12.1964, 4-5.

127 Riuttala, 106.

128 Riuttala, 110-114.

129 Riuttala, 114-117, 146.

Huomattavaa Riuttalan kirjoituksessa on hänen käyttämänsä metodit tutkia nuorison kyvykkyyttä. Positiivisesti kehittyneet asiat, kuten parantunut luku- ja kirjoitustaito ja terveys ovat selvästi mitattavia suureita. Sen sijaan ”henkistä lujuuutta” mitattaessa Riuttala luottaa omiin kokemuksiinsa ja näkemyksiinsä. Tuloksena tästä on kovin kriittinen suhtautuminen nuorten henkiseen kyvykkyyteen. Asian vaikean mitattavuuden hän myöntää selkeästi.¹³⁰ Oman näkemyksen voimakas käyttö kuitenkin johtaa Riuttalan hieman eri teille Valtasen päätelmien kanssa. Molemmat ovat yhtä mieltä koulutus- ja sivistystason noususta nuorison keskuudessa, mutta muutosten vaikutuksissa eri ikäluokkia edustavat upseerit eivät ole yhtä mieltä. Kun Valtasen lähtökohta on, että muutos nuorison ajattelumalleissa on otettava huomioon faktana, Riuttalan kirjoituksessa ei ole mainintaa uudelta pohjalta luotavasta ”henkisestä lujuuudesta”. Vertailukohtana on jäykästi edellisen sukupolven hengen ”lujuus”. Valtanen puolestaan ei edes lähde vertailemaan tätä eri ikäluokkien ”lujuutta”, koska yhteiskunnallinen muutos on muuttanut ympäröivät olosuhteet. Hieman yllättäen loppupäätelmissä molemmat kuitenkin tulevat samaan tulokseen: kansalaiskasvatusta on lisättävä. Opetuksen sisältö olisi todennäköisesti kuitenkin miehillä jossain määrin erilainen.

Edellä tarkemmin mainitut muutamat esimerkit kannanotoista nuorison mielenlaadusta ja kelpoisuudesta eivät suinkaan ole yksittäistapauksia. Nuorison laatua pohdittiin 1960-luvun alkupuoliskon maanpuolustussuuntautuneessa lehdistössä laajalti. Huoli tai paremminkin keskustelu koski ennen kaikkea nuorten henkistä kestävyyttä sotatilanteessa, jota jotkut olivat epäilleet. Useimmiten kirjoitukset jäivät mielipiteiltään Valtasen ja Riuttalan kirjoitusten välimaastoon. Yleisesti ottaen kuitenkin artikkeleissa nuorisoa puolustellaan enemmän kuin kritisoidaan. Yhteiskunnallisen kehityksen nähdään vieneen maailman sellaisen pisteeseen, että muutos asenteissa on välttämätön. Suuret romanttiset ideologiat ovat saaneet tehdä tilaa materialismille ja hyötyajattelulle.¹³¹

Kirjoittajat viittaavat ahkerasti myös yhteiskunnalliseen erimielisyyteen eri sukupolvien välillä. Nuorta polvea on tutkimusajankohtana ilmeisesti aktiivisesti syytetty epäisänmaalliseksi ja osin kelvottomaksi kansanosaksi. Suurin osa kirjoittajista pyrkii pienentämään tai selittämään tätä juopaa. Nuoriso on yhä kunnollista, mutta toki

¹³⁰ Riuttala, 114.

¹³¹ Lisäesimerkkejä tällaisesta ajatusmaailmasta: Kuusela; Pirkola, Heikki: Piirteitä asevelvollisten henkisestä aatepohjasta. Kylkirauta 2/1965. Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1965, 15-21.

ohjausta tarvitsevaa. Maanpuolustushalua varten on järjestettävä koulutusta. Raskaimmat syytökset eivät kuitenkaan ole totta, vaan eri sukupolvien välinen lähtötilanne on se mikä aiheuttaa kitkaa. Molempien puolien olisi siksi pyrittävä ymmärtämään toisiaan paremmin.¹³²

4.3 Nuorisoradikalismi, maanpuolustus ja isänmaa

1960-luvulla nuoriso radikalisoitui uudella tavalla. Pohjana tälle kehitykselle oli yhteiskunnan yleinen muutos pois agraariyhteiskunnasta kohtaan modernia kaupungistunutta Suomea. Entistä laajempi joukko ihmisiä sai korkeakoulutuksen ja opiskelijanuoriso alkoi murtaa konservatiivisuuden linnakkeena vielä pitkälti säilynyttä yliopistolaitosta. 1940-luvulla syntyneet alkoivat usealla taholla murtaa usein pyhinä pidettyjä asioita. Maanpuolustus, puolustusvoimat ja sotien jälkimaine olivat tällaisia vanhojen aatteiden linnakkeita, jotka saivat reilun osansa nuorten arvostelusta.¹³³ Kuten edellä on mainittu nuorta polvea kritisoitiin monesti tämän takia epäisänmaallisiksi ja kelvottomiksi kansalaisiksi.

Erityisesti nuorisoa liikutti 1960-luvulla rauhanliike. Jonkinlaisena ilmentymänä tästä Suomen Sadankomitealiitto perustettiin Suomeen vuonna 1963. Tuolloiseen rauhanliikkeeseen liittyi paljon arvostelua suomalaista puolustuslaitosta kohtaan. Puolustusvoimia ja varusmiespalvelusta syytettiin etenkin sotakiikkosta ja venäläisvihan lietsonnasta. Monet julkilausumat linkittyivät vahvasti kylmän sodan itäryhmittymän kannanottoihin. Usea nuorison edustaja ajautui tätä kautta omaksumaan sosialistisen maailmankatsomuksen.¹³⁴

Miten sitten puolustusvoimia lähellä olevissa piirissä suhtauduttiin tähän kehitykseen? Edellä on selvitetty minkälaisia ominaispiirteitä nuorisolla nähtiin olevan ja osittain myös miten niiden nähtiin vaikuttavan heidän käytökseensä. Seuraavaksi on aihetta kysyä, miten radikalismiin, rauhanliikkeeseen ja vasemmistosympatioihin suhtauduttiin. Nähtiinkö kehityksisessä uhkia ja jos nähtiin, miten niihin pyrittiin vastattavan? Entä miten isänmaallisuutta ja identiteettiprojektin sodanjälkeistä lopputulemaa pyrittiin

132 Lisäesimerkkejä tällaisesta ajatusmaailmasta antaa mm.: Pirkola.

133 Meinander, 394.

134 Meinander, 394-398.

säilyttämään tässä tilanteessa?

Erityisen paljon keskustelua tutkimassani materiaalissa herätti *Ylioppilaslehden* kirjoittelu vuoden 1960 loppupuolella. Lehden eräissä jutussa koko isänmaa -käsite oli saanut täyslaidallisen. Artikkelissa esimerkiksi sankarihautoihin liittyvä kulttuuri tyrmättiin turhana vainajanpalvontana, jolla ei ollut sijaa nykymaailmassa. Kyseisellä, kieltämättä radikaalilla, kirjoituksella oli yllättävän suuri vaikutus. Tästä todistaa esimerkiksi se, että koko henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan puheenjohtaja professori Kai von Fieandt perusteli suunnittelukunnan olemassaoloa ja henkisen maanpuolustuksen hyväksi aloitettuja panostuksia viittaamalla yksityiskohtaisesti asiaan.¹³⁵

1960-luvun alussa alkanut keskustelu nuorison kelpoisuudesta jatkui koko tarkastelujakson vuoteen 1965 saakka. Kuten edellä on jo mainittu radikalismia lähdettiin vanhemman polven taholta selittämään useimmiten yhteiskunnallisesta muutoksesta lähtien. Suhtautumista nuoriin pyrittiin yleisesti lieventämään ja saamaan aikaan molemminpuolista ymmärrystä.

Jaakko Valtanen oli aktiivinen keskustelija myös kommentoidessaan nuorten radikaalia käytöstä. Aiemmin mainitussa *Ruotuväen* haastattelussa Valtaselta kysyttiin mielipidettä maanpuolustuskielteisistä ryhmistä kuten rauhanpuolustajista ja pasifisteista. Haastattelussa Valtanen ottaa ryhmiä kohtaan sovittelevan asenteen. Hänen mukaansa rauhanasian ajaminen on tärkeää ja eri näkökulmien esille tuominen keskusteluun hyvä asia. Valtanen kuitenkin samalla myös kritisoi rauhanpuolustajia heidän pinnallisista käsityksistään koskien Suomen käymiä sotia ja niihin liittyviä syyllisyyskysymyksiä. Hänen mukaansa eri ikäluokkien jyrkät näkemyserot asiassa ovat saattaneet nuoruuden ”intomielen ja idealismin” vastakkain iän tuoman ”jäykkyyden ja ymmärtämättömän syyttelyn” kanssa.¹³⁶

Haastattelussa Valtanen muistuttaa Suomessa olevasta mielipiteen vapaudesta, joka on kaikkien oikeus ja jota ei millään muotoa saa estää. Hän myöntää, että keskustelussa vikaa on molemmissa osapuolissa. Maanpuolustuksen käsitekieli ja ehkä myös

135 Von Fieandt. Kirjoitus julkaistiin myös *Ylioppilaslehdessä* 1/1961.

136 *Ruotuväki* 21.12.1964.

aatesisältö vaatii korjauksia, koska nuoriso ei nähtävästi ole täysin ymmärtänyt sen luonnetta ja merkitystä. Toisaalta vikaa on paljon myös kokonaan nuorison ulkopuolella. Ylipäätään jaettu informaatio on selvästi ollut puutteellista ja siksi asia tulisi korjata pian.¹³⁷

Miten sitten maanpuolustusta ja sen arvoja tulisi selvittää nuorisolle? Valtasen mukaan tavanomainen isänmaallisuus on korostetun ihanteellista, voimakkaasti tunteenomaista romantisoivaa ja joskus jopa aggressiivista. Yleensä vaaditaan uhrautuvaisuutta yli yksilön tarpeiden ja isänmaan vaatimusten asettamista kaiken edelle. Ajankohdan nuoriso on kuitenkin ”sosiaaliselta mieleltään” niin kehittyntä, ettei tällainen retoriikka toimi enää. Sen sijaan vaaditaan järkiperäisiä, tunnevarauksista vapaita näkökohtia, jotka liittyvät esimerkiksi demokraattisen hyvinvointiyhteiskunnan mukanaan tuomiin etuihin. Maanpuolustus ei tällöin missään mielessä ole ristiriidassa rauhan kanssa.¹³⁸ Valtasen näkemys asiasta on yhtenäinen läpi hänen kirjoittelunsa tutkimusjaksolla. Johtavana linjana on siirtyminen maanpuolustusajattelussa ideologiselta tasolta käytännön etuihin, jotta 1960-luvun nuori voitaisiin tavoittaa.¹³⁹

Kaikki kirjoittajat eivät suinkaan jakaneet Valtasen kovin sovittelevaa asennetta. Muun muassa maanpuolustuslehti *Peitsi* tyrmäsi rauhanradikalismia ja *Ylioppilaslehden* kirjoittelun jyrkin sanakääntein. Esimerkiksi sotien syitä kritisoineita nuorisoradikaaleja lehti käsitteli pääkirjoituksessaan seuraavasti: ”[m]yöhempää syntyä olevat nuorukaiset ja muut valtiotieteen harrastelijat ovat perästäpäin jossitelleet toisista vaihtoehdoista...”, ja jatkaen ”...maailmanhistoria ei kuitenkaan ole kemiaa, missä labrakokein voitaisiin tuloksia selvittää”. Jossittelu menneistä ratkaisuksista on näin ollen pääkirjoituksen mukaan hedelmätöntä, sillä pieni kansa ”voi toteuttaa vain yhden vaihtoehdon kerrallaan”. Nuorisoradikalismia henkeä moititaan peilikuvaksi 1930-luvusta, jolloin epärealistisen nuorison mielessä olivat heimokansahaaveet ja unelma Suur-Suomesta. Nyt puolestaan isänmaata ”huutokaupataan, moititaan ja mustataan” ja ”ulkomailta lainatulla pasifismilla keikaroivat nuorukaiset” johtavat ”journalistista lastenkamaria” nimeltään *Ylioppilaslehti*.¹⁴⁰

137 Ruotuväki 21.12.1964.

138 Ruotuväki 21.12.1964.

139 Ruotuväen haastattelun lisäksi Valtanen käsittelee asiaa samoin sanakääntein seuraavissa artikkeleissa: Valtanen 1961; Valtanen 1964; Valtanen, Jaakko: Sotilaskasvatuksemme. Ruotuväki 20.1.1965.

140 *Peitsi* N:o 6 kesäkuu 1961 ”Eläköön kauppa ja liikenne” (pääkirjoitus). Maanpuolustuslehden

Nuorten asemasta ja sukupolvien välisestä kuilusta kirjoittivat myös debatin pääasialliset kohteet, eli nuoret. Materiaalissani kirjoittajat olivat pääasiassa varusmiesjohtajia, joille avautui *Ruotuväessä* tuoda esiin näkemyksiään asiasta. Esimerkiksi upseerioppilas Pentti Sadeniemi kirjoitti joulukuussa 1963 isänmaallisuudesta nuorten keskuudessa. Hänen mukaansa koko käsite on huonossa huudossa nuorten parissa. Tämän takia vanha polvi ei anna nuorille monesti kovin suurta arvoa. Tästä ei tule kuitenkaan vetää sellaista johtopäätöstä, että nuoret olisivat isänmaattomia tai epäisänmaallisia.¹⁴¹

Sadeniemen mukaan nuori polvi väittää usein vihaavansa ”tyhjiä sanontoja, koristeellisuutta, epäaitoutta ja teatraalisuutta”. Tästä käsityksestä on hänen mukaansa muodostunut jonkinlainen aikakauden nuorison itsetunnon kulmakivi. Ongelma tästä tulee, koska isänmaallisuuden ympärillä on paljon 1930-luvulta peräisin olevia ”fraaseja ja onttoja huudahduksia”. Näitä taasen ylemmydentuntoiset ja kyyniset nuoret eivät enää niele sellaisenaan. Vanhemman polven sotia edeltävä, vasta itsenäistynyt ja voimakas isänmaa oli jo ihanteena suurin ja tärkein, mutta nuorten näkökulmasta vanhempien paatoksellisuus näyttää turhalta. Kyynisyys ja skeptisyys vanhempien näkemyksiä kohtaan ei kuitenkaan vie isänmaallisuuden tunnetta pois. Ulkokuori voi muuttaa muotoaan, mutta isänmaallisuuden voima on nuorilla yhä tallella. Uusi sukupolvi ei missään nimessä ole kelvoton.¹⁴²

Sadeniemen tapaan asiaa kommentoi upseerikokelas Leikola puheessaan Reserviupseerikoulun kurssin 115 vuosijuhlassa. Puhe julkaistiin *Ruotuväessä* elokuussa 1964. Leikolan mukaan sotien jälkeen monet aatteet ovat menettäneet merkityksensä samalla, kun uusia on noussut. Sanoja ja käsitteitä on uudelleenmääritelty, mikä on johtanut ristiriitoihin ja väärinymmärryksiin sukupolvien välillä. Yksi tällainen käsite on isänmaa. Nuorten mielissä isänmaa yhdistetään ”kuolleeseen historiaan”, kuten sotiin ja sankarivainajiin sekä fraaseihin tai juhlapuheisiin. Näiden asioiden ”realistinen kritisointi” voi kuulostaa vanhemman polven mielestä rienaukselta. Nuoret eivät usko suoraan isiensä arvoihin, vaan niiden on vastattava eletävän ajan haasteisiin. Elämän ja yhteiskunnan perusarvot eivät kuitenkaan ole nuorien mielistä mihinkään hävinneet. Tällainen on esimerkiksi

kustannusosakeyhtiö, Helsinki 1961, 9.

141 Sadeniemi, Pentti: Isänmaallisuus, onko sitä. *Ruotuväki* N:o 23-24, 22.12.1963, 12.

142 Sadeniemi.

voimakas usko sivistykseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. Koko maailman rauhallinen tulevaisuus on osa heidän isänmaallisuuttaan. Samalla nuoret muistavat ja arvostavat omaa luontoaan ja paikkaansa kotimaassa.¹⁴³

Verrattaessa yllä olevia esimerkkejä toisiinsa esille nousee Jaakko Valtasen, Sadeniemen ja Leikolan hyvin toisiaan lähellä olevat näkemykset. Kaikesta näkee, että Valtanen oli seurannut nuorison piirissä käytyä keskustelua ja pystyi näin ollen ottamaan helposti kantaa asioihin. Hän pyrki ottamaan kontaktia nuorisoon ja toisaalta samalla kertomaan vanhemmalle (upseeri)polvelle, mitä yhteiskunnallinen muutos oikein merkitsi. Valtanen levitti voimakkaasti näkemystä ”vanhan” voimakkaasti aatteellisen isänmaallisuuden tuhosta ja painotti järkeen perustuvaa isänmaahenkeä. Koko isänmaallisuusaate ja siihen perustuva maanpuolustushenki olisi hänen näkökannassaan osittain määriteltävä uudelleen. Sadeniemi ja Leikola ovat hyvin lähellä tällaista näkemystä. Isänmaallisuuden muotojen muuttuminen on välttämätöntä, mikäli nuorten maanpuolustushenki halutaan säilyttää. Tässä on hyvä muistaa, että Sadeniemi ja Leikola edustavat, reserviupseerikoulun käyneinä, nuorisosta sellaista osaa, joka todennäköisesti suhtautui maanpuolustukseen myönteisimmin. Tämä näkyy siinä, että he yrittävät löytää sovitteluvan tien ja välttelevät voimakkaampaa kritiikkiä itse järjestelmää kohtaan. Mitä ilmeisemmin nuorison kaikkein kriittisimmät äännet eivät heidän kauttaan päässeet esille.

Peitsen pääkirjoituksessa sen sijaan esitetään kovaa kritiikkiä nuorison radikalismia vastaan. Muuttuneet olosuhteet eivät saa paljon huomiota osakseen. Nuorison nähdään haihattelevan vähintään yhtä pahasti kuin ennen sotia tapahtui yltiöisänmaallisuuden korostamisessa. Alkujaan tämä näkemys vaikuttaisi olevan pahasti ristiriidassa kahden muun esimerkin kanssa. Täytyy kuitenkin muistaa, että myös Valtanen näki puutteita nuorten maanpuolustushenkisyydessä. Hän katsoi, että maanpuolustuksen ja isänmaallisuuden pohjan osittaisella uudelleenmäärittelyllä sekä ennen kaikkea tarkalla ja hyvin resursoidulla maanpuolustuksen perusteiden kouluttamisella nuoret saataisiin näkemään maanpuolustuksen ja isänmaallisuuden keskeinen merkitys kaikkien elämälle. Vanhoja näkemyksiä oli kuitenkin tätä varten uudistettava. Valtasen voisi katsoa asettavan itsensä tässä jonkinlaisen välittäjän rooliin. Samalla hän perustelee

143 Leikola, Antti: Onko meillä isänmaata (puhe RUK:n 115. kurssin vuosijuhlassa Haminassa). Ruotuväki N:o 14, 14.8.1964, 3.

oman kiinnostuksensa ja erikoisosaamisalueensa tärkeyttä koko puolustusvoimille. Jälkikäteen katsottuna perustelutehtävä onnistui. Valtasesta tuli laajasti käytetty asiantuntija henkistä maanpuolustusta käsittelevissä valtiollisissa elimissä. Myös hänen sotilasurastaan tuli menestys.

Yllä olevat esimerkit ovat kuitenkin vain jäävuoren huippuja. Nuorisokysymys oli tutkimassani materiaalissa yleisesti käsitelty ongelma. Ajankohdan huoli oli selvästi nuorten isänmaallisuuden ja nimenomaan henkisen kestävyuden tila. Kysymys oli tärkeä, koska mahdollisesti alhainen maanpuolustushenki uhkasi koko Suomen maanpuolustusta. Eräs kirjoittaja muun muassa totesi, että nuoriin oli ”juntattava” maanpuolustushenkeä vaikka sitten väkisin.¹⁴⁴ Kyse oli maan elinehdosta myös ulkopoliittisesti. Ajan ykkösdoktriini, eli puolueettomuus, vaati suurta halua puolustaa maata myös aseellisesti. Esimerkkejä haettiin muun muassa naapuri Ruotsista tai Sveitsistä, jossa asiat olivat ainakin taloudelliselta ja materiaalisilta perusteiltaan paremmin kuin Suomessa.¹⁴⁵

Lähdemateriaaliani kokonaisuutena tarkasteltuna kuva nuorten aiheuttamasta ”ongelmasta” ja sen syistä on suurimmalla osalla kirjoittajia yhtenäinen. Sodan jälkeinen maailma on useimpien mielestä yksinkertaisesti hävittänyt kaikki suuret aatteet ja puhtaat ihanteet. Isänmaallinen intomieli on poissa. Jäljellä on vain kylmän sodan tuoma kahden järjestelmän kilpailu, joka saa monet kovin kyynisiksi maailmaa kohtaan. Materiaaliset arvot ovat vallanneet nuorten ihmisten sydämet ja tunneperäiset ihanteet, esimerkiksi isänmaallisuus, ovat samalla väistyneet taka-alalle.¹⁴⁶ Tämä näkemys käy selvästi ilmi myös edellä mainituista esimerkeistä.

Käytännön syynä nuorison aatteiden muutokseen kirjoittajat tarjoavat lähes

¹⁴⁴ Katainen.

¹⁴⁵ Ruotsi ja Sveitsi nähtiin monessa suhteessa malliesimerkkeinä puolueettomista maista, koska niillä oli kyky puolustaa omaa koskemaattomuuttaan myös aseellisesti. Sotilasaikakauslehti omisti kokonaisia teemanumeroita maiden sotilaalliseen ja poliittiseen esittelyyn. Esimerkiksi koko joulukuun 1961 numero käsitteli Sveitsiä. Myös monissa kirjoituksissa viitattiin näiden maiden esimerkillisyyteen. Todellisuudessa Suomi oli näihin maihin verrattuna puolustuksen resursseiltaan aivan eri luokassa. Muun muassa Ruotsi käytti puolustusmateriaalihankintoihin aikavälillä 1955-61 yli 15 kertaa enemmän rahaa kuin Suomi. Sotilasaikakauslehti N:o 12 joulukuun 1961. Upseeriliitto, Helsinki 1961; Reservin upseeri N:o 3 maaliskuu 1961 ”Maanpuolustus-puolueettomuus”, 61-62; Peitsi N:o 1 tammikuu 1960 ”Uuden vuosikymmenen kynnyksellä” (pääkirjoitus). Maanpuolustuslehden kustannusosakeyhtiö, Helsinki 1960, 5; Visuri 1994, 177.

¹⁴⁶ Kyynisyydestä ja materiaalisista arvoista lisää muun muassa: Massa 1962, 157-158; Ravila; Ruohonen.

poikkeuksetta yhteiskunnallista muutosta ja sen luomaa siirtymää ihmisten elintavoissa ja uskomuksissa. Ennen kaikkea kaupungistuminen, teollistuminen ja elintason nousu nähdään suurimpina selittävinä käytännöllisinä tekijöinä. Yhteiskunnan yhteisöllisyys ja perinteet ovat häviämässä ja ihmisiä vedetään eri suuntiin. Maailma muuttuu nopeasti ympärillä, jolloin epävarmuus toimeentulosta ja tulevaisuudesta johtaa turvattomuuteen. Lopputulemana tästä kaikesta sekamelskasta on, että 1960-luvun nuori on käytännön ihminen. Isänmaallinen hurmoshenki ei enää toimi heihin. Maanpuolustushengen perusta on täten muuttumassa ja vain lisäämällä koulutusta ja muuta ylhäältä päin tulevaa valistusta, kuten esimerkiksi kansalaiskasvatusta, voidaan uudenlaisia perusteita iskostaa nuorisoon.¹⁴⁷

Mitä sitten loppujen lopuksi tapahtui? Nuorisoradikalismi ei noussut Suomessa koskaan yhtä merkittäväksi tekijäksi kuin vaikkapa Keski- ja Länsi-Euroopassa. Radikaalien ydinjoukko oli kaiken kaikkiaan Suomessa varsin pieni. Jälkeenpäin katsottuna myös yhteiskunnan rakennemuutos oli Suomessa vielä 1960-luvun alkupuoliskolla alkutekijöissään.¹⁴⁸ Huoli nuorison kelvottomuudesta oli siis suurelta osin turhaa. Yhteiskunnallinen radikalismi ei missään vaiheessa todellisuudessa vaarantanut Suomen asevelvollisuuteen perustuvaa puolustusjärjestelmää.¹⁴⁹ Lopulta suurimmasta osasta nuorisoa tuli yhteiskunnan tuottavia kansalaisia, joiden arvot eivät olleet kovinkaan radikaaleja.

Keskustelulla oli selvästi kuitenkin myös yhteiskunnallis-poliittisia vaikutuksia. Etenkin 1960-luvulla aloitettu työ henkisen maanpuolustuksen hyväksi liittyi kiinteästi nuorisokysymykseen.¹⁵⁰ Tämän todistaa jo Jaakko Valtasen johtama erillinen toimikunta ”nuorison piirissä ilmenevien mielipiteiden merkitsevyydestä”¹⁵¹. Voidaan katsoa, että yksi suuri peruste koko henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan luomisessa, jonka alaisuuteen Valtasen toimikunta oli siis perustettu, olivat nuorison keskuudessa nähdyissä puutteissa. Muitakin syitä suunnittelukunnan perustamiseen oli varmasti paljon, mutta huoli nuorisosta oli varmasti yksi niistä.

147 Muuttuneesta maailmasta ja sen aiheuttamista haasteista valistukselle lisää esimerkkejä: Rantala; Riuttala; Palomäki.

148 Meinander, 358-364, 394-398.

149 Laitinen – Nokkala, 65.

150 Suomi – Suominen, 106.

151 Ruotuväki 21.12.1964, 4-5.

Identiteettipoliittisesti käsitys nuorisosta on myös mielenkiintoinen. Sotaa edeltävä aika oli valmistanut kansakuntaa tietyn vihollisen kohtaamiseen. Siviili- ja sotilasidentiteetin tavoitteet kohtasivat monilta osin, vaikka ne samalla olivatkin erilliset. 1960-luvulle tultaessa tilanne oli kuitenkin muuttunut. Militarismi ja sotilashyveiden ihailu oli vähentynyt merkittävästi yhteiskunnassa ja materiaaliset arvot olivat tulleet tilalle. Tämän takia katsottiin, että nuoria oli esimerkiksi vaikeampaa värvätä sotilasuralle.¹⁵² Nuorison maanpuolustustahdon ”ongelman” voi nähdä kasvukipuna uuteen tilanteeseen. Ehkäpä siviili-identiteetti tai oikeastaan identiteetit olivat päässeet koko yhteiskunnassa niskan päälle. Erillisen sotilasidentiteetin rakentaminen oli entistä vaikeampaa, jollei jopa mahdotonta. Nuorempi upseeristo, etunenässä Jaakko Valtanen, vaatikin entistä suurempaa siviilimaailman ja sen vaatimusten huomioon ottamista nuorison sotilasidentiteetin rakentamisessa. Entisessä kaavassa pysyttiin kuitenkin siltä osin, että perimmäisenä tavoitteena oli yhä kouluttaa ylhäältä päin ”oikeaa” isänmaallisuutta ja maanpuolustustahtoa. Osalle vanhempaa polvea uudistusten hyväksyminen oli kaikesta huolimatta vaikeaa, sillä heidän identiteettiään oli kasvatettu aivan eri lähtökohdista käsin.

Käytännön elämässä uudistukset tulivat puolustusvoimiin joka tapauksessa verraten hitaasti. Vaikka sotatieteellistä, teknistä ja taktista koulutusta uudistettiin sotakokemuksien perusteella, säilyi varusmieselämä pitkälti vanhojen tapojen mukaisena. Etenkin sosiaaliset uudistukset tulivat Puolustusvoimiin hitaasti, jos ollenkaan. Tämä näkyi erityisen hyvin varuskunnissa, jotka säilyivät aina 1960-luvun loppupuolelle saakka hyvin suljettuina yhteisöinä. Kyseessä oli oma maailmansa, josta poistuminen oli vaikeaa ja vuorovaikutus ympäröivään yhteiskuntaan vähäistä. Sotilasidentiteettiä rakennettiin siis yhä pitkälti erillään siviiliyhteiskunnasta. Vasta Yrjö Keinosen komentajakaudella 1965-69 ryhdyttiin muun muassa varusmiesten vapaa-aikaa lisäämään ja ylipäätään luomaan käsitetä lomista ja vapaista, jolloin muun muassa univormun käyttö ei ollut pakollista. Käytäntö, jonka mukaan palveluksessa oltiin periaatteessa koko palvelusajan lakkautettiin vähitellen.¹⁵³ Tässä mielessä ei ole ollenkaan ihmeellistä, mikäli puolustusvoimien suosio ei ollut kovin korkealla nuorison keskuudessa. Oikeastaan yllättävää on se, että radikalismia ja vastakkainasettelua ei syntynyt enempää.

152 Upseerivajauksesta ja haluttomuudesta hakeutua Kadettikouluun enemmän: Jokisalo, 441-451.

153 Airio, 160-163.

5. Yhteenveto ja loppupäätelmät

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää suomalaista identiteettiä maanpuolustuksen viitekehyksessä. Halusin tarkastella miten sotien jälkeen poliittinen suunnanmuutos vaikutti tähän identiteettiin ja yleisestikin henkiseen maanpuolustukseen. Tärkeimpänä muutoksena verrattuna itsenäisyyden alkuvuosikymmeniin oli tietenkin ”toisen tasavallan” Neuvostoliittoa ja sen etuja ymmärtävä, jollei jopa palveleva, idänpolitiikka. Samalla myös muut tekijät muuttuivat yhteiskunnassa, esimerkkinä vaikkapa kaupungistuminen, elintason nousu ja tiedonvälityksen kehitys. Tutkimukselliseksi ajankohdaksi valikoitui tästä syystä 1960-luvun viisi ensimmäistä vuotta, joita pyrin mahdollisuuksien mukaan vertaamaan sotia edeltävään aikaan.

Teoreettiseksi lähestymistavakseni tutkimukseeni otin Harlen ja Moision näkemyksen suomalaisesta identiteettiprojektista, jonka peruslähtökohtana oli suomalaisen identiteetin rakentaminen ”toiseutta” vastaan. Tuo ”toiseus” on heidän mukaansa ollut suomalaisille Venäjä ja Neuvostoliitto. Vertailukohdakseni sotaa edeltävään aikaan puolestaan valikoitui Juha Mälkin tutkimus suomalaisen kansalaissotilaan rakentamisesta 1920- ja 30-luvuilla.

Valitsin tutkimukselliseksi näkökulmakseni Puolustusvoimien piirissä toimivien henkilöiden katsontakannat ja mielipiteet siitä, millaisia suomalaiset ovat ja mihin suuntaan kansaa tulisi ohjata. Materiaalikseni valikoituivat siksi erilaiset maanpuolustukselliset lehdet ja muu kirjallinen materiaali, joissa kyseisiä mielipiteitä julkaistiin. Tutkimukseni painottuu siis leimallisesti siihen, miten ja mihin suuntaan ihmisten ajatusmaailmaa ja identiteettiä tuli ohjata ”ylhäältä päin”. Tähän liittyi kiinteästi myös se millaisia nämä identiteetin ”rakentajat” kokivat suomalaisten olevan kullakin ajan hetkellä. Tutkimukseni ei täten pyrkinyt ensisijaisesti vastaamaan siihen millaisia suomalaiset oikeasti olivat tai miten ”rakentajat” loppujen lopuksi onnistuivat. Tämä asia täytyy muistaa, sillä materiaalini kirjoittajat olivat usein asemassa, jossa he olivat huolissaan omasta asemastaan ja ylipäättään Puolustusvoimien toiminnan jatkumisesta. Todennäköisesti heidän tilanteensa vaikutti heidän tulkintoihinsa maailmasta.

Päätin tutkia aiheitani kolmesta erilaisesta katsontakannasta käsin. Ensinnäkin tarkastelin millaisena suomalainen sotilas nähtiin tutkimusjaksolla. Halusin esimerkiksi tutkia oliko käsitys siitä miten suomalaista tuli johtaa sodassa muuttunut ennen sotaa vallinneesta kulutussodankäyntiä painottavasta ajattelusta modernimpaan suuntaan. Toiseksi tutkin sodan jälkeisten ulkopolitiikan realiteettien ja omaksutun puolueettomuusasetteen vaikutusta isänmaallisuuteen ja maanpuolustushenkeen ja niiden pohjalla vaikuttavaan suomalaiseen identiteettiin. Kolmanneksi katsoin, miten 1960-luvun nuoriso nähtiin maanpuolustuksen ja kansan oikeanlaisen identiteetin valossa. Toisin sanoen halusin tietää nähtiinkö nuoriso kelvottomina hulttioina vai pystyvinä maanpuolustajina.

Suomalaisen sotilaan luonteen kuvaukset olivat tutkimassani materiaalissa todella yhdenmukaisia. Suomalaiset sotilaat olivat kirjoittajien mielissä yksinkertaistetusti sanottuna kompleksialttiita epäluuloisia purnaajia, mutta kuitenkin loppujen lopuksi hyviä sotilaita kunhan heitä kohdellaan vain reilusti. Purnauskäsitteitä voidaan nähdä positiivisena asioiden esilletuontina. Tällainen yhteinen kuva suomalaisuudesta oli jokseenkin vakiintunut. Jonkinlainen suomalaisen identiteetin henkinen ydin hyväksyttiin siis laajalti, eikä sitä pyrittykään muuttamaan. Sotilaskoulutuksen ja -johtamisen tuli ottaa sen sijaan suomalainen kansanluonne huomioon omissa metodeissaan. Yksinkertaistettuna tämä tarkoitti, että sotilaallisen kurin luomisessa suomalainen kansanluonne vaati ettei se perustunut ulkopuolelta tulevaan rangaistuksen uhkaan tai asiattomuuksiin vaan reiluuteen ja käskyjen perustelemiseen.

Suomalaiseen sotilasidentiteettiin oletettiin siis kuuluvan tietynlainen ”jermumaisuus”, jonka kanssa tuli vain elää. Ero on selvä esimerkiksi 1920- ja 30-lukuihin, jolloin armeijan eräänä päätehtävänä oli muokata suomalaisista oikeat ideaalit omaavaa sotilaskansaa. Tässä suhteessa teoria suomalaisen identiteettiprojektin täyttymisestä sotien ”torjuntavoiton” jälkeen saa tukea. Voidaan sanoa, että puolustusvoimilla ei ollut voimakasta intressiä luoda uutta identiteettiä. Enää ei tarvinnut muokata uutta sotilasta, vaan hyväksyttiin ne piirteet, jotka nähtiin kansanluonteeseen kuuluviksi. Sen sijaan koulutuksen käytännöt tuli muuttaa sellaisiksi, että suomalaisille nähdyt ominaispiirteet hyödynnettiin ja otettiin huomioon. Kansalaisen oman identiteetin ei nähty vaarantavan sotilaallista suorituskykyä samalla tavalla kuin esimerkiksi 1930-luvulla. Sodan antamat

kokemukset, joissa reserviläiset omalla, ohjesäännöistä poikkeavalla, toimintalogiikallaan toimien pystyivät suhteellisen onnistuneeseen tulokseen olivat ilmiselvästi taustalla muutoksessa.

Vaikka suomalainen ehkä hyväksyttiin enemmän omana itsenään, samalla puolustusvoimat säilytti vanhan, tiukkaa linjajohtamista painottavan, käsityksen kurin perustarkoituksesta. Tärkeää oli yhä linjojen pitäminen ja käskyjen jäykkä noudattaminen. Tässä syntyi ristiriitatilanne. Vanhoista tavoista ei oltu päästy täysin eroon.

Sodan jälkeen tapahtunut poliittisen kartan murros Suomessa antoi perusteet myös sotilaallisen identiteetin ytimeen kuuluvalla isänmaallisuuden ja maanpuolustushengen muokkaantumiselle. Edes Neuvostoliittoa vastaan sotineet puolustusvoimien viroissa olleet upseerit eivät voineet enää perustaa isänmaallisuutta ja maanpuolustuksen tärkeyttä Neuvostoliiton uhkaan, kuten ennen sotia oli tehty. Materiaalissani puolueettomuusasetteen kokonaisvaltainen omaksuminen on keskeinen vaatimus, mitä kirjoittajat vaativat kaikkia hyväksymään. Kun kansalaiset ottavat vallitsevan ulkopoliittisen linjan omakseen, he myös hyväksyvät maanpuolustuksen osana sitä. Intomieliset aatteet ja vihollisten hakeminen eivät kuulu enää uuteen isänmaallisuuteen. Sen sijaan käytännön edut ja materialismi ovat sitäkin tärkeämpiä, eikä niitä ei voida puolustaa ilman toimivia asevoimia.

Käytännössä tämä uudenlainen isänmaallisuus tuli ”kouluttaa” kansalle yhteiskunnan laajuisella valistuksella, jonka tavoitteena oli iskostaa puolueettomuuden aate koko kansaan. Näin siksi koska kansan ymmärrys asiasta oli vielä puutteellista. Isänmaallisuus liittyi näin kiinteästi Suomen ulkopoliittisen johdon ajamaan linjaan. Uuden isänmaallisen identiteetin perusta tuli siirtää kaiken poliittisen kiistelyn yläpuolelle. Vuoden 1961 noottikriisin aiheuttama shokki oli selvästi vaikuttanut vaatimukseen. Etenkin puolustusvoimien upseerit asettuivat voimakkaasti tämän linjan tukijoiksi. Ehkäpä kyse oli uuden kokoavan aatteen etsinnästä, kun vanhalle pohjalle rakennettu identiteetti ei ollut enää mahdollinen. Esimerkiksi nuorempi sukupolvi oli elänyt koko elämänsä sodan jälkeen, eikä siksi enää ollut varmastikaan omaksunut vanhoja ideaaleja Suomen puolustamisen tärkeydestä. Kansallisen identiteettiprojektin

voitiin katsoa joutuneen jonkinlaiselle harmaalle alueelle. Puolueettomuus ja ulkopoliittinen asema olivat niitä tekijöitä, joista ainakin sotilaat hakivat tässä tilanteessa turvaa omalle asemalleen.

Edelliseen kehityskulkuun liittyen 1960-luvun alussa käytiin voimakkaaksikin yltynyttä debattia siitä, oliko suomalainen nuoriso enää kelpollista maanpuolustuksen kannalta. Nuorison ajatusmaailmassa olivat vahvistuneet ajankohtaan nähden radikaalit aatteet, kuten vaikkapa pasifismi ja sosialismi. Maanpuolustusta ei nähty enää niin tärkeänä kuin aiemmin. Tämä kehitys huolestutti monia puolustusvoimissa ja sen ympärillä työskenteleviä tahoja. Nuorisoa kritisoitiin välillä varsin voimakkaasti isänmaattomuudesta ja yleisestä kelvottomuudesta.

Useimmat tutkimani kirjoittajat eivät täysin hyväksyneet näkemystä kelvottomasta nuorisosta. Materiaalini kirjoittajille tosiasia vain oli, että ajan nuorison lähtökohdat olivat yksinkertaisesti muuttuneet. Tähän muutokseen oli vain sopeuduttava. Yleinen näkemys materiaalini kirjoittajilla oli, että nuoriso on kyllä kunnollista, mutta vanhat isänmaallisuuden muodot eivät enää pureet heihin. Idealismi ja kansallinen romantiikka eivät enää kuuluneet nuorten mieliin. Tilalle olivat tulleet käytännön arvot ja järkipäisyys. Isänmaallisuus merkitsi nuorille eri asioita kuin vanhemmille polville. Nähdyt ongelmat uuden sukupolven asenteissa johtuivat siis jonkinlaisesta poikkeavien näkökantojen kuilusta. Tämän takia myös puolustuslaitoksen tuli ottaa nämä muuttuneet olosuhteet huomioon. Enää ei voitu pysyä vanhassa pohjassa. Nuoretkin kyllä tulisivat näkemään maanpuolustuksen ja isänmaan tärkeinä kunhan asia vain koulutettaisiin heille sellaisessa muodossa, jota he arvostaisivat. Siksi erityisesti valistustyön merkitystä painotettiin nuorten ajamisessa kohden myönteistä suhtautumista maanpuolustusta ja isänmaata kohtaan.

Kaikki eivät luonnollisesti suhtautuneet yhtä positiivisesti nähtyyn muutokseen nuorisossa kuin edellä on mainittu. Osan mielestä nuorten henkinen lujuus oli rapistunut tai ”isänmaa huutokaupattu”. Varmasti osaltaan kyseessä oli vanhemman polven kyvyttömyys ajatella uudelta pohjalta kumpuavaa kansallista identiteettiä. Olihan ennen sotaa etenkin suomalaisen sotilaan identiteettiä rakennettu pitkälti itäisen viholliskuvan varaan. Joka tapauksessa ratkaisumalli nuorison aiheuttamaan ongelmaan oli sama.

Kansalaiskasvatusta oli saatava lisää kaikkialle yhteiskuntaan.

Osaratkaisuna koko kansan, mutta erityisesti nuorison, ”ymmärtämättömyyden” ongelmaan perustettiin henkisen maanpuolustuksen komitea ja -suunnittelukunta. Tavoitteena oli kehittää kansan käsitystä ”yhteisen vastuun tosiasioista”. Käytännössä tämä tarkoitti Suomen ulkopoliittisen, eli niin sanotun Paasikiven-Kekkosen, linjan ottamista yleiseksi isänmaallisuuden perusteeksi. Tätä eivät saaneet puoluekiistat horjuttaa. Yhdenmukaisuus tässä asiassa toisi mukanaan myös maanpuolustuksen hyväksynnän. Suomessa rehottavista haitallisista asioista kuten puoluekiistoista tai ”muunmaanmielisyydestä” oli päästävä eroon koulutuksen ja valistuksen avulla. Loppujen lopuksi tässä, lopulta vuosikymmeniä kestäneessä, henkisessä työssä onnistuttiinkin hyvin. Suomessa maanpuolustus nauttii tänä päivänä todella korkeaa hyväksyntää kansalaisten keskuudessa.¹⁵⁴

Tämän päivän perspektiivistä katsottuna 1960-luvun huoli nuorison, ja osittain koko kansankin, henkisen lujouden ja isänmaallisuuden puuttumisesta tai sen olemisesta vääränlainen on mielenkiintoinen. Nykyään lehdistö käsittelee vuosittain varusmiesten huonoa fyysistä kuntoa, johon liittyy tietenkin epäily siitä pystyisivätkö he tosipaikassa puolustamaan Suomea aseellisesti. Noin puoli vuosisataa sitten epäiltiin samaa kykyä, mutta henkisen kestävyuden tai puolustushalun takia. On jännittävää huomata miten sama ongelma on vuosien saatossa muuttanut muotoaan.

Toinen kiehtova ilmiö tutkimusajankohdan kirjoituksissa oli niiden näkemys yhteiskunnan muutoksesta. Ajan yhteiskunnan nähtiin muuttuvan nopeasti. Nuorten työpaikkojen ei nähty olevan pysyviä kuten ennen ja jatkuva toimeentulo siksi epävarmaa. Entinen ideaalinen yhteisöllisyys oli mennyttä. Siksi monien mielestä kaivattiin myös kansallisen identiteetin uudelleenmäärittelyä. Tässäkin on selvä yhteys nykymaailmaan. Mediaa nykyään seuraava ei voi välttyä fraaseilta, joissa kerrotaan maailman muuttuvan nopeasti tai jatkuvien työsuhteiden korvautumisesta pätkätöillä. Edellä mainitun perusteella voidaan perustellusti kysyä, onko esimerkiksi viimeisen sadan vuoden aikana edes ollut tilannetta, jolloin ihmiset eivät näkisi maailman muuttuvan (liian) nopeasti tai tulevaisuuden olevan turvaton. Onko siis joku joskus ihailnut oman ajankohtansa staattisen turvallista yhteisöä ja ollut varma

154 Laitinen – Nokkala, 68-69.

tulevaisuudestaan? On hyvinkin mahdollista, että tällaista tilannetta ei ainakaan vähään aikaan ole ollut. Nykypäivässä elävät ihmiset luovat vain omista lähtökohdistaan kuvan menneisyyden turvallisuudesta, staattisuudesta ja varmasta uskosta tulevaisuuteen. Menneisyydessä eläneille asia ei monestikaan ollut suinkaan näin.

Kokonaisuudessaan tutkimukseni antaa suomalaisesta sotilasidentiteetistä hieman ristiriitaisen kuvan. Toisaalta suomalainen oli hyväksytty laajalti omana itsenään ja kansanluonteen piirteitä ei nähty esteenä hyvälle sotilalle tai menestymiselle sotatilanteessa. Samalla kuitenkin oltiin huolissaan suomalaisten sitoutumisesta isänmaahan henkisellä tasolla. Poliittisen tilanteen kouluttaminen ja valtionjohdon toimintalinjojen hyväksyminen asetettiin ehdoksi kansalaisen hyväksyttävälle sotilasidentiteetille. Kaikkien oli ajateltava samoin, jotta puolueettomuus ja isänmaan hyvinvointi voitaisiin taata. Sotia edeltäneestä kansanluonteen muokkaamisesta oli siirrytty kansan poliittisen ajattelun yhdenmukaistamiseen.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Aikalaiskirjallisuus

Eskola, Antti: Yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevat arvostukset. Tiede ja Ase N:o 20 (1962). Oy Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1962, 5-90.

Fieandt, Kai von: Henkinen puolustusvalmius. Reservin Upseeri N:o 2 helmikuu 1961. Oy Weilin & Göös Ab, Helsinki, 50.

Huuskonen, Eino: Upseeripulasta. Sotilasaikakauslehti N:o 7-8 heinä-elokuu 1962. Upseeriliitto, Helsinki 1962, 345-346.

Ilmola, P.: Maanpuolustustyö varsinaisen puolustushallinnon ulkopuolella. Reservin Upseeri N:o 4 huhtikuu 1963. Oy Weilin-Göös Ab, Helsinki 1963, 78-79.

Jokisalo, P.: Puolustuslaitoksen upseerivajaus ja sen poistamiseen tähtääviä toimenpiteitä. Sotilasaikakauslehti N:o 10 marraskuu 1961. Upseeriliitto, Helsinki 1961, 441-451.

Julku, Kyösti: Patriotismin ongelma. Sotilasaikakauslehti N:o 2 helmikuu 1965. Upseeriliitto, Helsinki 1965, 53-61.

Katainen V. K.: Maanpuolustushenki ja sen juurruttaminen nuorisoon. Reservin Upseeri N:o 6-7 kesä-heinäkuu 1963. Oy Weilin-Göös Ab, Helsinki 1963, 212-214.

Keinonen Y.: Sotilaallisesta kurista sodan ja rauhan aikana. Sotilasaikakauslehti N:o 2 helmikuu 1963. Upseeriliitto, Helsinki 1963, 52-99.

Koho, L.: Miten maanpuolustuksellista suhdetoimintaa olisi maassamme hoidettava

rauhan aikana. Tiede ja Ase N:o 19 (1961). Oy Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1961, 32-72.

Kuusela, Kalevi: Varusmiestemme palvelusaktiivisuudesta erään kenttätutkimuksen valossa. Sotilasaikakauslehti N:o 1 tammikuu 1962. Upseeriliitto, Helsinki 1962, 21-27.

Leikola, Antti: Onko meillä isänmaata. Ruotuväki N:o 14, 14.8.1964, 3.

Massa, Yrjö: Puolustuslaitoksemme hengen kasvatuksesta. Sotilasaikakauslehti N:o 4 huhtikuu 1962. Upseeriliitto, Helsinki 1962, 157-169.

Massa, Yrjö: Totaalinen maanpuolustus. Sotilasaikakauslehti N:o 9 syyskuu 1964. Upseeriliitto, Helsinki 1964, 362-370.

Mielonen, Erkki: Sotilaskuri ja johtajuus. Ruotuväki N:o 16-17, 3.10.1963, 3.

Nuutilainen, O. – Saressalo, L. (toim.): Nykyajan reservin upseeri ja aliupseeri. Oy Länsi-Savo 1961.

Pirkola, Heikki: Piirteitä asevelvollisten henkisestä aatepohjasta. Kylkirauta 2/1965. Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1965, 15-21.

Palomäki, Erkki K.: Kasvatuksesta maanpuolustukseen. Sotilasaikakauslehti N:o 12 joulukuu 1963. Upseeriliitto, Helsinki 1963, 331-334.

Rantala, Onni: Suomalaisen yhteiskunnan kehityspiirteitä. Kylkirauta 2/1963. Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1965, 6-14.

Ravila, Paavo: Puhe itsenäisyyspäivänä Helsingin Messuhallissa. Reservin Upseeri N:o 1 tammikuu 1965. Oy Weilin-Göös Ab, Helsinki 1965, 14, 34.

Riuttala, N.: Parempi, yhtä hyvä vai huonompi kuin ennen. Varusmiestemme saavutusten tarkastelua. Sotilasaikakauslehti N:o 3 maaliskuu 1962. Upseeriliitto,

Helsinki, 106-141.

Ruohonen, Pentti: Nuori upseeri ja kerhotoiminta. Reservin upseeri N:o 8-9 elo-syyskuu 1963. Oy Weilin-Göös Ab, Helsinki 1963, 232-233.

Sadeniemi, Pentti: Isänmaallisuus, onko sitä. Ruotuväki N:o 23-24, 22.12.1963, 12.

Savilahti, Jaakko: Ajatuksia suomalaisesta maanpuolustustahdosta sekä viitteitä puolustustahdon lujittamiseksi. Sotilasaikakauslehti N:o 7 heinäkuu 1963. Upseeriliitto, Helsinki 1963, 282-289.

Savunen A.: Sissisota, sen edellytykset ja mahdollisuudet. Tiede ja Ase. Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu, Mikkeli 1960, 78-131.

Simonen, Reino: Pelkoilmiö taistelussa. Sotilasaikakauslehti N:o 6-7 kesä-heinäkuu 1965. Upseeriliitto, Helsinki 1965, 314-370.

Sinerma, Matti: Moraalin sotilaallinen merkitys. N:o 6 kesäkuu 1963. Upseeriliitto, Helsinki 1963, 241-249.

Valtanen, Jaakko: Maanpuolustus ja nuoriso. Sotilasaikakauslehti N:o 2 helmikuu 1961. Upseeriliitto, Helsinki 1961, 49-50.

Valtanen, Jaakko: Maanpuolustusajattelumme. Ruotuväki N:o 10-11, 4.6.1964, 4-5.

Valtanen, Jaakko: Sotilaskasvatuksemme. Ruotuväki N:o 1, 20.1.1965, 3.

Sanomalehdet

Peitsi 1960-65.

Ruotuväki 1963-65.

Reservin upseeri 1960-65.

Muut lähteet

Kirjallisuus

Ahlbäck, Anders: Mitä miehen on kestettävä. Kokemuksia suomalaisesta sotilaskoulutuksesta 1920- ja 1930-luvuilta sukupuolihistorian valossa (suomentanut Ville Kivimäki). Teoksessa Kinnunen, Tiina – Kivimäki, Ville (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Minerva kustannus Oy, Helsinki 2006, 107-124.

Airio, Pentti: Yrjö Keinonen. Puolustusvoimain komentaja. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2007.

Anttila, Jorma: Kansallinen identiteetti ja suomalaiseksi samaistuminen. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos, Helsinki 2007.

Arimo, R: Suomen puolustus suunnitelmat 1918-1939. III osa, Jääkärien aika 1925-1939. Sotatieteen laitoksen julkaisu, Helsinki 1987.

Dunne, Tim – Schmidt, Brian C.: Realism. Teoksessa Baylis, John – Smith, Steve: The Globalization of World Politics. An introduction to international relations (Second Edition). Oxford University Press, Oxford 2001, 140-161.

Harinen, Olli: Taistelu purolinjasta. Väinö Linnan sotilasjohtamisen oppitunti.

Teoksessa Manninen, Kirsti; Lindgren, Göran: Tulikoe. Ihmisten johtaminen sodan ja rauhan aikana. Suomen Reserviupseeriliitto, Helsinki 2001, 83-94.

Harle, Vilho – Moision, Sami: Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia. Vastapaino, Tampere 2000.

Hellsten, Katri: Vaivaishoidosta hyvinvointivaltion kriisiin. Hyvinvointivaltiokehitys ja sosiaaliturvan muotoutuminen Suomessa. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos, Helsinki 1993.

Jokinen, Arja – Juhila, Kirsi – Suoninen, Eero: Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere 1999.

Juottonen, Jorma: Määrärahat. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti – Karjalainen, Mikko – Elfvengren, Eero (toim.): Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2006, 234-245.

Jussila, Osmo – Hentilä, Seppo – Nevakivi, Jukka: Suomen poliittinen historia 1809-1999 (3.uudistettu painos). WSOY, Helsinki 2000.

Kinnunen, Tiina; Kivimäki Ville: Johdatus koettuun sotaan. Teoksessa Kinnunen, Tiina – Kivimäki, Ville (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Minerva kustannus Oy, Helsinki 2006, 9-18.

Koskinen, Hannu: Puolustusvoimat ja Liittoutuneiden valvontakomissio. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti – Karjalainen, Mikko – Elfvengren, Eero (toim.): Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2006, 49-58.

Lindstedt, Risto: Väinö Linna. Kansakunnan puhemies. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2004, 49-51.

Majander, Mikko: Irti inhasta idästä. Kosmopolis 1/2001.

Meinander, Henrik: Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle. Schildts, Helsinki 1999.

Mälkki, Juha: Herrat, jätkät ja sotataito. Kansalaissotilas ja ammattiarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvuilla ”talvisodan ihmeeksi”. SKS, Helsinki 2008.

Pipping, Knut: Komppania pienenishteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941-1944. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1978.

Sulamaa, Kaarle: ”Himmetä ei muistot koskaan saa.” Veteraanien järjestäytyminen ja muutokset muistamisen mahdollisuuksissa. Teoksessa Kinnunen, Tiina; Kivimäki, Ville (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksiä talvi- ja jatkosodasta. Minerva kustannus Oy, Helsinki 2006, 297-312.

Sundbäck, Esa: Koulutus. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti – Karjalainen, Mikko – Elfvengren, Eero (toim.): Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2006, 134-146.

Suomi, Juhani – Suominen, Pertti: Jaakko Valtanen. Tammenlehväkenraali. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2008.

Tynkkynen, Vesa: Puolustusjärjestelyt. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti – Karjalainen, Mikko – Elfvengren, Eero (toim.): Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2006, 343-465.

Visuri, Pekka: Puolustuspolitiikka sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti – Karjalainen, Mikko – Elfvengren, Eero (toim.): Suomen Puolustusvoimat 1944-1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 2006, 10-41.

Visuri, Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa. Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1945-1961. WSOY, Juva 1994.

Internet-lähteet

Helsingin Helka-kirjastojen kokoelmaluettelo ja tietokanta.

<<http://www.helsinki.fi/helka>> (luettu 11.8.2010).

Laitinen, Kari – Nokkala, Arto: Suomalaisen asevelvollisuuden kaari ja haasteet.

Puolustusministeriö 2005,

<http://www.defmin.fi/files/336/2381_394_Laitinen-Nokkala.pdf> (luettu 19.8.2010).

Puolustusministeriö: Asevelvollisuusjärjestelmän yhteiskunnallisia vaikutuksia.

<http://www.defmin.fi/files/1053/Asevelvollisuusjarjestelman_yhteiskunnallisia_vaikutuksia.pdf> (luettu 19.8.2010).

Puolustusvoimat: Reserviläisjohtajan opas.

<<http://www.mil.fi/reservilainen/pdf/resjohtopas.pdf>> (luettu 9.1.2010).

Suomen kustannusyhdistys ry: Suomen myydyimpien kirjojen lista.

<<http://www.kustantajat.fi/tilastot/bestsellerit/default.aspx>> (luettu 11.8.2010).